

एक ही जिल्द मे

(कहाणी संग्र)

अेक ही जिल्द मे

सावर दइया

धरती प्रकाशन

सावर दइया

प्रकाशक घरती प्रकाशन, गगाशहर, बीकानेर (राजस्थान) / मुद्रक
एस० एन० प्रिंटस, नवीन शाहदरा दिल्ली-110032 / जावरण
हरिप्रकाश त्यागी / सस्करण पैता, 1987 / मोल तीस रुपिया मात्र

EK HI JILD ME (SHORT STORIES) SANWAR DAIYA

PRICE RS 30 00

विगत

बूडा कठै ई रो	7
अैव ही जिल्द म	17
गळतफहमी	26
सुरग सू बारै	30
अैव ही आस	36
जुसती जिदगाणी	41
प्लस माइनस	46
तीजाट री जीत	52
अठ सुख कठै	59
बढोळी दिन	70
धे कद मरोला	75
सोग सभा	81
सुळती भीता	86
आज री आमदनी	92
मुआवजो	95
फरक	98
छळ	111

कूडो कठै ई रो

सलीम आपरो नुबो रदिया दिवावण खानर रघुनाथ न आपरै घरा नेयग्या। बठै पूग र रघुनाथ दहलो कं बीरी जाडायत सिता माथ साल मिरचा बट ही। बीर वन सातन बरमा री छारी ऊभी ही। बाकी टीगर गली म रमना ह्वैला।

सलीम रा टीगर वेजा इ बोछरटा है। रघुनाथ नाक मे सल घातर मन ई मन कंवण लाग्यो—शऊरवायरा। की तमीज कोनी। आय-गम सू काइ बात करणी चान्जे किमा बात करणी चाइजे लागे की सीट्यो ई कोनो। हुरामी कठैई रा। खून रा असर है। बाप कुण सो भलो है? दिन मे छप्पन जणा नै उल्लू बणावे। आवे जिकै नै इ झासो देव। जरा सा-क मौका मिलणो चाइज। आगली हाथ आवता ई पुणचा झालै। आपे दिन किणी न किणी सू उधार लेवता रव। बीसू आटा है इण ननै। रोवणखाला ह्वेना ई जेज कोनी लगाव। पग चाल'र आटा-पुराण चालू कर देव—भायला, आजतो घर म आटो ई कोनी। टीगर भूखा मरसी। की न की ता जतजाम कर भायला। ही ही ही हाथ फुरता ई पाछा कर देसू अवार तो किमा ई कर र दम-बीस, रपिया तो देणा ई पडसी अरलाह कसम। घर मे दाणा कोनी। जेकिटग बढिया कर सालो।

रघुनाथ अकर बीर चेहर बानी देख्यो। सलीम मुलकै हो। बी आपरी जेव सू सिगरेट काढ र सिळगायी। धुव रा गोळ-नाळ छल्ला बणाय'र छोडण लाग्या। वा जाण-बूझ र फ फ कर परो इण डग सू छल्ला काढ क सामलो मत्त ई हसण लागै।

—पूरी च्यार बजी है। बाल इडिया लगावू। सलीम बाल्यो।

बी रेडियो चालू करयो। रघुनाथ रेडिया गौर सू देखण लाग्यो। बीन रेडियो सविण्ड हण्ड लाग्यो। कूचो कठ इ रो। कब रेडिया नुवा ह। कठ ई सू उठाय र लायो लाग।

आल इण्टिया सू फरमाइशी कायत्रम आव हो। गाण री ओठधा—
भूख और प्यास की मारी हुई हम दुनिया में घर र घर र ट्रे-ट्रे
घर घर ।

सलीम गाळ कान्तो ऊभो हुयो। स्टेशन टीकसर लगावण लायो।
पण घरघराहट रफी कानी। बो बोत्यो—आ टीगरा रनिया मक्काया
लाग। काल तो जेकदम ठीक बाजै हा। घर। सलीम रेडिया बद कर र
रघुनाथ कानी देखण लाग्यो।

रघुनाथ उठण लाग्यो इत्त म तो सलीम राटीगर घर म आय या। अक
छोरो बीरो हाथ थाल र कवण लाग्यो—दस्सी देवा दस्सी देवो ।

रघुनाथ आपरी जेब सू दस पइसाआळो सिक्का काढ र बी छारै न
दियो। इत्त म तीनू च्यारू टीगर छाती चढग्या। मंग माग ई अक मुर म
बोलण लाग्या—म्हानै ई दस्सी देवो। हानै इ दस्सी देवो ।

रघुनाथ आपरी जान छुडावण खातर मानै दस दस पइसा देयर
भगाया। मिजळा कठई रा। लिंगता भूल। बाप रो रू कानी छोट्यो। सागी
लखण। हुह। तवलची री ओछाद।

रघुनाथ नै याद आयो कै आ छोरा तिलक म घणी खोटी करी। बो
ता अठीनै आव ई कोनी अब।

बी दिन तिलक नै मलीम र घरा आवणा पड्यो। तिलक कयो—
आज रात नै मास्टरजी कोनी भावै वा कवायो है।

सलीम री बन उभी ही। वा बोली—था ठीक करयो। नीतर मैं
चिता करता।

बी दिन रघुनाथ आ मुण र हस्यो। जै बी घान रै बरी री चिता कर।
वा आघ शहर नै चरावता फिरै। सात सात टीगरा री फौज रुखी कर मली
है। अघबूढ बळघ री चिता? हुह।

इत्त म बो छोरो जिका अबार रघुनाथ कनै दस्सी मांग र लेयग्यो
आया अर तिलक न दख र जोर जोर म ताठधा पीटण लाग्यो। बो कवण

लाग्या—सै लगूरिया राठी धारी मा चोट्टी । लगूरिया लगूरियो ।

बापडे तिलक रो तो पाणी उतरग्यो । बीरा गारो मूण्डो तालचट्ट ह्यग्या । रघुनाथ गौर करधो—इण बगत बा लगूर लागे हो । पण सलीम रे छोरा रो आ आदत बीने बीत अखरी ।

तिलक रो मूड ऑफ ह्यग्यो । पूरे रस्ते वो चुप रयो । रघुनाथ ई सोचतो रैया क मून रा काटा किया बुहारु ।

आग सडक फटे ही । तिलक बोल्थो—अच्छा, म्हे चावू बीरा सुर धुइयोडो हो ।

रघुनाथ नस हिलाय र क्या क ठीक है । बी दिन पछ तिलक तो ई गळी के ई पग कानी मल्या ।

रघुनाथ बी छारे कानी देखण लाग्या । वो अबे सलीम री जेब मे हाथ घाले हा । सलीम बीने धक्को देय'र अळधो करपा जणा वो बोल्थो—जेवा देखण दे म्हन नद तो मादर मारुला घन ।

हुह ! तो यात अठ ताई पूग्योडी है । बेटा बाप री आ इज्जत करे ? बडा हुय'र ओ काइ करसी ?

तहाक ! अक धप्पड पडपा बी छोर रे बनपटा म । अबे छोर री मा बीरो वूकीया हाल र माय लेयनी । दो च्यार जूत भळ पडपा बीरे । बीरी आवाज सुणीजी—नालायक ! सूअर । शऊरयायरा ! मार मार'र बीमो कर हाखूली ।

रघुनाथ बार आयग्यो । बीर लारे तार सलीम आया । सडक भाथे आया पछे सलीम मुळक र बीर सामे दखतो बोल्थो—गुरु, अक-अक कप चाय हुय जावे ।

रघुनाथ बीरे चेहरें कानी देखण लाग्यो । सलीम खुशामद सा करता बोल्थो—चाय तो आपा घरा ई पीवू हा, पण काई बतावू । वाइफ क्यो क श्रीणी बोनी । श्रीणी खातर की ता इतजाम करणो ई पडसी । पण खैर, छोडा, अँ तो घरू चक्कर है चालता ई रवे । अवार ता चाय पीवण री इच्छा हुयगा । अक बट्टा दो कर लेसा । मुलेमान री वादशाही चाय पीवा । जेकदम कडक ।

सलीम अर रघुनाथ ढाव हाथ बानली गळी मे मुडग्या । बंठे जेक खाखे

माग तीन प्यार बैचा पढी ही । चार-पाच मुडवा हा । रघुनाथ न बा जागा जेवदम थड-वतास लागी । दा-तीन लाग बैठा चाय पीव हा । सलीम बोल्या—गुलमान भाई, जेव बट्टा दो आवण दे ग्याण ।

रघुनाथ सुलेमान रे ग्याई रो जायजो लेवण घातर आपरी आट्या बठीन घुमायी । बोने चाय रो टापियो दीस्या । सिगरेट-चीडी रा दरसण हुया । काच रे भाडिये म भुजिया दीस्या ।

—मुण गुरू । सलीम री आवाज मुण र रघुनाथ बी कानी दखण लाग्यो । सलीम आपरी सायळ खुजावतो बैवण लाग्या—बदई ता बठ चालो ।

—बठ ?

—आपणी रात री महफिल म । मुनी अकदम जवान हुयगी ।

—ता वाइ करणो ?

—जेकर चाल र दखा ता सरी ।

—अठ ई रेव है काई ?

—हा ऽ । लारली गळी म । आ कय'र सलीम आपरे होठा माय जीभ फेरण लाग्यो ।

चाय आयगी ।

चाय रा दो गुटका लेय र सलीम बाल्या—हा ऽ, तो गुरू कद चालणी पछ ?

—नइ । ओ आपणा रस्तो कानी ।

सलीम पक्को दीठ हो । बशर्मी सू बाल्या—ये तो फालतू ई डरो गुरू खतरंभाळी बात कानी । म्हे बठई तबला बजावू ।

रघुनाथ रीसा बळता बोल्या—थ बजावो तबला ! म्हन मुणना बोनी ।

चाय पी परा र बै ऊभा हुयग्या । रघुनाथ अक रपियो दियो । सिगरेट लेय र सिळगायी ।

—जावा, इन कर निवळ जावा । सलीम कैयो । रघुनाथ बीर साग दुरग्यो । बी गळी म पीळ मकान र गोध म पाच-सातक जवान छोरया ऊभी खिल खिल करे ही । नीच अक वूढी बठी ही । साम ऊभा छोरा न

मा वन री गाऊआ काठ ही । छोरा तेरह चवद बरसो रा हुवैला । बै आपरै
आधिपा म हाथ घाल र टांग ऊबी कर र बा छोरा कानी मेह । इशारा
कर र भागव्या ।

रघुनाथ सहक भायँ आय र बाल्यो—अच्छा म्हे चाणू काब मिलसा ।

—ठीक है । सलीम कैवण लाग्यो—गुरु, कैवा तो बात करू ?

—नइ । जरूरत कोनी । रघुनाथ बोल्या । बो गया परा । रस्तै म
अकर जीत सलीम री जाना याद आयी । रघुनाथ बै बाता याद कर परो र
हम्यो । मन ई मन कैयो—साओ तबलची ।

पैली मुनाकास म सैय जगा नै आई लखाव कै सलीम सीजा सादो अर
भाओ भाओ आदमी है । पण जिया जिया काम पई बीरा पोत चवड आया
जावै ।

सूरज घरा लार लुक्यो ।

हलकै उजास म बो घर सूतिऊओ । पान खागे । मिगरेट सिळगायो ।
पछै आर चाठरी जेव म हाथ घा यो । दस रो नोट मुठठी म दबायो ।
आबरा मे चमक आयगी । आबरा आगै 'लाल परी' धूमण लागी ।

सलीम स्टेशन रोड रे लारै बण्याडी हाटल म पूग्या ।

सात-आठ आदमी बैठा दारू पीव हा । कोनै दखता ई बै सैग
खिलग्या । अक जणो बोल्या—आवो मिमा, आवा केई दिना सू दोस्या ।

सलीम मुळक र कुर्मी माथे बैठग्यो । गुलाब रा पथ्वो मगवायो । सौ
ग्राम पकौडा सागै कादा आयग्या । महफिज जमगी ।

गाल माथे भद् दागआओ आदमी बोल्या—उत्साद, गजल
मुणावा ।

—हा-हा गजल आवण दो । दूजो वाटयो ।

गाल माथे भद् दागआओ आदमी भळै बोल्या—वी दिनआओ
गजल आ के मरी कत्र पर तुमने जो मुस्करा दिया ।

सलीम गुटको नय र बां सगळा कानी देखो । होडा माथे जीम फेरी ।
पछ होठै पीक बो-यो—प्रेरु प ओ और मगावो पछ अकदम नुवी गजल
मुगावू आ गजन मु नी न मिचारी है वा तो काल शुरू करमी, ये

बाज सुणो ।

—मुन्नी अटे ई है काई ? गात्र मायै भई दागआळो आदमी पूछण लाग्यो ।

—हा ५ ! कय २ सलीम गुटका लिया अर गावण लाग्यो—

उह बिस्सा ए गम जो लिखने को बैठे
तो दखे कलम की रवानगी म आसू
ये उत्पत्त क मोती ये अनमोल तार
उह भेजे है हमने निशानी मे आसू

—उस्ताद ! कमाल कर दिखायो । बाह बाह ! अ दाद देवण लाग्या ।
सलीम अेव गुटको भळ खेच्यो ।

बचे कीमती थे, बडे काम आते

निकलते जो तेरी जवानी म आसू

—बाह मिया, बाह ! जवानी मे आसू ! साळी री अक अक
हिच । बीरी जवान अटकगी । वो भळ हिच हिच करण ला या । ५७
उलटी करदी । सैग उठ्या ।

सलीम होटल सू बारै आया । उण अेक नजर आभै कानी दरयो ।
चाद कोनी हो । तारा चमकै हा ।

सलीम गळी में बटयो जणा ठोकर लागी । अगूठो दूखण लाग्यो । बीन
खोडावता देख र कुत्ता भुसण लाग्या ।

भौ भौ । भौ भौ ।

अेक कुत्त सार दूजा कुत्ता ई भुसण लाग्या ।

—अरे ! म्हन कानी ओळख ? म्ह थारो बाप हू सलीम । थारो
बाप । भुस हा भुस भुस थारै बाप नै ।

सलीम अेक भाठो उठायो अर कुत्त मायै फेंक्यो ।

वा घर आग पूग्या । आढी खडवावण लाग्यो ।

छट छट छट ।

माय सू कोई उयळा कानी आयो ।

घट घट खट ।

भल्ले काई उमला बोनी ।

—अरे मरगी काई ! कैय र सलीम बिवाह माथे लान मारी । भडाक रो आवाज हुई कुत्तो अँकर भल्ले भुत्तो ।

अबै माय बत्ती जगी । बीरी जोडावत दरवाजा खाल्या । बा आगणै मे पूग्या । माध माथे बैठ र पाणी पीवण लाग्या ।

—बा बम्बईआळी कठ मरै ?

—ऊपर सूती है ।

—हूँ ५५ । तू रोटी ला ।

बीरी जोडावत पुरम र लायी । प्लेट म मीट ही । सलीम कुत्तै दाइ मीट न सूरी । लम्पण रो महन सू बीरी भूख भडवगी । पैला कवा लेवताई काठजी रा दुकडा हाव आया । मजो आयग्या । दो फलका खाया पछे सलीम बाब्या—यारी हाड बा कानी कर सकै । काम घवा की करै कोनी, खा-खा र भैस हुआ जा है । आज बात बीरी ।

सलीम र दो लुभाया ही । अकसाय निकाह हुआ । दूजी राखणी पड़ी । भाई मरग्या जणा भोजाइ नै घर में ई राखली । बा बीनै बम्बईआळी कय र बकारता । बा फशन घणो करती ।

मलीम पणायिया चढ़ण लाग्या जणा बा बोली—आज भल्ले ऊपर सोवाला काइ ?

सलीम न्क्यो । बीर कानी देख र मुळक्या । पछे बोल्यो—हा ५ तू आराम कर । बा ठाठ सू पड़ी है । बीरी नी बिगाडू हरामजादी भून आडो खोलण खातर ई कोनी उठ अबै उठाऊ बीन ।

मलीम ऊपर पूग्यो । माळिये रो आडो धुला ई हो । दा छारघा अँककानी सूतो ही ।

—अमीना ५५ । सलीम हाळै सी-व बोल्यो ।

बा अमीना रा डीत पम्पाळण लाग्यो ।

अमीना जा गी । बोनी—नाइ है पैली तो माडा जावो पछे दूजा रो नीद बिगाडो ।

सलीम कैवण नाग्यो—बेह बम्बईआळी ! तू बम्बई रो परे है ।

भूत वी भैस वन कोनी रहणो ।

सलीम जद भी शकूरा न भैस नव, अमीना अगूती ज राजी हुव ।
वा सलीम साग वाठी चिपगी ।

—दख बम्बदआळी । धारी हाड । सलीम नया गयो अर अमीना
मुण्या गयी ।

सलीम र चेहर माथ सागी भाव आयग्या । गोड माव खुणी टेक र बटग्या ।
माथ पर हाथ धरघा विणी विचार म डूबग्यो । उण आपरी नस हिलायी ।
निचलो होठ दाता सू काट र पछ होटा माथ जीभ फरी । रोदनहालो सा
हुवतो बारयो—गुरु, आज तो मरग्यो समथल । उब म पूटी कौडी कोनी
अर घर म दाणा कोनी । दस बीस रपिया दिरावो जणा पार पढ । दो
व्यार दिना म पाछा कर देसू ।

रघुनाथ चुपचाप मुणतो रैयो ।

—हा, तो काई कौवो गुरु । जे नी दवणा हुव तो साफ उत्तरतो
देवो विणी दूज आग हाथ पसारू । बीर चेहर माथ की काढास सा
पुतग्या । वो भळ बोत्यो—टीगर पदा वरचा है जणा बारो देट तो पाळणो
ई पडसी ।

जे तो करमा रा डड है । दो दो सुगाया है सात सात टीगर है
आयो-गया ई रव ।

वा थोडीक ताळ चुप रयो । पछ हुदी कुचरता बोत्यो—गुरु, थे आ
ना समझ्या कै म्है रपिया त्या ई उधार मागू आ म्हारी अगूठी अटाण
राखलो । रपिया हुसी जणा छुटा लेसू । अगूठी लिया पछ तो धार रपिया
नै कोई एतरो कानी । जगटी च्यार सौ सू घाट कानी । तीन सौ रपिया
दिरावो जिण री तो हाड ई कोनी हुव दस बीरआळी बात छोडो अब ।

रघुनाथ चुप । बीरी अवल काम करणो बद कर दियो । दस घीत
उधार मागतो मागतो तीन सौ मे अगूठी अटाण घरण लाई आयग्यो । ई
आदमी रा कां कर कोई ।

रघुनाथ न चुप रख र सलीम सोचण लाग्या कै तीर निसाण माथ
साग रया ह । वा आपरी अगूठी उत्तरतो देवो बोत्यो—आ लो अगूठी

राखो । रुपिया दिराबो । दाणा लेय र घरा जावू । टीगर भूखा हुवला ।

—नई-नई अमूठी रो जरुरत कानी । रघुनाथ थूक गिट ता बोल्पो
—बात आ है, म्हारी जेब खाली है । जे हुवता तो जरुर दवतो ।

सलीम इया हिम्मत हारणिया कानी हा । बात पळट र कैवण
लाग्यो—यारं वनं बोनी तो काई बात बोनी । आ तो म्है ई जाणू क
हुवता तो ये नटता बोनी ।

सलीम सूक गिटयो । खुशामद करतो वाल्यो—विणी पाडौसी अठै
अमूठी अडाणी रखवा र रुपिया दिरावा तो ई कृपा हुवेली अकदम अडी म
हू नइ तो थान फोडा बानी घालता ।

रघुनाथ नै छेकड दस रुपिया बीन दवणा ई पडघा ।

जावण सू पैली सलीम जाळ कैलायो—गुरु, था तो कमाल कर दिपो
आज ताई आ बात बोनी हुइ पण यारं चेहरें मे ई काई जाडू है ।

—काई हुयो ? रघुनाथ पूछण लाग्यो ।

—आपा बी दिन मुन्नी रो गळी सू निकळघा हा नी ।

सलीम दो महीना पैली रो बात याद दिरावण रो बोशिश करी ।

—हा 5, याद आयो ।

सलीम आपरो जाळ मजदूर करतो आगें बोल्पो—थानं तो याद
दिराया पळ याद आयो पण थानं ठा है बठीन काइ हालत है मुन्नी
री ?

—बयू काइ हुया बीरै ।

सलीम मुळक र बोल्पो—गुरु, आ पूछो, काइ कोनी हुया । था ता बी
दिन सू इ कान छावण लागी कं थार साने कं कुण हा । बाने अंकर लाबो
तो सरी ।

—पण मिन्या ई बोनी कदैई पछे इया ? रघुनाथ उळझन मे
पडग्यो ।

—अ दिल रा खेस है । सलीम कैवण लाग्यो—गुरु थाने भी तो
तीन-तीन महीना हुवण लाग्या है भाभीजी मुवाड करण नै मयोडा है
म्हारी मानो तो आज चालो ।

रघुनाथ चुप ।

—सोगा वन सौ लेवे पण था खातर पचास लागसी । सलीम भद् इशारें साग समझावतो बोल्या—गुरु म्हारी माना तो आज ।

रघुनाथ भळै चुप ।

याडो ताळ पछे सलीम रघुनाथ नै साग सय र दुरग्यो । दोनू जणा सडक माथें आयो । जदें रो पान खायो सिगरेट सिळगयो ।

रघुनाथ वन सू पचास रुपिया जेब र आपरी जेब म घाल लीना । दो ध्यार गळघा म चक्कर लगाय र सलीम बीनं घुमाय र आपरें घरा सय आयो ।

सलीम रो घर दखता ई रघुनाथ बोल्या—अठ किया ? मुन्नी रो घर तो भी गळी म ?

सलीम मुळक र बोल्थो—गुरु, मुन्नी म काइ पडथो है जगत रो मल है । घर र माल री कोई होड हुव म्हार दो दो लुगाया है बम्बई आळी मुन्नी सू इक्कीस है देखो तो सरी आज रात अठ रवो तो सरी ।

रघुनाथ रीसा बळतो गालघा काढतो सडक कानी टुरग्यो । थोडी दूर सलीम बीर सारें आयो । वो कव हो—गुरु म्हारी बात ता माना आज आज अठ रवो तो सरी ।

रघुनाथ रक्यो । सडक माथ बीरो गळो झाल र बोल्थो—ता म्हारा पचास रुपिया पाछा काढ ।

सलीम आपरें चाल री जेब म हाथ घाल्यो । जागळघा जेब सू बार आयगी । वा फाटवाडी जेब रघुनाथ नै दिखावता बाल्या—गुरु जेब फाटथोडी है रुपिया ता रस्त म पडग्या आ बात ध्यान म आया पछ ई तो पान घरा लायो ।

रघुनाथ गयो परो । सलीम पाछो मुड्यो । घर म बडघा पैली पत्राम रै नेफ म दाब्याड पचास रै नाट नै हाथ सू सभाळयो ।

सलीम मुळक र आभ वानी दखण लाग्यो ।

एक ही जिल्द मे

आज म्है पाछो इणी घर म आयग्यो हू ।

अतीत जेव समदर है । इण रै किनार बँठ र पाणी म बाकरा फँक्या कुण्डाळा बणै । आ नुण्डाळा म कर्-कई चितराम बणै मिटै ।

हाऽ, अठ सू म्हनै अक् दिन धक्का नेय र काढयो हो । औ वो घर हो जिण आगण म म्है किलाळ बरघा करता । डागळ माथे उछळ-कूद करतो । ई घर रो भीता झाल र म्है चाल्या करता कदई ।

म्है नित नुवी बुबदा करता । बुबदा करता-करता ई म्है दडी छोड र फुटवाल रमण लग्यो । पछ होंकी अर क्रिकेट सू लगाव हुयग्यो । मडिकल कॉलेज र पगोधिया चढयो ई हो कै म्हार पगा मे बेडी घालण रो याजना प्रणती निग आयी ।

म्है अड र ठभग्यो—म्है अबार आ घधा म कोनी फसू ।

—कोई कारण तो हुवैला । जीसा बात्या ।

—म्है बीन जाणू नी, पिछाणू नी औ जिदगी भर रो सवाल है ।

—साग रैमी जणा जाणसी नी । भाडसाव बयो । पाडो ताळ म्हारै सामे दख र भळ बोल्या—हाऽ, तू चाव तो बीन जेकर देख मक् बस ।

—पण ? म्है की कब हो, पण शब्द गळ मे इ अटक र रैयग्या ।

—पण-वण की कोनी । जे तू आ चाव कै बा थार सागै स्कूटर माथे वैठ र बादरी दाइ इन बिन धूमती रैवै जिकी ता र घर म आज हुब ना काल । घर रा काण कायदा हुवै । यात जात म उठणो वैठणो पडै । लाग इ घर कानी आगळथा कर र बात करै तो पछ धूड है जीण म । आज गिणीजतै घरा म गिणीजा । जीसा आपरी मूळ रा बखाण बरघा जावै हा ।

म्हार मन मगज म उपल-मुपल मचणी । बाँड करूँ म्हे ? घर सू भाग जावू ? बेमोसम री आधी रात ओ विचार म्हार मन म आयो अर उणी बगत छटग्या ।

म्हे शहर री सडका माथे आटा मारपा । पछे बाग म जाय र बँठग्यो । बी अणसधी अणसधी छारी बाबा सोचण साम्या । सान फेरां साग सान जलम र गुन्य री बान । बूड । धाया, सपा धाया । म्हेँ बाँड करूँ ? हाड माग रा अगूठा छाप रमतिपा । ओ रमतिपा म्हार सान । पाट्टी अर माच सू आगे री बात बा कोनी सोच सचसी । आगे बरग घर म हुवसी—अ ओ ओ । मा अर जीसा हरपला । बधाया माथ बधाया । आसीसा—बेटा जणो अर अर पीछा ओछो ।

नन्, म्हेँ बानी पसू । आ म्हारी परतछ मोत है । म्हार भविष्य री मोत है । म्हेँ सुख रा जिवा सुपना दख राख्या है, बा सुपना री मोत है ।

अचाणचन जीसा री मुम्सें सू साल हुयोडी आख्या अर फडबत होठा सान हिलती मूछा म्हारी आख्या आग आयगी ।

म्हारो माथो दूखण लग्यो ।

की हुबै भलाई, म्हेँ आ आपत मळी कोनी बाधू । घर छोडणो पट तो छोडसू । जातआळा री जसी-तैसी । म्हार बाबत म्हेँ सोच सू । म्हारो भलो-बुरो म्हेँ जानू । ओ आपरी अकड आगे किणी री सुण कोनी । मत सुणो भलाई । अबक देखणी है । म्हेँ छोडो ता इणी रूख रो हू ।

रात न डरावणा सुपना दब्या । जीसा हाथ मे सानल लिया म्हन बाधण खातर आवता दीस्या । बार हाथ अर सानल रो आकार तर तर बधतो दीस्या । म्हेँ पूरी ताकत लगाय र म्हाठपा ।

नइ म्हेँ कोनी बधू ।

सिझ्या री वेळा । आगे म गूगळो उजास । मधरी पून । पून मे फूला री सोरम । मूगीछम दूब ।

म्हार माग सलमा हो ।

—सलमा थारो काइ विचार है ?

—बो ई जिको थारो है ।

—घरआळा काई कंवै ? म्ह पूछथो ।

सलमा म्हारै कानी देखती बोली—दखा, बरीम भाईजान तो अकदम राजी है रे । अब्बाजान न ई मनाय लियो बा । इण बरस आपा अम बी बी असे कर सेवा, पछ ।

—शाब्दी ! म्है बात पूरी कर परो हस्यो ।

—पण घर घरआळा ? सलमा पूछथा ।

—व राजी कोनी । म्है उदास हुय र बोल्थो—वै ता टम सू मस कोनी हुवता ला ।

—तो पछ ? बोरी आख्या म डर भरथा सवान ऊभो दीम्यो । आवाज ई की-की मरघोडी सी सखायो ।

म्है बात न हळकी कर र उडावण री कोशिश करता क्यो—तो पछ क्या री अरे, आपा दुनिया सू डरा कानी खुलम खुल्ला

सलमा म्हारी ओळी पूरी हुया पैलीज बोली—अ फिल्मी गीत रैवण द्यो । हवा म उडथा सू सच्चाई कानी टळ । कोई रस्तो वाढणो घाईजै ।

म्है बीन साफ-साफ शब्दा म म्हारी बात सुणायी—दख सलमा, ओ म्हारी जिदगी रा मामला है । ओ फसलो म्हनै करणा ह । म्है फसलो कर चूक्यो । घरआळा राजी न्वै तो बारी मरजी बारी शाभा है । बेराजी रैसी तो ई म्हन धनै जेक हुवणा है होसा । बस, इत्तो जाणल ।

सलमा आपरी चुन्नी सावळ करती बोली—घरआळा बिना स्त्री की अडाळो लागसी बेआपती बात बतासी लोग ।

म्हन की करड मुर म बहणा पढथो—पाछी बा ई बात । बान घीस र तो लाईज आय कोनी । बान म्हारी खुशी सुहाव कोनी तो पछै म्हन काई गरज पढी है क बठ नाक रगडता रेवू ।

सलमा उठती थकी बोली—आवो, घरा चाला ।

—चालो । म्है हा भर सीनी । थोडी ताळ चुपचाप चालता रैया । सलमा रे चेहर माथ उदासी री हळकी-सी परत दीसी म्हन ।

सलमा रो घर ।

अठ बीसू दफे आयो हू म्है । ई कमरै मे ई बीसू दफे बैठपा हू म्है । भीता माथ टग्योडी फोटवा हर दफ देखी है । आज म्हनै वा चितरामा मे ई

की की उदासी लखायो । मुळक र हाथ जाडती लुगाईआळा चित्र ई की-की गुमसुम सा लखायो । पिडकी रै पर्दा रै रंग सू उदासी छणती-सी लागी ।

करीम म्हारै कने आय र बठग्यो । दुआ-सलाम माग अंक दूज कानी मुळक र दख्यो ।

सलमा चाय लेय आयी ।

चाय रो गुटको लेय र करीम बोल्थो—यारा भायला की नाराज है था सू ।

—क्यू ? म्हार मूण्डें सू निबळघो ।

—धरम छष्ट कर रया हो ।

—किया ?

—म्हार घरा आवा-जावा । चाय-पाणी करो । सलमा साग घूमा ।

—ता बारो का= लियो ?

—धरम रो मामलो है नी ।

—म्हार नीजू मामल सू बानै काइ । म्है करीम कानी दखता कयो—कटैई पारै मन मे ?

—अरे नइ-नइ बिलकुल नइ भाई । करीम बात्यो—म्है ता पारै खास भायला री बात करू । म्है तो आ बाता म बिश्वास इ बानी करू । ना म्हारा घरआळा कर । जे करता ता सलमा नै कदई मना कर दवता । खैर छाडा इ बात न । आ बतावो पढाई रा काइ हाल है ?

—चगा ।

—जेकदम चगा ?

—हा । म्ह ई पूरै जोश साग बोत्यो ।

करीम म्हारी पीठ धपधपावतो बाल्यो—तो बस आ परीक्षा पास करो । पछै गाज बाज जीवन रै भदान म उत्तरो ।

सलमा र घर सू आयो जणा सडका माथै रासणी ही ।

म्है अेम० बी० बी० अेस कर चुक्या ।

घरआळा राजी हुया । इणी हरख बिच्च जीसा आपरी बात टारी । ते अर सलमा री बाता बार काना ताइ पूम्पोटी ही । पण कदई पुल र

आ बात कोनी हुई भाई सा'ब जरूर इशारे सून मना करधो, पण म्हे बात घणी बघण ई कोनी दी। पण आज जद बा आपरी बात भळं टोरी ता म्हे ई होळें-सी-क म्हारें मन री बात बहू दीनी। बस, जाणें पटाखें भायें जगती तीळी धरदी हुवें। च्याख्मेर फटाक्-फटाक् घडद घडद फटाक् घडद हुवण लागी।

—डागदरी पद र थारो भायो खराब हुयग्यो लाग। जीसा बोल्या जावें हा—गूम साड। घर री इज्जत न बट्टो लगासी मादर नालायक। अर पछें बें रीसा बळता ऊधा सूधा बोलण लाग्या।

थोडी ताल पछ बें धरम री खाई मे कूदग्या। बठें बरसा रें भैळें हुयोडे पाणी रो कादो हो। बें कादो काड-काड र म्हारें भायें बगावण लाग्या। म्हारें च्याख्मेर बदबू इ बदबू हुयगी।

सा भाया पीटती बाली—म्हे तो पैलीज कैव ही कै इ नै इत्ता ना पढावा। छप्पन जात रें लाग्या सागें रैवें जणा छप्पन भात री बुद्धि आवें। जिसो खाव अन बिसो हुव मन। जिसो पीवें पाणी बिसी आव बाणी। ओ छोरो ता हाथ सून गयो। इसी आळाद सून तो बाह्यडी भसी। होया फूटणो है इ रो, कुजात सून सगण करण चाल्यो है।

भाईसा'ब आपरो बाजो न्यारो ई बजावण लाग्या—म्हने तो इण रा रग-डग शुरू सून ई चाखा कानी लागें हा। पण म्ह चुप रैया। साच्या मत्ती ई समझ आ जासी। पण अें ता डागदरी पद र हुवा मे उडण लाग्या अर आभें कानी घूकण लाग्या। जात पात सून काई मतलब कोनी आन। बडेरा गूंगा हा जिको जात-पात बणायी।

भाभी ई होळें-सी बाली—वो घराणआळो रिश्तो तो नामजूर करधो। अब पुगळ री पदमणि छाट र लाया है। म्ह ता बी नै दराणी कानी मानू।

राधा बोली—मा, म्हे तो आरती कोनी उतारली पैली कैवू म्हे ता पछें म्हने ना कैया आरती खातर।

भाईसा ब भळ भडक्या—आरती? कुह। जे बा इ घर म आयी तो पाणी पीणा हराम हो जासी। रसोई भ्रष्ट होसी। कुण खासी बीरें हाथ रो।

मा बोली—जे बा म्हार घरें आयी ता म्हे पासी खाय र मरु जामू।

जीसा कानी देखर, आपरो माथा भलै पीट र मा बोली—बाइ बोखो घराणो दख र इ न जेठ पगावा ओ कुमाणस कठै सू जलमग्या म्हार पुन पूरा होग्या म्हारा ता ।

जद सैग रीसा बल्ल र गाळया बाढ र बबग्या तो पछ म्है ठाँडै सुर म बोल्या—म्हारो भलो बुरो म्है जानू । जे धणी लुगाई रा विचार नी रळै तो पछै दायजो अर घराणा बाड आडा आवै ? उमर भर छातीकूटो बरण सू तो आछो है व पैली सोच समचर काम करा । जे थान म्हारी बात पसद कोनी तो कोई बात कोनी । म्है घारा घर छोड र जासू परो ।

—घर छोड र जासी परो ? जीसा भडक्या—जासी क्यू कानी अब तो टागदर बणग्यो नी । जीसा मा कानी मुड र बोल्या—आछो भाठो जण्या जै नै आ आलाद है । काल जावतो आज जा साडी । ओ पडयो रस्तो ।

भाई सा ब बल्लतै म पूळा चेप्यो—ओ जुजात रै दार्णै रो असर है ।

जीसा अेकदम भडक्या—फैंक इ रा पूर पल्ला बारै मादर म्हन घर छोडण री धमकी दव अबार रो अबार निकल अठ सू ।

जीसा री बात पत्थर री लीक । घर सू निकलण रो कैया ता निकाळ र रैया ।

पछ सठक ही अर म्है हो ।

सतमा साग म्हारो व्याह हुयग्यो ।

ना निकाह, ना फेरा । कोट मैरिज । निकाह करता ता ई की फरक कोनी पडती । फेरा लेवता तो इ सागी बात हुवती । सलमा ई मिलती—इणी रूप म । वा सलवार कुतै म जित्ती फूटरी फर्ग लागै, उत्ती ई साडी मे लागै ।

म्है अर सलमा सागै हुवा जणा बरीम बैवै—थान दख र रया लागै जाणै भीता अर कुरान अेक ई जित्द मे बघ्योडी हुव ।

ठीक ई तो है । जद सलमा रै मन म अजान हुवै जणा म्हारै मन म शय अर झालर बाज । बा मिली-जुली आवाज आछी लाग ।

घर म बारूमास उज्जव हुवण लाग्या । ईद साम हाळी शिवरात सागै

शुभ रात राजा सागें अकेल ठठें इ ताजिया अठें ई दीयाळी ।

गळी मोहलें आळा म्हानें गूगा समझ । अष्ट है अष्ट । रस्ते चालता
काना म कई-कई आवाजा पूगें ।

—डागदर सा'व रें घर म मुसळमानी हैं ।

—कळजुग है भाई ।

—घरम घरम कुण मान । मा-बाप रो हुज्जन डबो र आप मस्ती-
मारें ।

—घरआळा री नाक बटवा न्हायो ।

—दानू डागदर ह । पढ्या लिख्या ।

रहमत अली री अकल मारी है ।

—निकाह कोनी करथो ?

—पढ्या जाव निकाह । कोट मरिज करी है ।

—आक थू ।

—अह नुम मे जासी स्साळा ।

काइ ठा किती किती आवाजा है । आक थू आक थू है । पण म्हन
किणी री परवाह कोनी । म्है जाणू—बगत सू लूठो डागदर कोई कोनी ।
वी कनै हर घाव रो इलाज है । हर भज री दवा है ।

बगत री रफ्तार सागें अ आवाजा घीमी पढ जावें । अलोप-सी हुय
जाव । लागें, जाणें की हुया ई कानी । भीत भायें कई-कई कलण्डर बदळम्या ।

नाल रात भाइ सा'व आया ।

—आवो । म्हैं आडो खोलता क्या ।

भा सा'व भाय आया । कमर म बठथा । सलमा चाय लायी । भाई
सा ब पी । म्हैं राजी हुयो । मन म उजास भरग्यो ।

—मा री हालत । वै रुक्या ।

—काइ हुयो ?

—कई महीना सू बीमार है ।

—म्हूर्न पली छवर क्यू कोनी करी कमात ह । म्है भाई सा ब रें
मूण्ड कानी दखता बोल्यो ।

म्हारी बात रा कोई उचळी कानी दिया बा । अंकर म्हारे कानी दया
अर पछ धूण नीची कर सीती ।

—जीसा तो मज म है नी ? म्हें पूछया ।

—हां ।

—उमिता अर राजू ?

—उमिता ता ठीक हैं । भाइ सा ब बोल्या—पण सारलें दो महीना
सू राजू रें की गडगड चाल ।

म्हारी समझ म कोनी आयी कं म्ह काइ कंयू । म्हें भाई सा ब रें चेहरें
कानी दखण लाग्या । बरें हलकी-सी उदासी ही । म्हन लाग्या कं ब की
बहणा चाव, पण बह नी रेंया है । छवड म्हें ई क्या—म्ह चालू ?

—हां । भाई सा'ब री आवाज म की जान बापरी—हां तू चाल ।
जीसा थन बुलाया है । मा हरदम थन याद करे ।

म्हें बैग लय र टुरग्यो ।

घर म बढतार् केई जाडी आख्या म्हारे डील माथें चठगी ।

म्हें दवाया दखी । लुबका दख्या । आफ । मा नं टी० बी० राजू रा
ई० जेस० आर० खासा हा । खतरें रा अनाण । पीछा पडघोटा चेहरा ।
माथ धसती आख्या । च्यारुमर अकपा-अकपा ।

—पइसा पाणी दाइ लाग र यो है पण की फायदा कोनी समझ म
कोनी आवें काइ करा । जीसा री आवाज ही आ ।

—चिंता री बात कोनी । म्हें सब सम्भाल लसू । म्ह बोल्या ।

—हां अवं ता थान ई दखणा है सम्भालणा है ।

म्हें अर सलमा इलाज करण लाग्या । टेमाटम दवा । टेमाटम खुराक ।
थोड़े ई दिना म बुझ्याई चेहरा माथ चमक आवण लागी ।

भीत माथ लटक्योट कलण्डर रा पाना उखळीजता रेंया ।

बी दिन सिझ्या नं म्हें कंयो—मा, अब ये विलकुल ठीक हो । अब हफत-दस
दिना सू सम्भाल जाया कर सू ।

मा की रीसाणी-सी हुबती बोली—क्यू, अठं थारें काटा खुब है काइ ?

—नद ता । म्हें होळ-सी क बोल्या ।

—तो पछे काई बात है ? मा-बाप खारा लाग है काई ?

—आ कुण कहो ?

—तो अठ सू जावण री क्यू कवे ।

—वा । म्हें अठवयो अर मोचण लाग्यो, काई कैवू ।

—वा काड ।

—वा मुसलमान है नी । म्हें बात साफ करो ।

—ता काइ हुयो ।

—यारो घरम ? म्हें धाने वारो जग छायोडो हयियार दिखायो ।

—सेवा सू माटो काई घरम कानी हुवे । मा बोली ।

इणी बगत जीसा बठै आयम्मा । बँ बोल्या—आ घर धारो ई तो है ।

इसी बहू ता भागआळा न मिलै ।

भाभी इणी ढग री बात कैयी । म्हारै कानी देख र होळै-सी-न वाली

—म्हारै राजू नै ता नुबो जीवण दियो है लाग म्हें धाने अठ सू कोनी जावण दवा ।

म्ह सलमा सू बात करी । वा मुळक र बोली—अबै तो अठै ई रहणो पडसी । मा ता आपरी सौमन दिरायी है म्हनै ।

म्ह बोल्या—तो पछ ठीक है । काल सगळा सामान अठै लेय आवो ।

गळतफहमी

मारल बड दिना सूनू ओ तल चाल हा ।

कां ठा वा जाण बूमर र दया करे हा का पछ म्हान ई सघावे हा नै बर्टई की गढवड जरूर है । नइ ता तुगाई री जात अर अ सखण ? पण आ भी ता हुय सर्वे व म्ह बिना मतलब इ बीर हाव भाव न गळत अरथ दवतो होवू । बीर मन म इसी काई बात हुब ई नइ अर म्है ऊभो ऊभा मनसूवा रो महल चिणतो हावू । इणी बगत माय सूनू उथळो आव—जे भूल सूनू हुब तो अकर हुवे दूसर हुवे तीसर हुवे, पण तीसू दिन तो भूल कोनी हुब । दाळ मे की काळा है जरूर ।

म्है खु न निरखू परखू । छव फुट डीपो । भरवा डील । तलवार बट मूछा । इण र साग इ बीर घणी रा उणिमारो आख्या साम तिरण लाग । बीरो डील डील देख र मूण्ड सूनू अंक शब्द उछळ र बार पड—डाको । जे कोइ चावे तो वीरी अंकोअंक पासळी गिण सक । अर आ खुद ? खुद ता मस्त हयणी सी लाग । ओ किया सकता हुबला ? बटई ओ ई तो कारण ती है व आ रोजीना दिनुग सिद्ध्या डागळ आम ऊभ ? म्हार कानी दख र मुळक । जब जद ई आळस मरोड । आळस मरोडे जणा साडी रा पल्लो हठे खिसक जाव । बी बगत लाग जाण बीर गळ रे हट सूनू दो बडूतर पड फड, उडणा चावता हुब पण कस र बाघ्योडा हुवण रे कारण उड कानी सर्वे ।

म्हान याद आवे—लारल दिना स्टेशन गया जणा तुल्यो हा । जेक सी साठ पौड वजन हा । आ दिना दो तीन पौड वजन बघ्योई हुबला । बसरत करू । अण्डा खावू । दानू बगत दूध चाले इ है । आज आम घरा री हालत

आ हे कै पाच छत्र टावर हुवै वानै बगतसर चाय रो ताता पाणी इ कोनी मिल । म्है ता खैर हालताई ई झझट सू भुगत हू । पण आ दिना गुरु हुयोई ई चक्कर र अदीठ जाळ म फगतो जाय रया हू । मन मगज म भात भात री असखेरा चाल । भान भान रा सुपना आवै । सुपना मे नदी झरणा, पहाड सेव फूल री पाखडधा, काठदार झाडका दीसै कणाई कणाई थ्रीफळ इ थ्रीफळ दीस—कणाई कणाई चौकणा मेवा दीसै कणाई-कणाई हाया दटधा-मी आ जावै ।

म्हूने म्हारे च्याकपेर समदर पसरघोडो दीसै । म्है समदर म तिरण लागू तिरता तिरतो डूबण लागू छेवड डूब जावू ।

म्है डागळै ऊभा हू । सामली खिडकी कानी देखू । कोई निग कोनी आवै । विभाग म भात भान री बाता आवै । वा अर म्है म्है अर वा—म्है दोनू ।

इ बगत साइ ता वा साम ऊभी लाच्या करै । आज काइ हुयग्यो ? सामली खिडकी रो खुलणो वी रा ऊमणो पछै मुठकणा—पछै आळस मरोडणो पछ घटनै सू हाथ हेठै वरणा औ ता नितूको खेल है । औ खेल अज चालू किया कानी हुपो ?

जेक दफ नई, क-कई दफ, दो म्हारी अर दा बीरी आख्या मिल र चार हुई है । म्हार या बीर आख्या झुकाया पछै च्यार माय सू दो घट र लारै दा आख्या रैयगी है । आज अ दो आख्या वा दा आख्या न उडीक । च्यार हुवण खातर तरस ।

कठई वा मादी ता नी हुयगी ? नई, वा मादी कोनी हा सकै । मन सू दूजी आवाज आव—हो सक । मादगी किणी न पूछ र थोडो आवै । ताव-तप बवार-परा थोडो चढ । का हुयो आज वा दीसी किया कानी ? खटाक् । सामली खिडकी खुलै । म्हारी आख्या बठोने चठ जावै लागै म्हारी आख्या आख्या कानी, लोह रा टुकडा है । वा खुद वा कोनी, लूठो चुम्बक है मतै इ खेंचले वै आप कानी ।

वा म्हार कानी त्व परी हसै बीर घोळा घफ दात चमकै । पाणी भरघ बादळा बिचवै बीज धिध जिया । म्हारी इच्छा हुव कै ऊची जावाज मे गाव—मरे सामने वाली खिडकी म ।

મ્હે વઠીનેં દેહ્યા જાવૂં । વા માલસ મરોરેં । સાઠી રો પલ્લો હેં
 હિસવેં । ડૂંગરિયા ઝઠાવ । સાસા ગરમ દુવણ લાગેં । સાસા રી રપ્તાર વધ
 જાવ । બીરી હિટકી અર મ્હારેં ઢાગઢ વિચ્છેં આગ રો પુઢ વધ જાવ ।
 સામલી હિટકી વાની સૂ ઓગ ઝઠેં અર ઢાગઢેં વાની બાયા જાયેં । બોફ !
 મ્હેં વાઝ મરૂં ? ઓગ વધ્યા જાવેં । મ્હારા રસી ડીલ સિવળ લાગેં ।

મ્હે સિવતા ડીલ લિયા સોવૂં જણા નીંદ વાની આવેં । માત માત રા
 સુપના આવેં । તાઢેં અર વૂંધી રા સુપના નિત આવેં । વળાઈ વળાઈ ફસી
 ખીતા ઘીસ જિણ મ ઠોડ ઠોડ તોળા ફેં તોળા ફુવ ।

મ્હેં દહૂ—વા અજેં મુઢવેં ।

આગ રો પુઢ વળ્યોઢા હૈ ।

વાગ રૈ ફળ પુઢ રી ધાત મ્હે મ્હાર માયલા આગ વર । અનુભવી માયલા
 મુઢવેં । વૈ મ્હેનેં પૈતરા બતાવેં । જેવ માયલો હસેં । મ્હારી મરવાનગી માય
 શક કરેં । એવ જણો દૂ વૂં વૈ મ્હેનેં । વ વૈ વ જે મ્હારી ટોડ વ દુવતા
 તો અવાર તાર વહાણી રો વસાદમવસ આયમ્યો દુવતો । વાગી વાતા સુળ ર
 મ્હેનેં લલાવ વૈ અવેં વી મ વી મર હાલ્લો વાદૈ । આગલી તિત ફગારા
 કરેં । વા માદક લગાય ર તો મ્હેનેં હેલો પાઢળ સૂ રચી ।

અવેં મલાઈ વી હુવેં મ્હેનેં ધટધટાટ સાગેં ફ પુઢ ન પાર કરણો
 વાદજ । અવ ગઢો સૂરયા પઢ ચૂક ગિટળ સ પાર વોની પડેં । વાઢજો દક
 ધક કરેં । વાઢજ રી ધક ધક માય વાવૂં કરણા પડસી । હિમત વિના પાર
 વોની પડ । હિમત કરણી પડસી ।

હાઽ આજ મોકા ઠીક હૈ । વા ઢાવા ઘરા વાની । અવાર ફેં ગયો હૈ
 વારેં । તીન વ્યાર ઘટા સૂ પલી પાછો, વોની આવેં ।

મ્હેં બીરેં ઘર વાની જાવૂં । હોલેં સી વ બાઠો છોલૂં । વાઢજો દક દક
 કરેં । મ્હેનેં મ્હારી સાસા રી દુઆ દુઆ સુળીજેં ।

ગઢા સૂઘેં । મ્હે ચુક ગિટ ર વઠ આલા વર । પગાથિયા વઢૂ—એકદમ
 ચોર વાવ । મઢ ચૂક ગિટ । બીર માલિય ર દરવાજ વાર ઠમો પટ રી જેવ
 સમાલૂં । જેવ ગરમ હૈ । અનુભવી માયલા સમજાયો વૈ જે વા વી વપડ વર
 તો બીરી મુટટી મ પચાસ રપિયા વાવ દિય । જેવા ફસી વિસી નવ મી દુઈ

ना ई की फरक कोनी पड । बात बण जासी ।

मैं हाळ सी क कमर म बड् । औ बो ई वसेरा है जिण रो खिडकी मे
ऊम र बा रोजीना आग रो पुळ बाघै ।

बा चिन सूरी है । म्हारी सासा रो हुआ हुआ बध । म्हे दखू—
साडी लाल ब्लाउज लाल टीकी भाग म लाल रेखा लाल रंग
खनर रा निमाण खनरो खतरो ।

म्हारो कापनो हाथ लागता ई बा चमक र उठ । म्हनै देख र अकेदम
चण्डी बण जावै । नित मुठकणआळी रो औ रूप । म्हारा गळो सूखै ।
गळ म काग ऊगै । हकडावनो बालू—ये खिडकी सू रोजीना इशारा
करो जणा म्हेँ म्हेँ समझ्यो । आगै की कोनी बोतीजै ।

अठ जायो जणा सोच हा कमर म बडताई म्हेँ शेर बण जासू अर बा
भेड । पण अठ तो हालन अकेदम ऊघी है । म्हन तो बा शेरणी दाइ लाग ।
म्हेँ इण सू आग की भावू कै बीरा भरपूर हाथ म्हारै गाल भाथ पडै—
तडाक । पछ दनादन गाळघा शुए हुव । म्हेँ गोळी लाग्याड गडक दाई भागू,
पगोथिया मे पडनो पडनो बध । अनुभवो खिताडी भायला रा गुर बैकार
जावै । म्हनै की कानी सूस । अवाळी सी आव ।

दो पावडा चावू कै हडबडी म म्हारो पग कुनटी रीपूछ मायै पडै ।
कुनडी भुन पति लार हुव । कडै ई पीगडी नी झाल लेव । थूक मुठघा भाजू
म्है । जइ नाई खासा अठरो नी पूग जावू, म्हेँ भाज्या ई जावू ।

म्हेँ हाऊग लाग । भायचा नै भाइ । बारै गुरा मायै थूकू । होटल मे
बडू । पछै हेइ वडू । नम्बी सास लव । चाय खानर वडू ।

अब म्हारी आशा सामै न । ता बा हू अर नाई आग रा पुळ । अक ई
शटरे म स्सा की गायब ।

कनउटी कने कडना पसेवै रा रा ता पूछ र म्हेँ भावू—सिझ्या घरा जासू
जणा जे गळी म रोळी म ब्योडो लाव्यो तो ?

म्हनै च्वाकुर अगारा ई अगारा निर्म जावै ।

सुरग मू वारै

घर म पग धरता ई लखामो केँ आज मल की कवा सुणी हुइ ह । काई का मत कैवो भलाई, आजकाल बिना कैया ई म्हनें ठा पड जाव । घर री भीता अर आगणै सू ठा पड जाव । बठ गूजती साय साय बताय देवै । मून इ बोल्या करै, म्हत ठा है । मूँ री भाया समझणियो चाइज कोई । केई बाता इसी भी हुवै जिकी शब्दा मू कानी कथीज, पण मून सावळ कथ देवै ।

म्है माळिय म पूम्पो । जूता खोल्या । मोजा उतारया । चुगी बाध र माचै माथ आडो हुय्या ।

राधा चाय लेय आयी । चाय री गिलास म्हनें दय र पाछी गयी परी— बिना की कैया ई ।

म्है चाय रा गुटका सेवण लाग्यो ।

मजू अर मोना स्कूल सू आयगी ही । दिनश आपरी पोथी खोल्या की बाच हो । रवि अर अनू हागळै रैं अेक खुणे मे बठा अर भर रम हा । पिटू रोव हा । रिक्की बीरा झीटा चाल्या । दोनू गुत्थमगुत्था हूवण लाग्या । बारा बुनिया झाल र न्यारा करया ।

म्है चाय पी परी र गिलास आळ म धरी । थोळा पजामो परपो । चप्पला परी । पगोधिया उतर परी आगणै मे आया । राधा आलू छोल हो ।

म्है पर सू बार आयो । सटक माथे आवत-जावत लोमा नै देखतो रयो । पर आग उग्योड नीमड री हाळा माथे चिडी-बागता ची ची बाव-बाव कर हा । म्हाे नागरी भण्डार जावण री सोची ।

म्है चुनोलाल जो री दुकान रैं साम सू हूवतो बोट-भट ताइ पूम्पो ।

नामरी भण्डार जावण री टाळ कर परो गुण प्रकाशक सज्जनालय जावण री सोची । हाथ हाथ बानी मुडता ई बठ पूगम्यो । विश्व ज्योति सिनेमा म चालत मॉनिंग शो रो पोस्टर लाग्योडा दीस्यो ।

म्हें अखबार देखण लाग्यो । खास खास पबरा देख र अखबार छोड'र पत्रिका बाचण लाग्यो । मन बोनी लाग्यो । पाछो बार आयो । सज्जनालय र पगोघिया कनै ऊमग्यो । सडक माथ आवत जावत मिनखा लुगाया नै देखण लाग्यो ।

म्हें घर बानी दुरग्यो । सिटी डिस्पेंसरी कनै आयो जणा बठ परिवार नियोजन रा पोस्टर लाग्योडा हा । पछवाडो मनावण री तमारी घाल रीयी है । इणी रो प्रचार करता अक तानाआळो बठ ऊभो हा । रिकाड बाज ही—अ तारा म्हान कोनी लाग प्यारा घाद-सूरज म्हारा बेली खास चौफेर कर उजास ।

म्हें चुन्नीलाल जी री दुवान आय र बँठग्यो । म्हारें मन मे यी गीत रा भाव खासा ताळ ताई गूग्या । वा विचार' सू धिरपा म्हें सोचण लाग्यो—तारा सू उजास कोनी हुब । लाखू तारा झिलमिल करै तो ई अमावस री रात चानणो कोनी हुब । पण सूरज अर घाद चौफेर उजास करै ।

म्हें घर बाबत सोचण लागू । घर म तारा भरण सू काइ फायदो ? अष्टपौर चाय माय । सेद्यो पूछ र रोटी खातर लडता टीगर अक-दूजै रा झीटा घालता टीगर ।

गळी रा लोग बठ बठा गप्पा मारै हा । चाम पीव हा । इ नै बि नै देखै हा । चुन्नीलाल जी झेरया खावै हा ।

म्हें बठ सू उठ र घरा गयो परो ।

रात न जीसा अर मा म्हारै छाटोड भाई गोपी नै लेय र बाता करै हा । जीसा केव हा—बीरो भाया खराब हूयग्यो लागै । हाल तो म्हें जीवू । बीम जणा नै रोटी घाल सकू । हाल तो बीरै टीगर हूया ई कित्ता है । रावेण अर गुड्डी दो इ तो है । आपरेणन करवासी लाई । गूग माड कठे ई रो ।

—म्हें तो समझा-समझा र थकगी । मा बँच ही—सी दफे वँचो वँ अ बाता आदमी रै हाथ कोनी । भगवान रा लेख है अ तो ।

मा भगवान रै गुणा रा तम्बा-तम्बा बघाण करण लागी । जापर जमाने रा गीत गावण लागी । अेक जेक सुमाई रै कम सू कम आठ-आठ दस दस टाबर हुया करता । चाचढ देव जिका चुम्मा इ दवे ।

थोडी ताळ पछे कलजुग रो रावणो शुरु कर दियो । जमाने री हवा ई ब्रिगडगी । कमावण री ता सरघाआथ कानी । टाबर कम पैदा करो । जाण आ रै हाथ मे है । टाबर सो भगवान रो रूप हवे । अँ बाळाजोगा गल्ली-गळी नसबदी-नसबदी करता फिर । आ पढर्घ-लिख्या रो तो दिमाग ई खराब हुयग्यो लाग । अेक छोरो अर अेक छोरी है इ गोपी र । लो त्सा, अ घापग्या । अेक छोरो अेक आख रो काद ता मीच अर काइ खोल काल रै दिन जे की ?

बी बातचीत रो सार जीसा जेक ई आठी म कादधो—जी ता कपूत है ।

थोडी ताळ पछे जीसा मा नै कैव हा—इ गोपी करता ता लाई मोहन ई आछा । सात सात टाबर है ता ई कदई आ कानी कयी क म्हे आपरेण करवासू ।

म्हारो नाव आवता ई म्हे चमकग्यो । जीसा अर मा री दीठ म म्हे भलाई सपूत होवू पण म्हे खुद नै कदई माफ नो कर सकूला । म्हे बोपी ह । दू हू ह ।

म्हारी जिंदगी मे सुख आमा ई कद ? दसवी पास करता ई घरआळा न लखायो क म्हे पढग्यो । म्हार छातर नौकरी साधण लाग्या । जीसा आपर पूगत भायलै नै कह-मुण र म्हेन बाबू बणाय दिया । नौकरी लाग्य न छव महीना ई कोनी हुया क ध्याव कर दिया ।

म्हार साम नुवा रस्ता खुल्या । उमर री गूग अर लुगाइ रा डील । बा दिना राधा रो जिका रग रूप हा बोरी याद करभा आज ई डील म करट मा आव । पण आज बा मुळगोटी लकडी दा हुयाटी है । बोरे डील न उन्ई नागगी । हूर सवा-डेढ वरस पछ जापा आमला टीगर सम्भ कानी इण सू पली दा जीवा सू हुवणा ।

म्हार पली छारा हुई जणा मा बोली—आछी लागी तोछे भाटे री । पण पछ मा आपर जी न ध्यावस देवण सारू कवती—वाई बात

कीनी । आधी लारै ई मेह आया करे ।

आज म्हैइ आधी अर मेह रो अरथ सावळ समजू । मा मेह न उडीकती रेयी । तीन दफे आधी आयी । चौथी दफे मेह हुया । बी दिन मा हरख बावळी-सी दीसी । पोतो काड हुयग्यो, जाणे गढ फतह करधा हुवे । वधाया माय वधाया । डूमण्या गावण न आयी । हीजडा नाचण न आया । पणजिते ताइ पोतो नइ हुयो, मा घणखरी दफे डाम सा चेपती—आ भाठा जण जण म्हारी छाती माये हाट्या जावे ।

बाना रा अ तीखा भाठा म्हारी छाती माये काइ ठा कित्ती दफे पढ्या है । कित्ती दफे जे डाम चेपीज्या है ।

राधा माय री माय सुलघा जाव । आजकाल बी वने अक इ रट है—मजू अर मोना री सगाई करणी है ।

म्है बीरो दरद जाणू । बीने धीजो बघावू—काई चाखो छारा ध्यान म आवे जणा ।

—सोध्या लाधे टावर ता थ ता कठ ई आवो नावा आथ कोनी । घर बठघा कुण आसी सामे पगा ।

म्है बात टाळण खानर कैवू—अबार काइ ऊनावळ है । हाल ता च्यार साल खटावे जिसी ह ।

राधा कित्ता करनी कव—मजू न ता माळवा लागणआळी है ।

म्हने लजावे क गरीब री बेटी मोघीवाडे दाई बध । गळी-गुवाडआळा नै ई बा बडी लागण तागे । अभीरा र घरा मे ता पच्चीस बरसा री तो 'बबी' बाजे । पण गरीब रे घरा सोळ बरसा री छारी 'घाडी' दीसण लाग दुनिया नै ।

म्है मजू अर मोना रे भाळं चेहरा कानी दखू ।

बी घडी भर र सुख तार दुखा री कित्ती लम्बी सुरग तयार कर हाखी म्है, आ अब लखावे । आज तो म्ह आ सगळा री जरूरता ई पूरी कोनी कर सकू । बगतसर पूरी पाण्या का पीस ड्रेस रा टटजाम ई कोनी करीज । पावण-पीवण री रली आव ता आवो करो, पूरी कोनी हुवे । जे कदैई भीठो चूठो लेय आवू तो टीगर बी ठूगे माये डया क्षपट जाण उडती चीलख

नै मास रो टुकडो गैस्यो हुव । जिण र जित्तो हाथ आवै, लय भाग । दूजो देखै तो सोचै—टाबरा म शऊर कोनी । पण छोटी माटी चीज नै तरसता टाबर और काद करै ? हाथ आवती दीसै जणा इया ई झपटै । कदै-कदास थप्पड चेपू जणा जेकर तो डर परा दूर भाग जावै, पण बारी आख्या म चमकती भूख बिया ई रैव । बार चेहरै माथ बाई मरताडपणो दीसतो रव । आ टाबरा नै मरतो बणावण रो दोषी ता म्है ई हू । आ फौज म्हे र तो तैयार करी है । आप कमाया कामडा किणन दीज दोष ।

आज मा म्हन कयो—अरे माहन ।

—काद सा ? म्है मा रै चेहरै कानी देखतो कवण लाग्यो—कोई खास बात ह काद ?

—द गोपी नै तू समझावै कनी । मा बोली ।

—म्है काइ समझावू । बो आप समझदार है ।

—घूड समझदार है । समझदार हुव जिका इसी बाता कर काइ ?

म्है मा नै कवण लाग्यो—अरे हिसाब सू तो ।

—थन कहणो फालतू लागै । मा बीच म ई बाली—बीर लार पारा ई माथो खराब हुयग्यो लाग ।

म्है लागलै जाय र बैठग्यो ।

म्है गोपी री बात सोचण लाग्या । ब घणी-बहु दानू कमाव । दाहजार नडा रमिया साव । ब जापर भविष्य खातर आपर टाबरा र भविष्य खातर अवार सू ई इत्तो सोचै ।

गोपी म्हा सू मारो रवै ।

बीरी जोडायत पन्धोडी ही । गापी बीन नीकरी लगवायी । जीसा-मा भडक्या । बा न्यारा हुयग्यो । बी माफ-साफ कैयो—दो जणा र कमाया बिना आज र जमान म पार कोनी पई । अरेल आदमी री कमाई सू काइ हुवै ? भाईजी न देखो जित्तो दुख पाव । आवणआठो बगत इण सू ई भ्रष्टा हुवला की ठा है थान ?

मा माया पीटनी रयी । जीसा गाळया कान्ता रैया । पण बो आपरै

निश्चय मायें अट्टिग रेंयो । अवैं वो दो टावर हुया पछै नसवदी करा रयो है ।

नइ, म्हनै अब ई अघारी अर अतहीण सुरग म नइ रैवणा चाइजै । अठै अमूजा है अघारो है ठोकरा है । काइ मित्यो म्हनै अठै ? आज तान् जिकी भूल हुई, बा हुई । जे अब ई नइ चेत्या तो पछै ओ जीवण नरक बणता काई जेज सागैला । नरक सू घाट तो अबार इ कानी, पण आय खुलै जद ई दिन ऊग्या समझा नी ।

आ विचारा म डूग्यो म्है चाल्या जावू । चालता चालतो साल तिकोण देख र न्व जावू । सोचू—आ छाल है ।

म्है बी तिकोण न दखू अर देख्या ई जावू ।

म्है मुळक परो डिस्पेंसरी म बड जावू ।

अक ही आस

रूपाराम रा घर । घर रा आगणो । आगण म भून । काटा दाई छुबतो भून । क्या लाग हो जाण रू ट बिध जावला । भीता कानी दखा ता डर लाग । जेब-जूजै रै चेहरै कानी दखा ता डर सार्ता । च्याहमर मौत री मुडवानगी ।

सरला रा चेहरो पीळा पदग्या । बीरी आख्या म उदासी रो समदर पसरपाडा हा । होठा माथे कटाई आयाडी । गाला री हाडपा बिलक ही । साव डाचो हुयाडी ही वा ।

रूपाराम री मा भरपाड गळ सू बोनी—बित्तै रपा हो, बगन री ठा ई कोनी पडती । दया लागतो जाण दिन सू पैसी रात हुयगी अर रात सू पैसी पाछा दिन । मा आपरा आसू पूछती यवी आग बोली—अर अब ? अबै तो जब जेब घडी पहाड हुयोडी ह । काश ठा किसे जलम रा पाप हा म्हारो तो जमारो ई बिगळ्यो भाग फूटग्या म्हारा ता ।

डाकरी आपरा हाथ लम्बा कर र सरला र खोळ म बठर्घ पप्पू नै उठाय र आपर खोळें म बिठायलीना । वा आपरो हाथ वीर माथ पर फेरण लागी । बीर गाला माथे हाथ फेरतो डोकरी कैवण लागी—आज भळ म्हारी आख्या आर तीस बरसा पैली री बाता साम आव । उण बगत रपा इ पप्पूड जित्तो ई हा जद बी रा जीसा रामशरण हुया । म्है किन्ना फाडा भुगत र रूपे न पाळयो पोख्या म्हारो ई जीव जाण । म्है राजी हुवती कै चाला, म्हारै वन बुटाप री लाठी ह पण सावरिये री तोला नै कुण दूग ? भगवान म्हार म करी बिसी तो किणी बैरी-दुसमी म ई नो कर । ऊपर जावण रा दिन तो म्हारा हा, पण छोरो गया परा ।

आ कंवता-कवता डोकरी रोवण लागी । थोडी ताळ पछे डोकरी भळे बोली—इ छारी रा भाग फूटग्या । खावण खेलण रा दिन हा । पहाड-सी उमर पडी है । इ आठआळी नै साठ कद आसी ? हराम ! इण घर रो काई हुसी ? अंक ई छोरो हो ।

डोकरी भळे हे राम' कंय र आसू टळकावण लागी । अव सरला री सिसकारपा ई सुणीजी । पप्पू डरू फरू हुयोडो-सा अठी-बठी देखै हो ।

म्हने लाग्यो, अव अठ बैठणा दोरो है । जठे देखता, बठे ई मून रा काटा निग आवता । सास-साम म वै काटा खुबण लाग्या ।

म्है उठ र बार आयग्यो ।

सरला रै अंकोअंक आखर मे पीड ही । बा कंवण लागी—बारी पोथ्या पडी है । अव पोथ्या रो काई हुसी ?

—व तो किणी दुकानदार नै आर्घं पइसा म देवणी पडसी । म्है होळ-सी'क बोल्ह्यो ।

इया तो आपा नै नुकसाण हुसी नो ।

—हऱऱ । म्है मरणघोड सुर म बोल्ह्यो ।

म्हारै बिच्च मून रो साप कुण्डाळो घाल र बैठग्यो अरफूपावण लाग्यो । बीरा सूसाडा साफ सुणीजै हा ।

म्हारो डील मून रै काटा सू बिघग्या । म्हने लखायो, डील माथे पसेवै रा रीगा चासण लाग्या है । बगला मे पसेवा गिधावण लाग्यो । बवडू रो भभको नास्या ताई आयी ।

—व पोथ्या जे आपा खुद ई बेचा तो ? सरला पूछघो ।

—हऱऱ आ भी हुय सकै । म्है कय परो र सोचण लाग्यो क जद रुपाराम खुद आ पोथ्या नै बेच कोनी सक्यो तो पछ सरला किया बेचसी ? पोथ्या ता प्रकाशक बेच सक । वै तो बीसू गुर जाणै ।

रुपाराम मामूली लेखक हो । दो पोथ्या खुद ई छापी । आज म्हने लखावै क पोथी लिखणी सोरी । उण नै खुद ई छापणी भी सोरी । पण पोथी बेचणी दोरी । दुकानदार नै उधार देवो तो बीसू जणा लेवण न तैयार । उधार दय र भूलणो आछो । जे नमदी दात्रा री बात करै ता सामले

नै बिच्छू-सा पावे—बाढ़ बरा भाई, बजार भग है।

ॐ हिम्मत कर र कैयो—आपां पाप्यां बेचण री कागिज करना
बिया औ काम है ता देकाई ।

सरला अघ-बावली बाता करण लागी—बा रा पाम्ट-बाढ अर अतर
दशीय लिफाफा ई पढ़्या है ज बारै नांव माथे सीर फेर दवा ता उगा नै
कोई न लेवै बाड ?

—न । ब दूजा रै काम कानी आवै ।

ॐ सरला र चेहरै कानी दह्या । घीरी आख्या डबडवाइयोही ही ।
आसू आख्या री बारा पर ठैरपाहा हा पण डळक्या कानी ।

उण घूब गिट र मूण्डो नीच कर सीनो ।

पाचेव महीना पनी री बान ।

सरला दो जीवा सू हो ।

रूपाराम राजी हो ब बीर आगण म दूजा टाबर किलाठा करसो ।
डोकरी रै चेहर माथ ई चमक ही । बा दूजै पोतै खातर सपना दख हा । इण
आस मे बी र सळा भरघै चहरै पर उजास पळवै हा ।

पण अचाणचक सरला नै आपरै पेटिकोट माथ साल दाग दीस्यो । बा
डरगी । डाकरी री जी आकळ-बाकळ हुयग्यो । रूपाराम ई धवरायग्यो ।

अस्पताल पूग्या । डागदरणी कैयो—धवरावण री जरूरत कानी ।

दवाया चालू हुई ।

अक आस वधी बा खतम हुयगी । नैग उदास हुयग्या । सरला खाता
बमजोर हुयगी ।

माळा फेरती डाकरी निसकारा हाथ र कैमा—साबरिये री सीता न
कुण पूगै ? हे राम ।

बा दिन रूपाराम आपरी डायरी म लिख्यो—दुनिया री हवा म जहर
है । इणी खातर नुवी सास धरती माथ उतरता डरै । ह भगवान ! दुनिया
री हवा म सुगंध भर । नुवी सासा रै रस्त म फूला री दरी बिछा । घर रै
आगण मे किलोळा करता तातला बाल सुणा ।

अक महोन पछ सरला हालण-चालण जोगी हुई । अर आज, बगत घीरी

वड भळै भाग न्हाखी । इयी भागी क आग सघणी दारी है ।

डोकरी गळगळी हुयाडी कचै ही—अंक ई लाठी ही टूटगी । आज ड दुनिया म म्हारो वाड कानी । म्हारा ता भाग ई फूटम्या ।

—हाणी न कुण टाळ सकै हिम्मत राखो । म्है बाल्यो—म्हार जोगा काम हुवै ता जरूर क्या ।

म्है ऊभो हुयम्यो । चप्पला पँरी । मोड सू बारै निकळती बगत लारै मुड र दळ्यो । डोकरी अर सरला रै बिच्च पणू बठया हो । डाकरी बीरै माथ पर हाथ फेर ही । सरला रो हाथ पणू रै खूब माथ हा ।

पाच-सात बरस बीतम्या ।

आ बरसा म म्ह बाबूगिरी छोड र 'समाज सुधार सच' रै काम म लागम्या । एक शहर सू दूजै शहर । अंक गाव सू दूज गाव । प्रौढ शिक्षा रो प्रचार । छुआछून रो विराध । जात-मात रा बधण तोडण री अपील । दायज री खिलाफत । विधवा विवाह रो प्रचार । काइ ठा कित्ता कित्ता मुदा हा म्हार सध साम ।

आज अठ जाया तद भळै रूपाराम चेतै आयो । बीर साग बितायाडा दिन याद आया ।

म्है रूपाराम र घरा जावण री सोची ।

सिन्ध्या री ध्यारेक वजी म्ह बठ पुम्यो ।

सरला दरवाजा खोल्यो । म्है माय पुम्यो । कुर्सी माथ बठया । पाणी पीया ।

—मा ता कठ ? म्है पूछ्यो ।

—बै ता तीनक बरसा पली । सरला इत्तो ई मया । भाग री बात म्है मत्तै ई समझम्या ।

—पणू कानी दीस्या । म्है बात फारी ।

—म्कूल गयाडो है । बस, जावता ई हुवसा ।

—कितवी म है ?

—छटठी म ।

—पढाई म किया है ?

—हाल ताऽ तो फस्ट आवे ।

इत्त म अंक आदमी पनोथिया उत्तर र हेठे आगणें मे आयो । माडा खोल र बार गया परो । म्हें की पूछता उण सू पंली ज वा बोली—आपणा भाडेती ह । ऊपरला दा कमरा आ बन ह । तीन सौ रुपिया भाडो आव । दा-ढाई सौ म्ह कर ल् कपडा सीवणा सीख लिया गल्ली मे लुगाया-टावरा रा कपडा मिल जावै ।

म्ह सोचण लाग्यो—जीवन री गाडी कठई ठहर कौनी । हर आदमा आपरें ढग सू रस्तो काढ लेवै ।

—म्ह चाय वणा र लावू । कैय परो र सरला भाय गई ।

चाय पीया पछ ई बात टारसू । दया सरला रो काऽ रख है । पण, नातें री बात करणी ठीक रैसी ? कठई आ रीस मानगी तो ? पण हरज काइ है । म्है तो आयो ई आ सोच र हू । बात तो करणी ई चाईजै ।

सरला चाय लय र आयगी । म्है अंक गुटको लेय र बात टोरणआला ई हो कै पप्पू भायग्यो ।

—बाई ई ई । बा उछळतो आयो अर अचाणचक म्हारै कानी दखता इ हिचकग्यो । पप्पू म्हनै नमस्त कर र आपरी मा कानी श्या दखण लाग्या जाण आख्या सू इ पूछता हुव—अ कुण है ?

म्है कप अकानी धर दीना ।

म्है उठमा पैला हिचकता हिचकता म्हारी बात सरला आग राखी ।

इण बगत पप्पू बी री गादी म ई हो । बा पीठ फार र ऊप्री हुयगी ।

—अठीन आवणा हुवै जणा भल मित्या कदैई । अबे म्ह पप्पू नै लेय र बजार जासू । अच्छा । सरला वाली ।

म्है उठ परा र बार आयग्या ।

जूझती जिंदगाणी

गल्ल म खुशकी महसूस हुवै । पूव गिटू । कपडा बदल र आगणै म आवू ।
इसै म जीसा री आवाज सुणोजै—अरे सरला, म्हारी दवा लायी कोती
काइ ?

—अक मिनट मे आवू । म्ह मूण्डो घोवण खातर न्हावण घर म जावू ।
मूण्डो धावता ई की ताजगी महसूस हुवै । दिन भर रो घावेलो छतरतो
लखाव । चाय पीवण री इच्छा हुवै । रसोई घर कानी जावू । धवो दख र
म्हारो मन भारी हुय जावै । धूवै रे कारण घासी आवण लागै । औ धूवो
म्हारा लारा कानी छोडै । जघारो अर धूवो धूवो अर बदवू बदवू अर
अमूजो अमूजो अर भल्लै धूवो । जई जीवन मे काइ सार है । नितुषी
जन्तरता रो भूत जीणो हराम कर राख्यो है । घणखरी'क इच्छावा तो
परण्या पली ज विधवा हुय जाव ।

भाऽ जेव कप चाय तो बणाय दै । म्हारी आवाज दम्पोडी-सी
है । म्हारी बात म्हारै ई मूण्डे मे चौथीज क्यू जावै ?

मा चूटहै मे भूगल्ली सू फूव मारै । फव मारता ई लकडपा जग—
भक ।

धूवा छटण लागै ।

—या कर नी मुम्मी न कह देखाण म्है रोटथाकरू वा स्टोव
माय बणाय देसो । स्याणो है नी जाऽ ।

म्है मुम्मी रै कमरै म जावू वा चमक र उभी हुवै । हाथ म जेक
पतली सी-क पोथी दोसै । वा पोथी जुवावण री काशिश करै । हुवैला कोई
चवनी छाप उप-यास । हुह ।

—तू चाय बणा र ता । म्है जीसा बनै जावू । कम र म्है बार
ममर सू आय जावू ।

—म्हारी दवा लायी कानी काइ ? जीसा भळ पूछ । वारी आवाज
मे, ठटव है । जीवण जुद्ध म हारण रा लखाव हुव ।

—बाल लासू आज पइसा कानी हा । म्है कैवू ।

—बाल पछ कटे सू आसी । वारी आवाज तीखी हुय जाव ।

धारी आख्या कलण्डर कानी हुव । साझी खासा कमजोर है पण
घणखरी दफ कलण्डर कानी ज दखता रैवै ।

—कास तिणखा मिलसी नो । म्है इया कैवू जाण कोइ धुगखरी
देवती हावू ।

—आज पहली तारीख कानी काइ ? जीसा पूछ ।

—नइ । आज इक्तीस तारीख है ? म्है कैवू । आ सुण र जीसा न
लखावै जाण कोई अशुभ बात सुणी हुवै ।

म्हन लखावै कै अबै जादमी सू मोटी तारीखा है । आदमी न काई
कानी उडीकै । आप आपरी खास तारीख नै सग उडीकै ।

जीसा आपरें बुढापे रो रोवणो रोव । आपरी लाचारी रो पुराण बाब ।
अेक बेटी री उम्मीद म हुयोडी छव बेटधा रो पछतावो करै । सजू सग स
छोटो है । छट्ठी म पढै । अबै ता बो राग बढ हुयग्यो नीतर लारल कैरै
बरसा ताइ मा पण बा राग अलाप्या करती—अेक आख रो काइ तो मीव
अर काइ खोलै ।

म्है घणखरी दफ सोचू—बेटा तो मा बाप री आख हुवै । ज आख्या
जित्ती हुवै उत्तो ई बढभागी मान आदमी खुद नै । बेटो आख हुव तो पछ
बेटी काइ हुवै ? भाठा । रोसा बळ र म्है खुद ई कवू । खुद रो ओ उपद्रो
खुद ई सुणू ।

म्हनै याद है, जीसा जद ताई काम करण लायक हा म्हारे काम करण
री मान सुणताई फ्पावण लागता । बा कन अेक ई रामबाण हो—म्है
मरग्या काइ । हाल ता म्है कमावू । चारें दिमाग म आ बात आया'ज
निया ?

म्हने ठा है, सावळ ठा है कै आ गूगी अक्ड होळी होळी किया खनम हुई। अकेर तो आ बात सगळा नै ई अणधावणी अर बेओपती लखायो कै छोरी दफ्तर म टाइपिस्ट री नौकरी करै। उण-खुण सू दब्योडी आवाजा ई म्हार काना सू टकराया करती—रामदास छोरी री बमाई खाव। छोरी स्याणी है। पूरै घर नै पाळे।

म्है जाणू अँ चुभती बाता अबै अकारय हुयगी। को ता बगत री बदळनी हवा अर की नुकी दीठ आगे आ रो कोई अरय कानी।

अब खाली म्हारै खातर ई नो, म्हने तो लखावँ मधु, सुमन अर बिमला खातर भी आ सडव तयार है। हाड, म्हँ शुरूआत जरूर करी है। औ जस जरूर म्हारै खातँ रसो।

म्है हसू। आदमी री अक्ड किया सीधी हुवँ। नाक री बात करणिया पेट आगे किया हारै ?

इन्ने जीसा री मादगी वधती गई अर बिन्ने घर रा स्तो भार म्हारै काधा मायँ आवता गयो। दिनूगँ दस बजीताई दफ्तर पूगणो अर सिझ्या नै पाच बजी घरा आवणो। दिन भर टाइप मशीन सू सम्बध राखणो। खट्-खट् खट् खट् खटाक्।

म्हँ घणखरी दफ सोखू कै टाइपमशीन री इण खट खट रो म्हार जीवण सू काई सम्बध है ? दफ्तर मे नइ होवू जणा टाइप मशीन सू अळधी रवू जणा भी सास लेवती वेळा आ खट-खट क्यू सुणीज ? काइ म्हँ खुद टाइप मशीन मे बदळगी हू ? काई म्हारी सास री रफतार टाइपमशीन री खट्-खट री रफतार सागे जैकमेक हुयगी ?

घर म कणाई बात करू जणा भी आ खट खट सुणीज।

सुमन वँवे—म्हारै ड्रेस बणवाणी है।

—इण महीनै तो मुश्किल है। म्है नैवू। बीनँ समझावू—इया माइ करे केई दिन तो धिका।

—हुह ! वा ड्रेस परण लायक है नाइ। सौ जागा ता टाँवा लगाय राख्या है पली सू ई। दो च्यार कारया ई लाग्याडी है। अब कारया मोन्

सागें । मुमा पग पटवती बमरें म जावें अर बा हुंम म्हारें आग हाव जावें । म्हैं चार-आंग सू हुंस बानी देखू । परण लायव कोनी रमी । घर मे भलाई पैरतो बेमन सू पुण बारें पैरें कोनी जाइज ।

—ठीक है, ता दसू । बीरी जरूरत आगें म्हैं हार जावू । म्हैं सुमन बानी देखू । बा भळ बवें—सुर्ण, कपडा की ठमसर लाइज । पतळी दफई साव घटिया कपडो हा । पछे ओळभा देसी बें पूर बेगा फाड हारया । जाज र तो फाडा कोनी अर परघा फाटें जिवा म्हारें सारें कोनी ।

अेव दिन मधु बवें—म्हनें नोटस लावणा है ।

म्हैं की रोसा बळती बवू—नाट्स खातर फालनू पइसा कोनी । कित्ताबा सू पढो ।

मधु रें माम बारूद भरघोडो हो । आ बात आग रो असर करघो । हमेशा चुप रैवणआळी मधु जोर सू बोली—काइ कयो । कित्ताबा सू पढलू ? कित्ताबा दिरायोडी माद है काड ? ना कित्ताबा, ना मोट्स । पल ह्यणी तो पछे म्हनें की कवण री जहरत बानी है ।

टाइपमशीन भायें आगळघा बाल—खट खट खट खट खटाक ।

म्हनें माद आवें । मा अड र बठगी । सजू रें सफारी सूट वणवाणो है । लाख समवायो । कोई असर कोनी । सजू री हर अेक जिद पूरी करणी है । सँग सू घणी कापिया बो विगाड । पैन खराब करें । आयें दिन निब तोड लावें । रवेच पैन यारो चाइज बीन । जरा सी क ना नुच करता ई—अरे करमठोव । थारें अेक ई तो भाई ह ।

खट खट खटाक ।

टाइपमशीन पर चासती आगळघा हव जावें ।

आज अेक तारीख है ।

दफ्तर री खट खट खटाक सू घर री खट खट-खटाक तेज है । तज हुवती आवाजा तर-तर तीखी अर तेज हुया जाव ।

—म्हारी दवा लायी काइ ?

—म्हनें नुवी चप्पला खरीदणी है ।

—सजू खातर साइबिल लावणी है ।

—म्हारी स्कूल री ड्रेस बणवाणी है
म्हें निश्चय करूँ कि आज सँ दिनों सिक्का पाट-टाइम जावे परया
करसू। टाइप रा काम धणो ई है।

म्हण साफ साफ लखावै—आ लडाई है। आ लडाई म्हण ई लडणी है।
लडणी है जणा पूरें दमग्रम सँ क्यू नी लडू।

म्हारी आगळ्या तेजी सँ घालण लागें—खट-खट खटाक ! खट-
खट-खटाक !

प्लस-मानइस

पिलग माथें सूतो हू । जी अमूज । पसवाडो बढल र जार जोर सू सास लेवू । पसवाडो बढलती बगत लागै कै डील री ओकाअक नाड दूजै । आघ डील मे सून सी बापरतो सखावै । खून री रपतार मदी । मगज री रग मे तणाव । हिरद री घडकणा कदई मदी । कदई सज । जे केई दिना ताई आई ज हालत रयी तो म्है मर जावूला ।

अधमुदघोडी आख्या खोलू । छात कानी देखू । पज माथें निजर टिकावू । पखो तेजी सू चाल । पण म्है कोनी चाल सकू । म्हारी चाल तेज कोनी हुय सक । आ जिकी रकावट आयी है खासा भारी है । म्है री सामनो कोनी कर सकू । हुय सकै, केई दिना पछ म्है इ हालत म आय जावू कै चातावरण मुजब खुद नै ढाळ लेवू । अवल तो आ बात हुव कोनी अर जे फियाई हुय भी गयी तो खासा बगत लागैला । बी बगत धीगाण जीवणो पडैला जीवण रो भार धीसणो पडैला । हाइ, जब जीवण म काह भदरक है । अब तो खाली सासा रा खटला धीसणा है । भार ढोवणो है । कणाई पीठ माघ न्हाख र कणाई धक्का मार र ।

सोगा बिच्चै ऊमणो माय जी रा जेवडा हुवता थकाइ बा साम मुळकणा हसत सोगा साम हसणो बानै ओ दिखावणो कै म्है खुश हू । साम ऊम आदमी नै गाल काढण री इच्छा हुवता थकाई मुळव र आव आदर करणा पडसी । बी बमीण नै दख र बीर चप्पड मारण री धारघोडी टाळ कर र बी री तरफ भू बघाई बबूल करणी पडसी । जी मे घुटती वाळी पीळी आधी न इया दावणी पडसी जाण माय काई उचल-पुचल कोनी । सच्चाई रा बढवो घूट शरबत दाइ पीवणो पडसी ।

शीला खातर जाम्पोहे बंम रा इलाज ओ ई है। बंम हूह ! बंम क्या रो ! ओ तो मडबो साच है। ई सच्चाई सू भागण रा काई रस्तो ई कोनी।

शीला बमरं म आवं ।

म्हने चोखा कोनी लाग । बा म्हारं बन आव । म्हारो जी अमूजै । बा म्हारं सिराययं आय र बंठ । म्हने रीस आव । म्हें बीनं खारी भीट सू देखू । पछ पछि बानी देखण लागू ।

बा आपरी नरम ह्याळी म्हारं मायं पर घर दवें । होळ-होळ दावण लाग । इच्छा हुवें कं खीरो हाथअळघो कर हाखू । ऊची आवाज म बवू—
घनी जा अठं सू ! म्हारं बन आवण री कोई जरूरत कोनी । म्हने म्हारं हात माथ छाड द ।

पण म्हें की कोनी बय सबू । पछं बानी सू निजर हटाय र बीनं दखण लागू ।

बा मुळकं । घणीज चोखी लागण लाग—अचाणचक ओ काइ हुयग्यो । बा चाखी लागण लागी अकदम शुरू रै दिना दाईं शुरू रा बं दिन जद म्हें अक हुजै माथ जान दिया करता म्हें हर घडी उणी बावत साचतो आख्या भागं बीरी सूरत घूमती रेंवती कविता लिखण री इच्छा हुवती प्रीत-गीत री ओळखा गावण रो मन करतो अक गूग ही उमर परवाण चढती गूग ।

म्हें घणी दफ बंवतो—शीला तू ।

म्हारी बात पूरी हुया पैलीज बा बंवती—बस बस रेंवण दो ये आ ईज बंकोला क तू घणीज फूठरी लागै थार माथ कविता लिखण री इच्छा हुवें ।

—कविता काई थारं माथ तो महाकाव्य लिख्यो जा सवें ।

—मुखात का दुखात ?

—मुखात ।

—कूडा दावा ना करा काइ भरोसो कं महाकाव्य पुरो हुवता-हुवता दुखात वण जावें तो ? अर बा गम्भीर हुय जावती ।

बीरी बात साची निवळी । वो महाकाव्य आधो ई कोनी लिखीग्यो

कँ दुखान हुवण लाग्यो । दुख रा सग गुरू हुयग्या । अव तो मुख रा सग आवण री सम्भावना तवात कोनी ।

शीला म्हारै माथै पर हाथ फेरै ।

बीरो नरम हथाळी अर मुळक पुराण घावा आथ आलपिना दाद खन ।

—तबीयत किया है ? शीला पूछ ।

—हऽऽ ?

—तबीयत किया है ?

मैं नस हिलाय र कबू कँ ठीक कोनी ।

वा कँवै—जल्दी सू चोखा हुय जावो नी ।

इच्छा हुवँ कँ कँय हाखू—आ म्हारै वश री बात कोनी । पण चुप रबू । खाली मुळक र रँय जावू । बीमार चेहरै पर फीकी मुळक । शाला देखै । वा ई थोड़ी मुळक को खुल र मुळक कदाच म्हारी मुळक री जवाब देवण खातर ।

—दवा ल ला ।

—हाऽऽ लेय आव ।

वा दवा लाव । म्ह पीवू ।

थोड़ी ताळ पछै वा मौसमी रो रस निकाळ । मौसमी री महक कमर माय भरीज जाव । रस सू भरघाडी गिलास म्हार होठा ताइ लाव । मैं रस पी र सो जावू ।

वा म्हारो माथो दाबण लागी ।

टावर स्कूल सू आयग्या ।

प्रभाकर अर मीना म्हार कन आवै । बारँ फूल-स चहरा माथ ताजगी है । तीजा छारो दिनेश पालणँ में सूतो है । कदाच वो जाग्या । बीर रोण री आवाज मुणीजी । मीना बेगी सी क जाय र बीन आपरी गोदी म उठाय लाव ।

वा तिनश नै रमावण लागै ।

—मीनाऽऽ, मैं हेलो पाडू ।

—जवार आयी सा ।

बा पिलग मार्य बँठ र पूछ—का वात है ?

—बस, अउ म्हारै सामँ बठ जा ।

—कोई नुबो सेल सीखावोला काई ? प्रभाकर हस र पूछ ।

—नइ ।

—तो कोई कहाणी मुणावोला ?

—नइ ।

—तो पछे काइ करोला ?

—घान जो भर देखूला ।

प्रभाकर अर मीना ताळी मार र हसण लागै ।

बान हसता दख र दिनेश भी आपरा हाथ उछाळ उछाळ र आऽ आऽ
करण लागै ।

सामनँआळी भीत मार्य लटकपाटी म्हारी फुल-साइज री फोटू सू म्है
प्रभाकर, मीना अर दिनेश रा उणियारो मिसावण री कोशिश करू । अकदम
गडबड हुय जावै । म्हनै लागै केँ आ सीन् टाबरा रा उणियारा म्हारै सू
बोनी छल मिल । नाक, कान, आख, होठ अर आवाज की ई कीनी मिल ।
अँ स्त इत्ता बदल बिया गया ? खून रो की तो असर हुवै ई है । पण आ रा
उणियारा इत्ता ओपरा ओपरा क्यू लागै म्हार उणियार सू अँ मिल क्यू
बानी ?

आज ताइ जो की हुयो वो स्तो अँक फरेब हो काई ? कोरो छल ?
घोखो घोखो । शीला रा समपण ई कोरो दिखावो हो काइ ? वो
सगाव बो जुडाव बा खिचाव स्तो की कूड डील री भूख आत्मा
सागँ इत्तो माटो घाखो । आ टाबरा खातर जिको लाइ है वो भी ?
आज ताइ इ घर म जो की हुयो, बा खाली नाटक हो काइ ?

पण क्यू क्यू क्यू ?

म्है सवाला रै घेरा मै फस जावू । अँक तीज आदमी री मक्कार हसी
सू म्हारै दिमाग री नस-नस तिडकण लाग । म्हारै अर शीला रै विच्च कुण
हुय सक ? कुण है वो नीच कमीण जिकै म्हनै आज ताइँ अघारै मे
राख्यो ? अर अघारो भी इसी क म्है बीनै उजास समझतो रयी । म्हन
ओ मुगालतो हुयग्यो क म्है हर अँक चीज साफ-साफ देख सकू । पण अबै

सागे के म्ह गळत हा ।

म्हारी हासत बीज मणित रे वानी रे सवाला म काम आवणिय चिह्ना दाइ हुयगी । आ चिह्ना रे तावन हमशा ऊधी हुवे ।

बी बगत शीला उपरआळी सैण मे हुया करती अर म्हें नाचआळी । बी बगत म्हें प्लस हुवता तो सवास करणिया म्हनं माइनस बणाय देवतो अर जे म्हें माइनस हुवता तो बा म्हनं प्लस कर न्हावतो । इया प्लस सू माइनस अर माइनस सू प्लस बणता-बणता म्हारो अस्तित्व ई गमग्या । कठपुतली बणग्या म्हें ।

थोडाक दिना पैली रे बात ।

शीला कैयो—दया, अवे आपा तीन टावर रा माइत बणग्या ।

—तो काइ हुयो ? म्हें बीन पिलग कानी खेंच रे कैयो ।

—अवे चोखो कोनी लाग के ?

—काइ चोखो कोनी लागे ?

—औ ई ज क अब आपा रे और टावर हुवे ।

—काई चावे ? म्हें आवणिया सकट सूध रे बोल्पो ।

—ये कैवा तो म्हें अपरेशन करवाय लू ।

—नइ ?

—अॅऽऽ । बा चमकगी ।

—नइ क्यू ?

—घनं अस्पताळ म भरती हुवणो पडसी नी ।

—तो काइ हुयो ?

—घर कुण सम्भाळसी ?

—कोई नौवराणी राख लेसा ।

—जवान का बूढी ?

—हटो बिन्ने । हर टम मजाक सूझ ।

—ल गम्भीर हुय जावू ।

—अपरेशन करवाय लू ?

—नई । म्हें करवाय लेसू ।

—नइ नइ ये नइ ।

—क्यू ? काई फरक पडें ? अके ई तो बात है ।

—बा तो ठीक ह । बीरी आवाज छोखली हुयगी—पण फेर ई ।

—पण फेर ई काई ? यनै डर है काई क म्हारै नसबदी करवाया पछे ई पारें टाबर टीगर हुवता रैसी ?

—किसी बाता करो ये हुह ! म्है कानी बोलू था सू ।

—हुयो का ?

बा रीसा बळनी बोली—सोचा ई बोनी क मूण्डै सू काइ बोली हु ह । या सागै बात करण रो ई घरम कोनी कानी बोलू था सू म्है ?

चार दिन पैली री बात ।

म्है सोच्या कै नसबदी करवाय लू । शीला नै की बोनी बताया । घुपचाप अस्पताळ गयो । फाम भर र दस्तखत करघा ।

म्है ऑपरेशन टवल माथै सूतो । अके जवान डागदर भाड देखण री कोशिश करी । अके दूसरो डागदर आयो । बो इचाज हो कदाच ।

उण पूछयो—स्पम-टैस्ट कर लियो ?

—जी नई ।

—अजीब बात हें लै जावो पैली स्पम-टैस्ट कर र लावो सी दर्फ कैयोडा है कै ।

डागदर भार गयो परो ।

स्पम-टैस्ट रै बाद म्हारी दुनिया म तूफान आयग्यो । स्तो की तहस-नहस हुयग्यो ।

—ये नसबदी क्यू करवाणी चावो ? डागदर पूछया ।

—काई मतलब ? म्हारो जी धक् धक् करण लाग्यो ।

—पार तो ।

—काइ डागदर काइ ।

—पारें तो टाबर बिया ई कोनी हुय सकै ।

—डागदर ! म्है बरवयो ।

तो पछ मीना, दिनेश अर प्रभाकर ?

म्हनै सगळो कमरो गरणाटा खावतो लाग्यो ।

तीजोड री जीत

अर कविता नै लाग्या क महेन्द्र कित्ता बढल्यो है ! उण कित्त सीध
ढग सू आ बात कह हाखी—कविता आपा नै अबार औ भार माये नइ
लेवणा चान्जै । अबार आपा ई हालत म कोनी कै इण तीमरे जीव रा भार
उठाय सका । इण सू मुगती पावण रा कोई न कोई रस्तो साधणो पडसी ।

महेन्द्र रै बेहरै माथे भूझळ छी । लिलाड मार्ये आर्ये आयाहें केता न
लारै घिसकाय र बा आपरा दोनू हाथ रगडण लाग्यो ।

कमर री हवा भारी हुयगी । दोता रै बिच्चै मून रा पडबो तण्यो ।
महेन्द्र हालताहें आपरा हाथ मसळै हा । बी बी गोरसू कविता रो मूण्डो
देख्यो । कविता रै मूण्डे माथ उदासी अर घबराट रा भाव काछी स्पाही
पाइ पुयोडा हा ।

बा सिगरेट सिलगाय र तीन च्यार फूका खेंच र धुवै रा गोळ-गोळ
छरला छोडतो बोल्थो—कविता कान थन अस्पताळ चालणो पडसी ।

कविता नै लाग्या क किणी बीनै हागळै सू धक्को दय र नीचै आगण
माय हाख दीनी हुवै । बीरा रू रू खटा हुयग्या ।

—क्यू ? कविता री आवाज मे घबराट ही ।

—इ सू छुत्कारो पावण खातर ।

—जिका वध्याडा हुवै बानै छुत्कारे री जरूरत हुम । महेन्द्र भरोसो
राय ओ पारै खातर बधण नी हुबला आपा इया ई खुला रवाला,
जिया क आज ता रैया ।

महेन्द्र छेकडला मुट खेंच र सिगरेट नै मसळ र बुझाय हाथी । धुप्या
गाहें माय टेक र दोनू हाथाला म बेहरा क्षान र बैठ्यो । कविता कानी

देख र बोल्थो—कविता, तू समर्थ बयू कोनी । बी टीगर नै गळ म बाध्या
पछे आपणी आजादी खतम हुय जावैला पछे आपा व्या घूम फिर नी
सकाला तू सावळ खा-मी कोनी सर्वेसी हर अंक बात रो ध्यान राखणो
पठैला आयें दिन अस्पताळ रा चक्कर उत्तट्या हुवैला जी घबरा
वैला पछ दवाया चालसी सूया लागसी अर टीगर हुया पछे काई
ठा बित्ती आपता आवैला ।

महेद्र रो पारो गरम हुयग्या ।

बो मन ई मन भडक्यो—हुह ! टीगर चाइजें । आपरो जी तो सम्भळ
कोनी गळें म घटी भळ चाइजें बध्या पछे बैठी बजायें मलाई चौईसू
घण्टा ! टीगर चाइजें मूरख कठई रो ! लिख पढ र गवार ई रयी ।

महेद्र कमरें सू भारें गयो परो ।

कविता बी कमरें म अक्ली रयगी । कमरें र भारी बातावरण सू
बी रो जी अमूजण लाग्यो ।

उण घडी देखी । पूणी छव बजै ही । उण स्टोव जगायो । तपेली माय
पाणी घाल र स्टोव मे च्यार-पाच पम्प मारया । पाणी माय आलू हाड्या ।
आलू उबळ्या पछे छोलण वंठी । आलू छोल र साग छमक्यो । रोट्या
बणायो । बीरें मगज मे रेंय रय र महेद्र रा बोल गूजें हा—इण सू मुगति
पावणी पडसी छुटकारें रो रस्तो ।

बा सोचण लागी—द म वधण वठ है ? काइ है ?

किया है ? जिंका रें टावर है, वै सग आपत म है काइ वधण मे है
काइ जद आपा खुद जलम्या हा तद आपणा भाइत वधण म पजम्या हा
काइ ।

बीर मन मगज म भात भात रें विचारा रो जुद्ध चालतो रया । बा
रोट्या सेक्ती रयी । दो-तीन रोट्या तो इत्ती बळगी कें खावण जोगी ई
कोनी रेंयो । दो-तीन दफ बीरी आगळ्या तवें सू टकरायगी । चिटली पर
तो फालो ई हुयग्या ।

कविता लारलें दिना रें समदर माय डूबण लागी । लारें बीत्योडा केई दिन
जाण फूला रा दिन जाण हरख रा दिन जाण गीता रा दिन ।

उण वित्त हरख मू महेद्र नै आ खबर दीनी क बा मा बणनआळी है। पण आ मुण र महेद्र रै चेहरै माथें हरख री जागा उदासी रो काळो डाम्बर पुतग्या।

अर कविता न लाग्यो कै बीरें मन रै गमलै म ऊर्गणयो धितगिया फूल खिल्या पैली ज मुरग्याग्यो है।

महेद्र आपरा बेस कुचरतो दुखी मा सू बोल्या—कविता ओ काम बोखो कोनी हुयो। पण्णीग्या पछै कम सू कम पाच छवबरसा ताई टावर टीगर नइ हुवणा चाहजै। जै तो खावण-पीवण अर वैरण-ओढ़ण रा दिन है। जे इ बगत आपणें बिच्छैं औ तीजोडो आयग्यो ता पछै आपणी हसी खुशी रो काँ हुवैला? बीर हुया पछै आपणी जिम्मेदारी बध जाती।

कविता मुळवण री कोशिश कग्ता विश्वास भरधैं सुर म बोली—विश्वास गख महेद्र। आपण प्रेम बिच्छैं बो रोडो नी बणला। म्हैं ता कबू, आपणा सम्बन्ध और मजबूत हुवैला।

महेद्र उणी ढग सू झाल खाय र बोल्या—कविता, थारो सोचणा गळत है। पछै थारो सगळो ध्यान उणी कानी रैवला। म्हैं थार सू अठथो हुय जावूला। ग्हारी ठोड बा आ जावैला कविता, मूल बात तो आ है क म्हैं आ कानी चावू क अबार आपण बिच्छ कोई तीजो आव।

दोनू जणा बाता माय उळझता रया।

अंक दिन बीतग्यो।

दूजा दिन बीतग्यो।

आज तीजो दिन हा। अर आज महेद्र कह हाव्यो—कविता, पनै अस्पताल चालणो पडसी।

कविता र हिरदै म उथळ-पुथळ मचगी। मन म विचारा रो जुद्ध चालण लाग्यो। बा महेद्र री बाता सू धबरायगी। महेद्र मुगति रो जिका मारण जोवै हा बा मौत रो मारण हो। ज मौत ई मुगति है ता पछ महेद्र रो सोचणा साल आना खरो।

बा अंक सुपना दखण लागी। उण देख्यो कै दो मजबूत अर काळा हाथ बी बानी बध रैया है। कै तीख नखाआळा हाथ ध्रुण न धीरण री

बोशिश करता हाथ ध्रूण नै चीर हाख्या मास रै लोथहँ रा टुकड़ा-
टुकड़ा छिड़ग्या खूा री धारा बबण लागी मास रा टुकड़ा धून ।

कविता रो बावो छूटग्यो । बी रो डील थर-थर कापण लाग्या । बीरै
रू-रू माय डर बैठग्या ।

बा पिलग माथै जाय पड़ी । तनियै नै मुठथा माय भीच र मसळण
लागी । बा आपरा चेहरो तनियै माथ रगड़ रगड़ र सिसकण लागी । बीरै
आसुवा सू तकियो आलो हुवण लाग्यो ।

कमरै माय बीरी दब्याड़ी दब्योड़ी सिसक्या गूजती रैयी । इया ई
सिसकता सिसकता बीन नींद आयगी । महेद्र बीरै सिराणै आय र बठग्यो ।
पण कद ? आ बाता री बीन ठा ई कोनी पड़ी ।

महेद्र कविता नै पाप-पुन री परिभाषावा समझावण लाग्या—
कविता, अबॉरसन पाप कोनी । अबै बो बगत कोनी रैयो क लोग औलाद नै
भगवान री कृपा समचै । बिगान बोन आगँ बधग्यो आदमी आपरी इच्छा
रै खिलाफ हुवणआळी सतान नै रोक् सकै जे आदमी आवणियै राबोझ
नी उठा सकै ता बा बी सू मुगति पा सकै ।

महेद्र कविता कानी देख्यो । बी री आख्या रा भाव पण्ण लाग्या ।
कविता री आख्या म पीड अर उदासी रा बादळ छिरपाडा हा ।

वो फेरु बोल्यो—हा, कविता ! इ सू छुटकारा पावणो पाप कोनी ।
औलाद पैदा करघा पछै बीरो भरण-पोषण नी करणो पाप है अधरम
है ।

महेद्र नुवा-नुवा तरक देवतो रैया । कविता बीरी बाता सुण-सुण र
उपपगी । बीन महेद्र री हर अक बात डरावणी लागती । बा बठ सू उठ र
कमरै माय जावती परी । बठै लिलग माथ पड़ी-पड़ी सुबकती रवती ।

अर अक दिन

वो दिन कविता महेद्र र विचारा रै प्रेत आग हारणी । बा मरचाटी
आवाज माय बोली—बस, महेद्र बस । थारी बाता सुण-सुण र म्हारो
माथो गरणाटा छावण लाग्यो है । म्हारी समझ माय कोनी आब क म्है काइ
करू ? महे तो फगत आ जाणू कै ये जिकै रस्त लेय जा रैयाहो बठै विनाश

रै अलावा की कानी । अब थे जिया ठीक समझो, करा परा । पारी इच्छा
हुवै जिया ई ।

आ सुण र महेंद्र रै चेहरै माथै हरख रा रग पुतग्यो । होठा माथ मुळक
आपग्यो ।

उण सिगरेट सिलगयो । हाठा बिच्च दबाय र नाव सू धुवो बाण्यो ।
टाई री गाठ ठीक कर र कोट रा बटण ठक्या ।

—आवा चाला । बीरी आवाज म खासा हरख हो ।

—ह । हाऽ चालू कविता मरघाडी-सी-क आवाज म बोली ।
बा खासा उदास हो ।

बै दोनू घर सू बार आयो ।

प्राइवेट डिस्पेंसरी ।

महेंद्र बोखी तरह जानै हो कै अठै ब सगला काम हुव जिना बो
चाव । प्राइवेट दवाखाना आ कामा खातिर ई ह्या करै । उण घडी खण
खातिर आ बात सोची ।

महेंद्र डागदरनी रै कमरै मे पूग्यो ।

बा मुळक र वाली—थोड़ी ताल ठैरणो पडसी अबार अंक काम हाथ
मे लेय राख्यो है पैली बा काम सलटाय दू पछ पारो काम ई ।

महेंद्र बारै आय र सिगरेट सिलगयो । वो बैच माथै बैठग्या । कविता
ई बच माथ बैठी हो ।

हुजै पास सू अंक बाइस तइस साल रो मोटपार आयो । महेंद्र सोच्यो
कै औ आदमी माथ बठी लुगाइ सागै हुवैला ।

वो मोटपार महेंद्र बन आयो । महेंद्र बीनै गौर सू देखण लाग्यो—
भारी डील तग पेट धौड़ी कमीज भूरी सूटर तलवार छाप मूछा
अर कालो चस्मो ।

बा आदमी महेंद्र नै देखण लाग्या । वो आपरो चस्मो उतार र कविता
कानी आख्या फाडण लाग्या । कविता रै चेहरै री हवा उदघोड़ी दख र बी
समझायो कै ई पछोड न ई तीर लाग्या दीछै । घाव कठैई नाभूर नी बग
जावै ई खातिर अठ बीरा फाडी करावण न आयो है ।

ठीक है वेटा । ये इया ई मस्ती मारधा राखो ।

बो आदमी होळै-होळै सीटी बजावण लाग्यो । महद्द नै बीरो औ ढग चोखो कोनी लाग्यो । उण मन ई मन बीनै गाळ ठरकायी—हुह ! स्तालो बदमाश ।

हागदरनी कमर सू बारै आयी । बीरै हाथा भार्यै रबड रा दस्ताना हा । बी आदमी नै क्यो—अबार थोडीक ताळ माय थारो काम हुवै घबरावण री जन्मत् कोनी ।

—हुह ! ठीक है । बो बोल्हो ।

हागदरनी पाछी माय गयी परी ।

बार बै सीनू रैयग्या । कविता डरघोडी बकरी दाइ लागै ही । बीरै वेहरै रो रग उडघोडो हो ।

महेद्द न पाळ आयी—हुह ! ई स्ताळी चुगाया निरी डरपोक हुवै । जरा सी-क बात है पण इया डरै जाणै आफत आयगी हुवै । आनै समानता रो अधिकार भळै चाइज । ऊदरो पकडण री हिम्मत कोनी अर सिंह मारण रो अधिकार चाइज । हुह ! आछा निहाल हुया ।

महद्द कविता र काधै भार्यै हाथ धरघो । बी रो डील पसेव सू तर हो ।

उफ ! सियाळ मे इत्तो पसीनो ? महद्द की डरघो । बी रुमाल काडर कविता रो मूण्डो पूछघा ।

कविता कमर र बोली—हे ! आयगी बारी ? म्है चालू माय ?

—नइ थोडी ताळ ठरणो पडसी ।

—ओह ! कविता रो शरीर ढीलो हुयग्यो । निसकारा हाथ र आख्या मूद सीनी ।

महेद्द बैच माथ सू उठ र उभो हुयग्यो । माय सू किणी रै दुसकण री आवाज आव ही । दबी दबी सिसक्या छटपटाट भरी सिसक्या ।

थोडी ताळ पछै अपरेशनआळै कमरै रो दरवाजो खुल्यो । बो आदमी फुरती सू वठीन गयो ।

महेद्द कविता रो बूकीयो झाल र बीनै माथ लेयग्यो ।

कविता कुर्सी भाठ बैठगी । बा घबरायोडी ही । बीरो डील पसीन सू

तर हुयग्या ।

महद्र बी लुगाई कानी गौर सू रखण ताग्यो । बीरो चेहरा धोळी घपफ हुयोडो हा । शरीर रो रसा खन निणी चूस लिया हुवै जाण । धोळी घपफ । पाखाण पूतली दाई ।

वै दानू अदीठ हुयग्या ।

महद्र कविता नै उठण छातर बयो ।

कविता ऊमी हुई । उण देख्यो कै सामनैआळें बिछावण माथ खून रा घप्पा है । मास रा छोटा छोटा टुकडा ई वठ पडघा दीर्या ।

कविता रो माथा गरणाटा खावण लाग्या । बीनै चक्कर आपग्यो ।

वा वाली—महद्र इसा काम न कर म्हुँ मर जावूली म्हुन परा ले चान ।

महद्र खुद जेक दफ बी बिछावण कानी देख्यो । खन रा घप्पा मास रा छोटा छोटा टुकडा खून खून ।

बीनै खुद मू घणा हुई । आख्या आगँ अक् पळकारो तो पड्यो बी बगत कविता री लाश निगँ आयी ।

उण कविता नै सहारा दय र ऊमी करी । बीनै साग सेय र बमर त बार निक्कण लाग्या । बार निक्कण पैली अक्कर फेरु बी री निजर बी बिछावण कानी गयी । बी दीठाय आख्या माथ भळ घुम्या—खून रा घप्पा मास रा छोटा छोटा टुकडा खून खून ।

बमरै मू निक्कलत नै डागदरनी मिलगी । उण पूछ्यो—बयू सपाई कानी परवाणी बाइ ?

महद्र कविता रै मूण्डे कानी लज र बोल्ह्यो—नर ।

अर बा कविता नै मय र बार निक्कण्यो ।

अठै सुख कठै

म्है जिण मकान म रवू, वो मुहल्ले रै सँग मकाना सू अलायदो वण्णाडो है। आा, सारै अर पमवाड खुनी जागा है। पसवाडसी जागा मे अेक चौकी बग्गाडी है जऽ नोऽ दिनू। बङ्गुरा न दाणा चुगाव अर रात नै बठ ऊदरा घूमना रव। आग थोी भी ब जागा छाड र रामदेवजी रै मिंदर रो पिछोक्का है।

इण मकान री भीना मायै सीमेट हुयोडी बोती। चूनै री टीप हुयाडी है। भीना सू खिरनो चूनो बगन री मार रो सबूत देवै। अब तो हालत आ है कि इटा सू लाल रेत तकात खिरण लागी है। दिनूगै सिन्ध्या झाडू, बाढती बगत लुगावडी री टडटडाट चालू रैवै। बा इण खिरतं चूनै अर सुळनी इटा री रेत बुहारनी-बुहारती आखती हुयोडी रैवै। म्है दोप किण न देवू—बुद र सिक्का। दुखा रै मूळ कारणा सू तो वा ई बाकिफ है, पण तो ई बगन वे बगत आपरी तीखी वाता रो निसाणो म्हनै बणावती रैवै। म्हार श्रवण हुवण रो इतिहास बाचै अर आ समझावण री चेष्टा करै कै औ कठजुग है कठजुग। समझावै क दूआ रै आराम सू पैली खुद रै आराम बाबन इ की सावणो चाइजै। इसो मकान किण काम रो जठ ना ता सोवण रो सुख अर ना वठण रा आराम।

इण मकान म दो कमरा है। बा माय सू जेक तो स्टार र रूप मे काम आव अर दूजो उठण बैठण अर सोवण रै। सीयाळै म तो तजबीज दूकै जिया ई सौरख का काम्बन ओइ र पड्या रैवा पण ऊहाळै म डागळै सोवणा जचरी हुय जाव। डागळै सोना ना ई गरमी रै कारण नीद कानी आवै। पसवाडा फोरता रवा।

वा कैवै—आ ई कोई जिदगाणी है । डागळो अक अर सोवणआळा पाच जणा ।

म्है गिणण लागू—म्है, बा, मा, जीसा अर बवलू । बा भळ क्या जाव —अर फेर बदे-बदास घारी बंन घारी आय जावै । ओ कित्ता भूडो लाग कै आपा इण दग सू ।

जीसा अर मा बवलू नै लेय र टेंगाआळें छपरै माथै सावै । आ टणा अर डागळें विचवै डोढेक फुट ऊंची भीत बण्योडी है । रात नै जद कोई पाणी-पशाब खातर उठ तो अक दूज नै आराम सू दीस । काई देखणो नइ चारवै तो ई स्तै दीठान आख्या आग पसरघोडा लाध । 'प्राइवेसी' नाव री चीज दर म इ कोनी । जाडायत नै आ बात जचै कोनी । जचै तो म्हार ई कोनी, पण चुप रवू । पण बा चुप कोनी रवै । बीरै माय रीस रा बतुळा उठै ।

वा कैवै—घरआळा तो घरआळा बारैआळा ई आपा नै इया देख हुह । आई डोट लाइन । इण सू माग अग्रेजी म बा बोल कोनी सक । मैट्रिक फेल है बा । घडीखण चुप रैय र वा कैवै—इत्ती ओछी भीताआळो मकान किण काम रो ।

मुहल्लै रा दूजा मकान दुमजिला है । घारी निजरा म तो जी बाडो है । म्है खुद इण नै मकान क्या र भलाइ राजी हुवा ।

वै लोग आपरै डागळ घूमता निगै आवै ।

बारह-बारह अक अक बजी ताई बा भीता रै स्तारै काळी काळी भोडक्या दीसती रवै । आख्या नाक अर होठ स्स गायब हुब ।

बस, काळी छीया सी दीसै ।

जिण दिन रात रा हवा बद हुवै ता अमूजै अर पसीन सू उबप्योडी बा पसवाडा फोरती रवै । बीनै नीद कोनी आवै । बा म्हनै चबेड र जगावै । म्है उवासू लेवू । आर्या मसळ र बी कानी देखू । अक उवासी भळ आव । म्हारै मूण्ड सू निकळ—हू ५५ ?

—सोयग्या काई ? वा पूछ ।

—हा ५५ ।

—ओफो ! कित्ती तपत है । बा नम रो पसीनो पूछती क्या ।

—कित्ती बजगी ?

—सवा बारह । बा म्हारै तक्कियै हेउँ सू घडी निकाळ र देखै अर वंदै ।

म्हन् भळै उबासी आवै । पूछू—रातीजोगो करण रा विचार है वाइ ?

—नइ सा ।

—फेर सोवै कनी ।

—नीद कोनी आवै ।

—दिन म सोयगी ही काई ?

—इ घर म दिन म कोई सो सकै है काई ? बीरं भाय उठतै रीस रै बतूळा री रेत म्हारी आख्या मे पडण लागै ।

—तो पछै नीद क्यू कानी आवै ? म्है ई मुट्ठी भर रेत सामी उछाळू ।

—नपै जिको दीसै कोनी काई ?

—तपै जिका तो म्हनै ई दीस ।

म्हारा सुर की गरम हुध । बीरी आष बा महसूस करै अर की ठण्डी पडती बोलै—सामै बा अजेजा नै देखो ना ता सोवै अर ना ई बस्ती बुझावै बाळ । बा माया झुकाय र फूव मारै अर कैयै—हवा छूट्या बिना म्हनै तो नीद नी आव ।

—बिलायत सू आयी है काई ? म्है बीन छेड़ू ।

—नइ खबीडसर सू आयी हू । बा मूण्डो फार र साजावै । बिल्ल पडी-पटी ई बाजा बजावण लागै—म्हारै सू इया कीडा मकाडा वाडं कोनी रंथीज । अगलै महीनै ताई ओ मवान नई बदळयो ता । बा आगै काई कवली, म्है सावळ जाणू । आ दिना बा आ कवण लागी है—नइ तो म्है मर जावूली ।

—घनै ठा है ?

—काइ ?

—जिका फुटपाया मार्यै पड्या र वैं, वैं बिसा मिनख कानी ।

—नो थान कुण पालै है थे ई जावो परा ।

—जहरत हुया जावणो ई पढेला । तू कोनी चाल म्हारें साग ?

—कानी चालू ।

—ता काई करेला ?

—जिवी म्हारें मन म आसी ।

—तो ई ?

—तो ई क्या री मरणो कबूल है, पण ।

—बा ॐ रवण दे । म्हेँ हसू ।

सामने मकान री बारलो बत्ती जगै । बीरी रोसणी म्हारें शगळ पड ।
बी घमाचम करती रोसणी नै देख र बा कँवै—अब जै मरीघाया कोनी
सोवण दे ।

—धारो काइ नेवै ।

—म्हेँ रोसणी म नीद कोनी आवै ।

—ता पछ फालतू इण बात रा ओळभा क्यू देवै कै ।

—क्या रा ओळभा ।

—औ इ नै इण मकान मे लाइठ कोनी ।

—धारो दिमाग ता जागासर है का । बा रीसा बळती बोलै—म्हेँ
थानै सौ दफ कँय राह्या है कै म्हेँ सू फालतू टिरपल्या मती करघा करो ।
धारो औ दशन म्हारें आगै ना बघारघा करो ।

—म्हारो कोई दशन कानी ।

—आ किया हुय सकै ।

—क्यू ?

—जिको आदमी बिजली पाणीआळो आपरो घर मकान छोड र
इण टापरियै म रवण नै तयार हुया बीरो काई दशन नी हुव, औ किया
सम्भव है ।

—म्हेँ म्हारी मरजी सू घर कोनी छोड्या । म्हेँ दरद रै काटा सू
बीधीजण लागू । लाचारी रै मळबै हेठ दब जावू ।

—म्हारें क्या छोड्यो हा काइ ?

—नइ ।

—तो ?

—म्है शांति पावै हो । आ कया पछै म्हारी बांछ्या आग सुदखोर सठ री मूगली शबल घूमण लागै । धूणा-मी-व हुवै । म्है बीरै मूण्डे माथै धूमण री कल्पना कर र राजी हुय लेव—मन ई मन ।

—बोलो बनी, चुप बयू हुयग्या ?

म्है बीरै काडें जवाब देवू ? म्हारी साचारी सू बा गावाविफ हुवै आ बात ता आय बोनी । बा ई जाणै है के म्है बिन रें ध्याव खातर सात हजार रुपिया माथै करपा हा । गैणो-गाठा अडाणै परपा पछ ई सठहो रुपिये सैकडै माथै देवण न भीठ तयार हुयो । सित्तर रुपिया तो ध्याज रा ई हुवै । मूळ प्यारो । तिणखा इत्ती बानी के करजो हल्लवो कर सकू । तिणखा सू तो बम दाल रोटी रा घावा धिक्तो रैव । आखिर म्है हार र घर भाड उठाय दीनो । सवा दा सौ रुपिया निरायो मिल जाव । अर म्है इण मकान रा खाली तीस रुपिया दवू । अब तां ले देय र वो बरस और काढणा है । पछै घर घर म जावूला परो । लोग घणाई मैणा-भीसा मारै । बारी बाता सू छानी म छेक्ला सा हुवै । पण जोर काई, म्हार साम ध्याज री कैद सू छूटण री और काई रस्ता ई बोनी । जे म्है आ नई तवडतो तो हुय सक ध्याज री परत-दर-परत चढपा ई जावती । बा परता हेठ समूचो मकान अलोप हुय जावतो ।

शुर म तो जोहायत नै ई म्हारी आ स्वीम दाय आयी ही । उण कयो व आ तरीको कोई बेजा बोनी । तीन च्यार बरस थोड़ी तकलीफ भुगत लेवाला पण अठ आया पछ बीरा ओलभा आज ताइ बगत बे बगत चालता ई रैव ।

—थन अठ तकलीफ काइ है ?

—आराम काइ है, औ ई गिणाय दो ।

सखावै के बा आज खरी-खरी सुणावण माथै उतरपाडी है ।

—आदमी दोनू-टक रोटी खाय र सुख सू सो लवै ।

बा म्हारी बात बीच म ई काट र कैव—दानू टक रोटी तो बुत्ता ई खा लव अर रैयी सुख सू सावण री बात, बा इण टापरिये म वठै पडी है । आज ई देखलो अक बज रैयी है, पण हालताइ नीद बोनी आयी ।

—म्हन् तो आयोडी ही, ये ई जगायो म्हनै ।

—धाने ता अकूरटी मायें ई नोद आ सक्, पण म्हन बोनी आव ।

—ता पछे रानीजागा कर परी । कब ता घुघरा भजीरा म्हें ता दू ।

म्हें सानू, आ बात सुण र बा हस दयली, पण आ बात बानी हुव ।

या बेंठी हुय र आपरी पोणडी खुजावण लागी—आ माछरा ता नाव म दम कर राख्या है ।

माछर तो म्हनै ई ग्राय पण म्हें घुपचाप बरदास्त करता रवू । खाज करता इ बा कबेली—अहं टापरिय म रेंवण स बाइ फामदा जठ ना तो बिजळी है अर ना पाणी । खाली माछर ई माछर है ।

टेंगा रै छपरिय माथ जीसा घासण लाग । बित्ती इ ताळ ताई आवाज गूजती रैवै—अकखा अकखा अरग्रा ।

बा भळै बडबडाव—ह राम । कठ हाख्या है इण क्यूतरखान म ।

जीसा डेठ फुन ऊची भीत स्सारें बेंठ र बीडी सिळगाव । बीडी रो धूवो पसर र इनै डागळ बारी आवण लाग । बा धूव री कडवास म्हार माय ताइ उतर जावै । धूव री कडवास र कारण म्हन धासी आवण लागै । म्हें धासी रोवण री कागिअ करू । इत म ई बा घासण लागै । बठोन जीसा री धामी लगालग चालती रैवै—अकखा अकखा ।

अर इणी बगात भा जाग जाव । कव—ये आधी रात पासता ई रैवोला का भटीखण जपोला ई । धासी आव जणा पछे बीडी बाळा न पीवो ।

जीसा बीडी बुझाय र फेंव दवै । धासी हालताइ चालू है । फेर पसवाडा फीरण सू टण बाजता रैवै खड खड खड ।

—पास इत्तो ई कानी करीज बाइ ।

—बाइ ?

—बान आगला नै कय दो क दूजै बानी अळघा बठ र बीडी पीया कर ।

—अयू ?

—म्हनै बीडी रो धूवो आछा बोनी लाग । कडवास भरीज जावै ।

—म्हारें सू बोनी कैथोजै ।

—गरम आवे काइ ? लागै, आज बा टोट कसण माथै उतरघाडी है ।

—नइ ।

—तो पछे ?

—चोखा कानी लागै ।

—पण काइ ओ चोखो लागै के आपा अठै सोवा अर घरआला है
अलावा बारला ई आपा नै देखै ।

—स रो ज ।

—काइ आ चोखो लागै के आपा घर रो घर किराय दय र इण
टापरियै म रवा ?

—स रो ज ।

—काइ ओ घोब्रा लागै के बबलू रा दूध बद कर परा र बीन चाय
पावा ।

—स-रो-ज ?

—काइ ओ चावो लागै के टरालीन रै जुग म थ सती कपडा पैरो
अर म्है बीस-नीम री मस्ती घोनी ।

—स रा ज ।

—यान कदैइ हीण भावना कानी सताव ?

म्है चुप हुय जावू । आज बा भिजोय भिजोय र जूता मारण माथै
उतरघाडी है ।

—चुप हुयमा काइ ?

—अब त ई चुप हुयजा । नऽ तो ? घमकी हवा म गूजण लागै ।
वा चुप हुय जाव । पण आ चुप्पी छहली बोनी । बोरे ओलभा रा सिल-
सिला अठै ई बोनी र्कै । थोडी हवा लागताई अँ खीरा भळ सिलगला ।

थोडी ताळ ताई जायै कानी दट्या पछे म्है पसवाडो फारू । बोरी पीठ
म्हारै कानी है । म्है हाय लम्बा कर र बोरी कमर माथै घर देखू । म्हारी
आगळभा बोरे नरम पेट माथै तिसळण लागै ।

—थोडी इन सिरक कनी ।

—हू SS ।

—कित्ता दिन हुयग्या ।

—ता म्है काइ करू ।

—सरोज ।

—हुह ।

—धारी इच्छा कोनी हुवै ?

—कोई ढगसर जागा तो हुवै आपा कुत्ता कुत्ती तो पकामत कोनी कै सडक भायै ।

—पण आ सडक थोडी है ।

—धारै खातर कानी हुवैसा बिनै सिरको परा ।

वीरी बात रो म्हारै भायै कोई असर कानी हुवै । मा की अलधी सिरकै ।

—दया काड कर गेली । म्है बीनै म्हारै कानी खेंचू ।

—इतो ई कोड ह तो घरआळा टापरों वालन नै छोट्यो हो काई । इ वगत बा हमेशा आ ई बात कैवै । बीनै प्राइवेसी म खलल पसद कोनी । पण खाली प्राइवेसी खातर म्है अबार बो घर खाली कोनी करवा सकू । ब्याज अर बाणियँ रा भूत म्हारी आग्या आग नाचण लाग ।

पेरी आवै । सागई घासी । छाती माथ हाथ घह । झर झर करती लखाव । सगळो डील सभाळू । लागै, ओ दाजा पुराणो पढग्यो है । ठीक इणी मकान दाई जिण म सरोज रयै ता है पण पसद कोनी कर म्है बीन राजी करण री तजबीज सोचू ।

—मुण है । कैय र म्है बीन म्हार कानी खेंचण लागू । दस्त मई बबलू रोवण लाग । वीरी आवाज सुणीजै—दादी मा म्है टट्टी जासू ।

मा मरोज नै हेतो पाह—बहू बबलू नै लेयै दखाण ।

बा रीसा बलती उठै । वीरी बडप्रडाट सुणीज—कोडा मवाडाआळी जिदगी ई कोई जिदगी है की आराम कोनी ।

बा बबलू नै लेय र हेठ जाव परी । थोडी ताळ पछ म्हार पग उपर माछर खाव । उठ र खाज करण री इच्छा हुव पण उठू कानी । दूजै पग र अगूठ सू ई खाज कर लेवू । आहिस्ता-आहिस्ता ।

जीसा री घासी फेर शुरू हुय जाव ।

वा बैवै—सो, भलें गुरू हुयग्यो ओ छटराग ।

य भीत रो सहारो लेय र बैठ जावै ।

बै बोही सिलगा र खेंचण लागै । धूवै री बढवास ढागळें कानी पसरण लाग । अवार आ बैवैली—बोही रें धूवै सू म्हारा जी अमूजण लागै ।

म्है बोही ताळ उठीवू । वा की कोनी बोलें । वा घासैं । म्हनै अक् मौको हाथ आवतो दीसैं । सोचू इण री पसव सू तर गदन भायें झुक जावू । पमेवै सू तर होत इया लागै जाणें ओम मे भीज्याटा गुलाब । ओस मे भीज्याटै गुलाब री सुगंध कनै हुवता यनाइ हाथ कानी आवैं । कीन की अछपी रैवैं । म्है जद कदैई कागिस करू बँ इतैं म ई आ दुमजिलें मवाना री बत्ती जग जावैं । अर कदैई जीसा री बीडी रें धूव रा परनाळा खुल जाव । बणाई पाणी-पशाब खातर कोई उठ मरैं अर खखारो कर र ढागळ आवण री सूचना दव । समळ जावो म्है आवू । अर कदैई बीरो जी मारो कोनी हुवैं । फेर इणी सिलसिलें मे केई-कई दिन बीत जावैं । कदैई-कदैई तो पन्दर-पन्दरैं दिन निक्कल जावैं । पन्दरवैं दिन री रात ताइ बेचैनी बघण लागै ।

पसवाटा ई-पमवाडा ।

पपकी आवैं । फेर भाछर खावैं । आख खुलैं । सरोज कानी दखू । गरमी रें कारण उण भ्लाउज रा हुव खोल राख्या है । घोळी चोळी रा गोळ-गोळ कप ऊचो उठघोडो नरम मास । सास तेजी सू चावण लाग ।

—सुणैं ह । म्है बीर हाथ लगावू ।

अक् मिनट ई सोवण ना दिया ।

बीरी आवाज म रीस रा बतूळा उठता दीसैं । मन मार परा रैय जावू । समाज र वा रिवाजा नै गाळचा काढू जिका र कारण रीत रा स्सैं रायता करणा पड्या । घर रो घर छाड र इण टापूरियें म बळघो । अठ तीन मिनट रा सुख ई करमा मे कोनी । इण सुख खातर आदमी जीवैं अर अठ इणी रो टोटो । रीस ता इसी आवैं बँ बी सेठडे रें खातैं म लाय लगा दू ।

बीनै माछर खावैं । म्हनै ई खावैं । म्है की । कोनी बोसू । बीस

कोनी । बा बडबडावै—अँ बाळनजोगा माछर तो सोवण ई कोनी दै ।

—सुणै है ।

—काई है ? आवाज म खीरा-सा उछलतालखावै । लाग की कैवता ई बम्बाडमेट शुरू कर देवैली ।

—काल सरसू रो तेल लासू ।

—मालिश करण नै ?

—हा SS ।

—बीसू फायदा ?

माछर कोनी खावै । म्है मन ई मन राजी होवू । आ सोच र कै अबकै जसली मोके माथ पतै री बात कैयी है । पण म्हारी सगळी खुशी हवा म उड जावै । बा कव—अर पछ सगळा डील दाळिया-पकौडा दाई गिधावैला जिको सरसू रो तल लावैला हुह ।

बा पसवाडो फोर र साजावै ।

म्है आभ कानी देखू । रात आखिरी सासा गिण रयी है । मतलब साफ है । आज रात भर सोइज्यो कोनी खाली झेरया ई खावता रया । परायी रोसणी बोडी रो धूवो अबखो अबखा माछरा री करामात अँ स्सँ म्हारै सुख रा घैरी है । आरै ई बिच्चै म्हार सुख र असली बरी रो चेहरो आख्या आगँ घूम जावै ।

पसवाडो फोरू । सरोज रा मूण्डा म्हारै कानी है । घाळी चाळी रा गोळ गोळ कप कपा म मास गुलाब री सुगंध स्मा की अणछुपौ रैयग्यो आज । म्हारी आख्या बठ टिकी रवै ।

रगा तणीजण लागै ।

अब हवा की-नी चालण लाग ।

अर इणी बगत तेलिया रो मसीद सू मुल्ल री बाग सुणीजै—अल्लाह हो अबबर अल्लाह हा अबबर ।

अगूण म की-नी उजास पसरण लाग । दुमजिलै घरा सू गिल धिल री आवाजा आवण लाग । रात रा खुमार उनारता हुवता ।

आखिरी मामा गिणनी रात म अबर भळ बिम्बन आजमावण री गानू । बीरो बाघो पब र खुद कानी खैचू अर अँक बुक्का नय तबू ।

—ऊ हूँ ॥ बा आलस मरोडे—काई आप्त है ।

—देख, हवा छूटगी अब तो ।

—हा ॥

—आव हठे चाला । म्हेँ बीरी खुशामद करू ।

—क्यूँ ? बा समझता यका नासमझ बणण री काशिश करै ।

—देखै नी कित्ता दिन हुयग्या ।

—तो म्हेँ काद करू ?

—लै-लै अबे चाल परी । म्हेँ भल्ले खुशामद करू ।

—हुह । बा नी गरम हुव ।

हवा रो लँगको आवै । पसेवै सू तर डील नै बी आराम पूगै ।

म्हारी आख्या गाल कपा म कस्याडै मास मायै टिक जावै । लागै को
आ रो आकार बध रयो है । म्हारा हाथ बा कानी सिरकै ।

—आव, हेठ चाला ।

—चालो । बा हुक डकती कैंवै ।

म्हेँ हेठ जाय र पेशाब करू । माय जाय र सो जावू । सरोज नै
उडीवण लागू । वन आवता ई बापा मे झाल लेवू । डील म रगत तेजी
सू रमण लागै ।

लागै कैं आ रो आकार बध रयो है । म्हारा हाथ बा कानी मिर्कै ।

अर इणी बगत जीसा घासता हेठे आवै । बारी आवाज सुणीजै—बहू
लोटी कमरै म दीसै थोटी जतायै देखाण ।

धानै जगल जावणो है । वै बीडी पून अर घास ।

—आरो तो राम निसरघोडो है । अँक मिनट ई सुख सू कोनी सोवण
दै ।

बा हुक वद करती कैंवै—जैडै जीवण मे काइ भदरक है ओ मकान
बदलो बाळा कनी ।

सुण र म्हेँ चुप रैवू ।

वेडौळो दिन

असल म आज तो दिन रा शुरुआत ई गळन हुई ही । दिनुग उठता ह्वातण करण खातर मजण री शीशी उठायी तो बा साव खाली लाधी । बीर मन मे रीस रा वतूळियो उठथा अर मगज मे बडग्या । उणी बगत जोबायत स्टोव म तल भरण खातर बठे आयी । उण खारी मीट सू बीन पेळ्यो । बा बोली—हऽ म्हे धाने काल कवणा ई भूसगी क मजण तो निवडग्यो ।

बो की बोत्यो कोनी । माय रो माय भुसळीजतो रेंयो । गधी कठई री । पतो नी कद सकर आसी । बगतसर देख कोनी कै कुणसी चीज कद नावणी है । अन बगत रापया तिडकाय'र ऊभ जासी । म्हे तो भूलगी । हुह । भूत्योडी ज है । सकर बायरी ।

बो माय रा माय भुसळीज हो । भुसळीजतो भुसळीजतो इ डागळ गयो परा । डागळे ऊमर नीम र बिरछ न ताकण लाग्यो । नीमडे री डाला माथे चिड्या ची ची करे ही । जेकवानी कागला काव काव करे हा ।

बीन लखाया कै चिड्या री ची ची दब रेंयी है । बस कागला री काव-काव ई सुणोज रयी है । काव काव खाली काव काव ।

बीर मगज म जोबायत रा बोल गूजे—म्हे तो धाने काल कवणो ई भूलगी । फेर सुणोजे—काव काव ।

उण वाट्टी माय सू लोटो भरघो । मूण्डे माथ पाणी रा छाबका मारघा । आख्या मसळो । पछ मूण्ड म पाणी भर'र गरारा करण लाग्यो । खखार परो गळा साफ करघो । जीभ माथे आगळथा रगडी । तौलिय सू मण्डो पूछथा । आभ कानी देख्यो । आभा अंबदम साफ हो । अंबदम सनटी ।

जाणै कारी पाटी हुवै ।

बीरी निजर नीम कानी भलै गयी । चिढथा हासताइ ची ची करै ही ।
कागला ई काव-काव करै हा । बीर मन मे खीला-सो खुबग्यो—काव-काव ।

काव काव री आवाज सू भारी मन लिया बो कमरै मे आयो । काग-
मियो लेयर पट्टा बावण लाग्यो ।

बीरी जोडावत चाय बनाय'र लायी । चाय री गिलास बीनै दीनी ।
उण अक गुटको लियो । गुटका लेवता ई मूण्डै रो स्वाद बिगडग्यो । मगज
मे कागला री काव-काव गूजण लागी । रीसा बळतो बाल्या—आ चाय
बणायी हे का ऊवाळी ?

—क्यू काइ हुयो ? बीरी जाडावत पूछयो ।

—न पली अक गुटको लेयर देख ता सरी । बा बाल्यो ।

बीरी जाडावत गुटको लीनो । बाली—अरे, छाण्ड घालणी तो
भूलगी । लावा गिलाम भूनै पाछी दवो । छाण्ड घालर दूसर ताती कर
लावू ।

—बस हुयगी ताती । रैवण है ।

—बैवो तो दूसरी चाय बनाय दू ? उण मनवार-सी करी ।

—बाली पूछती रैवै बनाय ना । उण रीसा बळता कैयो ।

बा रसाई घर मे गयी । नुवी चाय बनायर लायी । बो चाय पी परार
बहाण्या री पायी लेयर बैठग्यो ।

बा टीगरा न उठावण लागी । टीगर उठ'र कुरला करण लाग्या ।
पछै दूध पी'र पढण नै बढ्या । राजू आपरी सवाल री किताब लेयर बीरै
बनै आयो । उण भवान देख्यो । गुणनखण्ड निकालणा हा । उण दो-नीम
दफ मगजमारी करी, पण उत्तर मित्या कानी । बीनै खासा झूझळ आयी—
अवार द्रुजा काम बरलै । ओ सवाल पछै बतासू । कयर उण जेकर
आपरी गैल छुडायी । अदीतवार न अक आई आफत है । टीगर पोथी-पानडा
लेयर लारै पड जाव । आवै जावै की कोनी । स्कूला मे मास्टर जानै काइ
पढाव है ? 'डज' नै तो 'डोज' लिखै अ टीगर । चाल र जीवडा थाडी
ताळ बारै चाल । उण मन ई मन कैयो । लखायो कँ नीमड री डाळा माथै
हातताइ कागला बोले—काव-काव काव-काव ।

ઝળ આપરી તહમદ ધોલ'ર ધૂટી માર્યે ટાગી । પંટ બુશટ પેરધા । કાગસિયો લેયર મળ પટ્ટા બાયા । મૂઠ્ઠે માર્યે હાથ ફરધો । ઢાઢી કર લેવળી ઢાઢજે હી, પળ રેવળ દ ર જીવડા ।

ઢો ઘર સૂ બારે નિકલળ લાગ્યો કેં ઢોસૂ પેલાં ઈ જોઢાયત કેંયો—
જીમર જાવતા ની । આગ રા ઢોલ ઢીરે મળ મે ઈ અટક'ર રેયમ્યા । ઢા જાળે હી કે મરતાર લલ્લણ રા નાઢા હ । માયલા મ જાય'ર બેઠધા પછ-
ઝઠળ રો ઠિકાળો કોની । છૂટ્ટીઆઢે દિન ઢોફારા તીન તીન બજી તાઢ પાછા કોની ઢાવડે । ઢા ઝઢીકતી ઝઢકતી વાયી હુય જાવ । ઢીને જીમાયા બિના ઢા જીમે કોની ।

ઢા કે કોની ઢાલ્યા । ઢીન ધુપ દલ્લ ર ઢા મળે ઢાલી—મ્હે કેંયો, જીમર જાવતા ની । ઢે કવો નો પેંસી ચ્યાર ફલકા ઝતારદૂ । તાતી રોટી રી હોઢ હુવે નહ તો મોઢા આસો જિતે રોટી ઠણ્ઠી ટીપ હુય જાસી ।

—ઢાલી ઢાવળ ને ઈ જલમ્યા હા કાઢ ? ઢો ઢોલ્યો । રીસ મ હુવ જિકે દિન ઢ્યાઈ કરે । રોજીના એક ઈ દલીલ ઢેઢે—અરે, ઢાન રા કીઢા તો કોની આપા । મિનલ્લ જમારો લિયો હે તો કાઈ ળલો કામ કરા, ઢા ઢાત તો આથ વાની । ઢસ, રોટી રોટી રી રટ હે । મોટો ઢાઢા તા કિમી સાસ ળીજે હે ? હુહ ।

ઢો ઘર સૂ બારે આયો । નીમઢ વાની ઢેરયા । ઢિઝધા ઝઢગી હી । પળ કાગલા હાલતાઢ વેઠા હા । ઢા કાવ કાવ ઈ ઢાલૂ હી । ઢીરે મગજ રી નસા સળીજગા । કાવ કાવ કાવ-કાવ ।

સાઢકિલ માર્યે ઢઢર ઢા સોધો પલિક પાવ ગયો । જેક વેંચ માર્યે જાયર બેઠમ્યો । ઢાગ મ ફિરતે લાયા ને ઢેલ્લતો રેયો । સાઢકિલ લેયર પાછો ઢુરધા । ગગા ચિયટર વાની સૂ આટો મારર નિકલળ રા વિઢાર કરધો । 'સાઢના લામ્યોઢી હી । ઢીરે મન મ કાઢ જલો કેં સાઢકિલ જમા કરવાયર ટિવટ લિયા અર હોલ મ ઢઢમ્યો । ઢટરવેલ મ ઢા કલોલધા ઢાયી । તીન બજી ઢાર નિકલ્લધો તો મિરઢારી મળપત અર શિવ તીનૂ સામ ઈ મિલમ્યા । માયલા ને દલ્લતા ઈ તાળ રો પ્રોગ્રામ ઢળમ્યો । મિરઢારી ઢોતયો—આજ તો મ્હારે ઘરા રમસા ।

च्याह 'सीप' रमण लाग्या । वो अर गिरधारी पाटनर घण्ट्या-हारणे
आट्या सनीमा दिखासी—आ शत ही । पाच बजो ताई फेमलो-हुय्यो । व
दोन् जीतग्या ।

गणपत बोल्हो—धारी फिल्म ड्यू रयी । भरेजी-आव जेणा वकार
लिया । दिखाय देसा ।

गिरधारी बोल्हो—गैलो हुयो है बाइ ? काल री कुण देखी है लाडी ।
आपण तो आज ई नेवणी है ।

वो ई जाश म आयग्या । सागी बात उचली—आज ई देखा ।

छव सू नवआटी फिल्म देखण नै गया । फिल्म सू छूटयो जित्ती साडी
नव बजगी ।

—आज तो थार भूखा मरग्या । शिव बोल्हो—दिनूग घरा सू बेगो ई
निक्ळ्यो हो ।

वो बोल्हो—हा थार, म्हे तो आप भूखो ह । घरा लुगावडी थारी भूखा
ठोकीजती हुवैली । बीम अेक जैव थारा बळे । जीमाया बिना जीम कोनी ।
बा बी-बी पछतावता सो व बोल्हो—घरा सू निक्ळती बगत साण कैयो ई
हो नै जीमर जावो । पण म्हे तो सुणी-अणसुणी करर आयग्यो । सच्ची,
आज तो बेजा हुई ।

वा साइकिल माथे चढर खाचा खाचा पँडल मारण लाग्यो । रस्ते
मे भुजियाआळ री दुकान सू पाव भुजिया लिया । मिठाईआळी दुकान
गया । आधा किलो खुरमाणी ठूग मे बघवायी । दोन् ठूगा हाथ म झेल्य
अर साइकिल माथे बँटग्यो ।

वो घरा पूगण छातर बावळा सो व हुयग्यो ।

जोश मे आयर पँडल मारण लाग्यो । अचाणचक खाडो आयो अर अेक
भचीड सार्ग साइकिल उछळी, पण वा पडतो-पडतो बच्या । सार्ग ई काना
मे अेक आवाज गुजो—फटाक् ।

लारलो ट्यूब वस्ट हुयग्यो । साइकिल ठसगी । बीर हाथ सू ठूगा
छूट्या कोनी आ ई भली हुई ।

वो थारी मन सू साइकिल धीसण लाग्यो ।

घरा ताई पूगता-पूगता लिलाड माथे पसेवो आयग्यो । साइकिल

आगणें म धरी । ऊपर दख्यो । बमरें मे बत्ती जगै ही । वो ऊपर पूग्या । जाडायत जागै ही । टोमर सूता हा ।

—ले आव परी, जीमला । बा बाल्या । पण वा टस सू मस कानी हुई । बा रसोई घर म गया । बटोरदान खोल्यो । रोटथा सू भरघोडो हा । हाडी उघाड र दखो । साग ई पन्था हा । बा पाछा बमर म गयो । बाल्यो—
घनै सौ दफ कयोडा है नी कँ म्हनै ना उडीवया कर । तू पार जीम लिया कर । जीमी क्यो कोनी ? हु ?

—म्हनै भूख कोनी । कँयर बा रावण लागी ।

बा बीन मनावण लाग्यो । गिलगिलिया कर र हसावण री काशिश करी । दो ध्यार बुक्का ई लिया । उण बत्ती बुझायी अर बीन बाधा में भरलीनी ।

तूफान र कारण समदर री उछाळा खावती लहरा दाइ सासा उछाळा खावण लागी । तपती सासा री आच स डील पमवै सू रेब-मेब हुयग्या ।

घाडी ताल पछ रसाईघर म बत्ती जगी । धाली री खडखडाट सुणीजी । बटोरदान खुल्या । ठूगा खुल्या । दा जणा र जीमण री आवाजा आव ही ।

वो दिनगै उठधा तो डागळें माथे ऊभ न चिडघा री ची ची री आवाज सुणीजी । आ आवाज सुरीली लागी बीनै ।

वो राजीमन सू आभै कानी दखण लाग्यो । रातआळी बाता याद कर र मुळकण लाग्यो ।

अचाणवक ओक कागलो डोळी माथ आय र बैठग्यो । बा बोल्यो—
काव-काव काव-काव ।

उण हाथ ऊपर कर र कागलै नै उडायो—हिष्ट ।

थे कद मरोला

आफ्न ! आ ता वजा हुइ नी । म्हैं थारा नाव ई भूलग्यो । पण खैरसल्ला, नाव म काइ पड्यो है । अर फेर थारो किसो अक नाव थोडी ह । असल मे ता थारा काइ नाव ई कोनी । थे ता रग रूप आकार बिहूणा हो । थे आख्या सू दिखा बानी पण ता ई म्हारें बिच्चै चौईमू घटा मौजूद लाघा । थारो तो बँवणा इ काइ । थ अठ हुवो अर बठै री बाता बतावो । थे कठ री बाता कोनी बतावो ? थारो तो काम ई ओ इज है । अब देखो नी, रोजीनाआळें दाइ थे आज भी घरा सू निकळपा हो । थान साग सग्यो लावणी है । जच जाव तो थे दूजो जिसा इ खरीद र ला सको । बिया अब थारी उमर इत्ती कोनी क थे भारी जिसा उठाय सको । थारी काठी मजबूत कोनी । इक्यातरै-तीजै हाड-पग ई कृळण लागै । पण थे इण बाबत दूजा न की बतावो कोनी । दूजा न ता थे आ ई कैवा क जवानी म कसरत करपा करता हा । हुय सक, बा दिना कदै-कदास महीनै मे दस बीस दण्ड-बैठका काढी हुव का पछ दो-व्यार दफ गदावा घुमायी हुव, का गणेश चौथ न अखाडे मे कुस्ती लडी हुवै अर हर जेक दफ चित्त हुया हुवो । हुवो काई, हुया ई हा कवा कोनी आ बात थारी है । पण खैर, म्हन काई, जो की भी हुया हुवै ।

थारी कुण-सी बात भाथ भरासो करा ? खुद रै मूण्डें सू आज कथ्योडी बात थे काल भूल जावो । बारसी वार्ता भूलता छता रोजीना अक नुवी बात गोड घड र मसी चलाण करो कें सामलै न सोळें जाना खरी लाग । थारी खरी बाता रा पात्र थारा ई पाडोसी हुव । पाडोस्या बाबत थारी रुचि जखरत सू की बती ज है । थे बारा इत्ता चावा हो कें बारै बंद कमरा री

घबरा बारं सेय आवो । नर अर अळघें सू घांनै कित्ता-बाइ साफ-साफ दीय, म्हूर्न ठा बानी, पण घार चस्म रा नम्बर दिनोदिन बघ रया ह इण मे गोळ नी । जिबा रें बंद बमरा री घबरा थ सावा बें धान भूण्डें ई कोनी सगाव । घारो डागळो भी इत्तो ऊचो कोनी कें ये अठी-उठी भावा घाल सवा । अर फेर जे घारो डागळो का तिप्पड इत्ता ऊचा हुव क ये पाठास्या रें बमरा रा दीठाव देय सवो तो ई म्हूर्ने कोई बात बणती निजर बानी आव । लोग इत्ता तो समझदार है ई क आपरें माळियें म जोडायत न बुलायण सू पैसो छिडकी दरवाजो तो जरूर ठकता हुवैला । जे किणी दिन छिडकी दरवाजो ठपणा भूत ई जावें ता पछें घारं चस्म रा नम्बर राडो बण जाव । पाव हाय अळघ ऊर्भ घारें ई टाबर रो चेहरो घासू ओळखीजें कोनी तो पछ पचास हाय अळघ माळियें रा दीठाव किया दय सवो ?

म्हें डागदर री बात केंवू तो ये बीनै अनुभव बायरो कय र भाडण लाग । आख्या र डागदर रें साग-सागें दूज डागदरा रा माजना भाडो बें यारा । ये कवो क डागदर मरीजा री रस्ती भर ई परवाह कोनी करें । आपरें वाड री ताजी मात्ती नसां लार गला हुया घूर्मे । अक्कानी मरीज विछावण भायें पड्या छेकडली सासा गिणतो हुवें अर दूज कानी डागदर भरवा डीलआळी नस नै लिया किणी खुण म ऊभो गावतो हुव—घार खात्तर लावा म्हें आसमान रा तारा जी । ये अस्पताळ मे कित्ता दिन रैया, कुण जाण । पण ये जै बाता इत्त विश्वास स कवो जाण बठ राजीना फेरी देवण न जावता हुवो ।

घार ई शब्दा म आ भी कय सवा क डागदर अस्पताळ री दवाया बेचें । सैम्पल तकात गरीबा नै मोल देवें । खुद री प्राइवेट प्रेक्टिस सारू आघा हुया घूर्मे । जिकें घर म मरीज दखण नै जावें, वो घर री बहू-चेटी वासू अछूती कोनी रवें । जेक दफें घारें घरा भी डागदर आयो हो । घारी जोडायत री तबीयत की नरम ही । घार घर म अट्ठार बरसा री जोध जवान बेटी है जिणनै कम्मो कय र बुलावो । बी बगत कम्मो कमर म ई ही । दखो सा अब कूड ना वोल्या । अक्कदम साची कैया । कम्मो ने देख र डागदर कोई

अंडी बड़ी हरकत तो बानी करी ? अर जे की करधा तो या गलीआळा नै ची बाबत की बतायो किया कोनी ? थाने आ बात गलीआळा नै जरूर बतावणी चाइज ही—बा री सावनेती खातर ।

थाने याद है नी जद डागदर खन्ना थारे पाडोसी पवार रै घरा आयो तद थे इण बात री तह मे पूगय्या क डागदरिये पवार री छोरी न फसाय लोनी है । बीरा ध्यान पवार री लुगाई री नाड देखन मे कोनी हो । वो बीरी छोरी सार्गे दिमागी आटा उलझावण म लाग्योडो हो । जिकी बगत वो रक्का लिखे हो, बा बगन मन ई मन गीन गावे हो—मावा गौरी, थाने सैल करावू आसमान री । इणी गीत म मगन हुवण सू डागदर गळत इजेक्शन लिख्यो अर बापडो पवार रडवो हुय्यो । केई जणा अ बाता सुण र धार माजन मे घूड न्हाखे—थाने शम कोनी आवे ? बी बगत थे जरद सू पीळी हुयोडी बत्तीसी छोदी कर दवा—ह ह ह म्है कूड कोनी बोलू म्है खुद म्हारी आख्या सू नेख्या भगवान री सौगन ।

भगवान री सौगन खाया पछ लोग थारी उमर री मुलाहिजो कर जावे । बिया म्है जानू क थारी को उमर कोनी । ये टाबरा भेळा टाबर हो, बूडा भेळा बूडा हा जवाना बि चै जवान । बूडिया थारी बाता म रस लेवे । थान थारलो चेप रोग लाग्योडो है । अक रोगी नै दून रोगी री राम कहाणी मुगमै म मजो आवे । औ कारोबार इफारको हुपा थणी ताळ कोनी चाल ।

पण औ घघो गिव एण्ड टेक री फिलोसफी माथ टिक्योडा है । औ ई कारण है क आज ता चाल रयो है । ये बान दूजा रै घरा री गुप्त बाता बतावो । ये रस लेय र सुणे । जिण बगत ये बात शुरू करे ये रस लेवो । ये जिका री बाना खो ब्राद र लावा त्रै खुआपरे बावन इत्तो बानी जाणे । अक बान तो छूगी । अरे हा ये अ बाता खाची या लौगा बावन को, जिका थारी मण्डनी म हाजर कानी हुबै । जे भाई जोग सू बा आदमी थार मजमे बानी आर तो दीब जावे तो थ बडे मू टुर बशीर हुवो । गुदो कुबरत

बुचरता बिणी काम रो ओलो लेय र इनै विनै हुय जाव । बीर गया पछ पाछा बठे ई आय जमो । थारा ठाह्या पदथा है । वाता री लाछा घाटण रा शीकीन बठ आय हुक । थारी वाता ई रसीली अर गरम हुवै । पवार रो बिस्सा छतम हुव तो जोशी री क्या चालू । जोशी पुराण रा ये चस्मदीठ गवाह हा—ओ नैवणा विरसा है । ये ता हर जेक काण्ड रा चस्मदीठ गवाह हुया ई करा । ओ ई कारण है क मन म आव जिया वात मुणावण रो हुक थान है ।

जाशी थारै साग दप्तर मे काम करै । बीर दो छोरा है—पलो पच्चीस रो अर हूजो बीस रा । दोनू परण्योहा । थारो नैवणा है क बडोहो छोरा आपर भाई री लुगाई साग छावै-पीवै । ये क्या क छोटाडो छारा नाजर है । था वन भा बात बिधा पूगी ? काइ नैयो ? था जोडापत वन सुणी ? ठीक है । बी वन हवा मे उडती आयी हुवैली । नद तो था खुद ई सुणली हुवैली । ये नेई बाता दिया ई उडनी-सी मुण लिया करो हो । पण थारी छाती रा धक्कारा बी दिन वधम्या जद जोशी रै दागलै थाली बाजी । छोटोहो छोर र छोरो हुवण रा हरख । पण थाली री क्षणकारा साग थारै मन मगज मे नीडा मुळमुळावण लाग्या । डीस म खाज आवण लागी । बापटा चालण लाग्या ।

साग लेवण रै मिस ये घर सू निकलथा अर जाय पूग्या ठाह्य । टेप चालू—बस देख लो । हुयगी नी म्हे नैवता भा इ बात । जग्गुडे री लुगाई आपर जेठ सू । ओ छोरा बी रो ई है । ही-ही ही । थारी ही-ही पछ साम बैठपो अेक छोरो बील्यो—क्या माइता, थारा सैय टाबर तो थारा ई है नी ? आ बात सुणता ई थार मूण्डे भायें डाम्बर पुतग्यो । थारी हालत बी ऊदर दाइ हुयगी जिका चीलख नै झपटती देख र आपरो बिल भूल जाव । आध्या मोच र धूजण लागै । बी अगत तो ये बठे सू टुरम्या पण साग लेम र पाछा आया जणा वो छोरो बठ कोनी हो ।

अबै था वन साग रै अलावा बी री सात पुस्ता रो इतिहास पण हो । बीरी सातू पुस्ता रै लम्ब इतिहास माय सू बतमान रो अेक फाळ मुणावणो शुरू

ਕਰਚੋ—ਧਾਨ ਠਾ ਹੈ ਓ ਕੁਞ ਹ? ਅਰੇ ਓ ਭਗਤਿਓ ਬਠੈ। ਮੈਂ ਇਹਾ ਸ੍ਰੋ ਲਕਖਣ ਜਾਨੂ ਰੇ। ਇਹੋ ਐਕ ਭਾਯਲੋ ਹੋ ਗਿਰਧਾਰੀ। ਗਿਰਧਾਰੀ ਚਾਢੀਸਾ ਪਾਰ। ਬੀ ਰੋ ਹੀਓ ਫੁਟਥੋ ਜਿਕੋ ਇਹ ਉਮਰ ਮੇਂ ਬੀਸ ਸਾਲ ਰੀ ਚੋਰੀ ਪਰਣੀਜ ਲਾਯੋ। ਗਿਰਧਾਰੀ ਥਾਪਡੋ ਟਹੋਡੀ ਰਾ ਲਾਖੂ ਲਾਡ ਕਰਤੋ ਧਨ ਵਾ ਬੀਰੈਂ ਹਾਥ ਸੂ ਨਿਕਲਗੀ। ਓ ਭਗਤਿਓ ਬਠੈ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਤੋ। ਕਮ, ਇਹ ਕਮੀਞ ਬੀ ਰੀ ਗਲਤੀ ਰੋ ਫਾਯਦੋ ਉਠਾਯਾ। ਭਾਇਂ ਮੁਹਾਰੋ ਜਾ ਲਾਘੋ ਬੀ ਸੂ। ਲਾਜ ਸਮ ਨੈਂ ਤੋ ਧੋਲ ਰ ਪੀ ਰਾਖੀ ਹੈ ਆ। ਇਹ ਗੋਧੈਂ ਟਹੋਡੀ ਰੀ ਅਕਲ ਕਾਢਲੀ। ਵਾ ਰਝਾਰ ਇਹੋ ਫਾਕਯਾ ਮ ਆਯਗੀ। ਦੂਜੈਂ ਦੈਂ ਦਿਨ ਗਿਰਧਾਰੀ ਰੀ ਅਰਥੀਂ ਉਠੀ। ਆ ਕੰਧ ਰ ਥੇ ਨਿਸਕਾਰੋ ਨ੍ਹਾਘੋ।

ਫੇਰ ਕੰਧੋ—ਹੇ ਭਗਵਾਨ। ਤਿਰਿਆ ਚਰਿਤਰ ਜਾਨੈਂ ਨ ਕੋਯ, ਖਸਮ ਮਾਰ ਸਤੀ ਹਾਥ। ਅਵਾਰ ਕੋਈ ਜੇ ਆ ਪੁੱਛੈਂ ਕੰ ਵਾ ਦੋਨਾ ਮਾਯ ਸੂ ਕਿਥੀ ਨ ਜੇਲ ਕਧੂ ਕਾਨੀ ਦੁਇਂ ਤੋ ਉਧਲੋਂ ਤੈਧਾਰ ਹੈ—ਜੇ ਧੋਡੋ ਕੰ ਸੁਰਾਖ ਲਾਘ ਜਾਵ ਤੋ ਇੰ ਭਗਤਿਓ ਨੈਂ ਮੈਂ ਕਾਲ ਕਠ ਧਰ ਰੀ ਹੁਵਾ ਖਵਾਯ ਦੂ। ਧਨ ਸਾਚੀ ਕਯਾ—ਜੇ ਧਾਨੈਂ ਸੁਰਾਖ ਲਾਘ ਜਾਵੈਂ ਤਾ ਥੇ ਪੁਲਿਸ ਕਨੈਂ ਜਾਥੋ ਪਰਾ? ਪੁਲਿਸ ਰਾ ਨਾਵ ਸੁਞ ਰ ਧਾਨ ਕਮ੍ਧ ਕਮ੍ਧੀ ਕੋਨੀ ਚੁਟੈ? ਕੰਧੋ ਨੈਂ ਕਥ ਸਕੋ ਕੰ ਪੁਲਿਸ ਕਾਡੇ ਜਮਰਾਜ ਆਵੈਂ ਤੋ ਇੰ ਥੇ ਕੋਨੀ ਡਰੋ।

ਧਨ ਸਾਵਲ ਯਾਦ ਕਰੋ। ਬੀ ਦਿਨ ਬੀ ਕੁਞ ਹੋ ਜਿਥਨੈਂ ਦੇਖ ਰ ਥਾ ਪਜਾਮੀ ਭਰ 'ਹਾਥਯੋ' ਜੁਧ ਰਾ ਦਿਨ ਹਾ ਵ। ਥੇ ਬੂਕ ਬਿਲੋਬਤਾ—ਸ਼ਕੂਰ ਰੈ ਧਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜਾਸੂਸ ਰੈਂਕੈਂ। ਧਰ ਮੇਂ ਟ੍ਰਾਸਮੀਟਰ ਧਾਰੋ ਹੈ। ਰਾਤ ਨ ਡਾਗਲੈਂ ਸੂ ਬਟਰੀ ਰਾ ਚਾਨਞੋ ਨ੍ਹਾਥੈਂ। ਆ ਕਥਾ ਕਥ ਰ ਥੇ ਰਵਾਨਾ ਹੁਯਾ ਜਾਨਾ ਧੋਲੈਂ ਕਪਡਾਆਲੋ ਐਕ ਆਦਮੀ ਧਾਰੈਂ ਲਾਰ ਹੁਯਯੋ। ਜੇਕਾਤ ਮਿਲਤਾ—ਉਧ ਧਾਰੋ ਭੁਰਚੋ ਲਾਲਯੋ। ਧਾਰੋ ਗਲੋਂ ਸੁਕਯੋ। ਹਕ ਡਾਕਤਾ ਥੇ ਬੋਲਯਾ—ਕਾਡੇਂ ਕਾਤ ਹੈ ਭਾਇਂ? ਉਧ ਆਪਰੀ ਜੇਕ ਸੂ ਐਕ ਕਾਡ ਕਾਡ ਰ ਧਾਨੈਂ ਦਿਖਾਯੋ। ਦੇਖਤਾ ਇੰ ਧਾਰਾ ਮਾਇਤ ਮਰਯਾ। ਧਾਰੀ ਪੀਠ ਮਾਧੈਂ ਪਸੇਵੈਂ ਰਾ ਰੀਗਾ ਕਵਣ ਲਾਘਾ। ਥਾ ਬੀਰਾ ਪਧ ਲਾਲ ਤੀਨਾ। ਗਲਤੀ ਕਬੂਲ ਕਰੀ। ਆਮ ਸਾਰੂ ਸੂਝਾ ਕਦ ਰਾਧਣ ਰੀ ਸੌਮਨ ਧਾਯੀ। ਉਧ ਰੀਸਾ ਕਲਤਾ ਲਾਤ ਮਾਰੀ—ਜਾ ਸ੍ਰਾਢਾ ਕੁਲਾ! ਖੁਧਿਯਾ ਪੁਲਿਸ ਆਲ ਰੀ ਲਾਤ ਧਾਯਾ ਪਛ ਧਾ ਕੁਤਰਨਾਕ ਕਾਤਾ ਕਰਨੀ ਚੋਡ ਦੀ।

जाणन नै ता ये लाखू वाता जाणा जिका रै कारण दश रो वेडा गव हुयो रयो है। पण अबै ये बा बाबत की बोलो कोनी। बालता ई खरला पडण रो खतरो रैव। बळती सू कुण रमै? आपा र ता जै नरम गरम मासआळी वाता ई आछी। आ रस भरी वाता म नर मादा नागा घूमै फिरै। सुणावण म ई मजा आव अर सुणनिया न ई चोखी लागै। दूजा नै उघाडा दखण रो रोग आपा सगळा न ई है। औ ई कारण है नै हर जेक रापया ढेर र था कनै ऊभ जाव।

आजकाळ थारी कृपा महावीर पर है। ये खबर लाया हो कै महावीर आपर घर म पजावण घाल राखी है। पण म्है उडती सुणी है कै ये महावीर र खिलाफ जै बाता बकता फिरो कारण कै वो कम्मो न दख र गाणा गाव। सीटी बजावै। महावीर थार घर बार घेरा घालता रैवै। था कम्मो नै डागळ नइ ऊभण रो हिदायत दे राखी है। ये बीनै समझावा—दख बटी दुनिया जालम है अर तू भोळी। पण बा थारी बात री गिनार कोनी कर। बीनै समझावण बुझावण बिच्चे अंक दिन थारी आख्या आडा तिरवाळा आयग्या। कम्मो सनीमा देखण न गयी अर पाछी कोनी बावडी। थ सारी रात उडीकता रैया। थारा जी आकळ बाकळ हुयग्या। दबी-देवता अर पितर स्त धाक लिया। पण पार पडी कानी। दिनूग सूरज रो तावडो थानै भटठी री आच दाइ लखायो। बी वगत थार हाथ म जेक कागद हो। कागद कम्मो रो हा। कागद माथ महावीर भी की लिख र छाडग्यो हो।

बा चिटठी पूरी पढघा पलो ज थारी आख्या आडा काच आयग्या। थ जचेत हुयग्या। घरआळा भाग दौड करी। डामदर न बुलवायो। डागदर रिपोट दीनी कै थारी हिरदै गति रुकगी। थ हुवता ता कैवता कै आ भीत हिरदै गति रुकण सू नी हुई। डागदर री लापरवाही सू। ये छकडती सासा लव हा अर डागदर बिन्न खुणै म नस सार्ग हस मुळक र बाता करै हा। अर, पण आज औ काइ? ये कोनी तो ई अ वाता सुणीज रैया है। जेक थ भरघा हो अर वेई थ पदा हुयग्या। म्हनै तो तछावै कै ये कदैई मरा ई कानी। ये ता मर मर र जोवा। बीचक तो फेरु ई किया ई मरजा तो सरी पण ये? अब म्है काइ कवू। ये खुद ई बतावो—ये कद मरोला? दखो सा नाराज ना हुवा। बस अँकर बताय दो कै ये कद?

सोग सभा

सिन्ध्या मात बजी भेळा हुवण री तय हुई ही । गोपाळसिंहजी सवा-सात बजी पूग्या । बिया ता बाने सगा सू पली आय र 'अमर निवेदन' र इण कमरे री सफाई करवाणी ही । चावी ता बा कात ई लेय सीनी ही, पण लिया पछ रमण न दय दीनी । रमण क्या बँ म्हे बंगा आय र कमरा साफ कर दसू । पण हालताई बीरा दरसन जोनी हुया ।

औ काम ता बजा हुया नी । हालताई कोई आया बिया कोनी ? और ता और, औ रमणियो ई योनी बोळ्या । बीन आय र कमरो साफ-सूफ करणा हा । दरी बिछावणी ही । मटकी भरणी ही । स्स अक ई डौळ रा है । कैय र गोपाळसिंहजी गळ काढण-गळा ई हा क रमण आयग्या ।

—ज माताजी री साऽ । रमण बोल्हो ।

—जै माताजी री । गोपाळसिंहजी ठसकँ सू गाल्या—इत्तो मोडो बिया आया रे रमणिया । तने साढी छव बजी आवण रो क्या ही नी ।

—साऽ छोर रा पेट दूखण लाग्यो ।

—दूख्याडा ई है पेट । कालतू री बाता धणी हुयगी । अब काम लाग परा । चट देणी कमरो साफ कर न्हाख । अबार लाग भेळा हुवण दूकसी ।

रमण कमरा खान र झाडू साधण लाग्यो । उण कमरो साफ करयो । दरी बिछायी । मटकी भरी । फेर खुद हाथ मूण्डा घोय र गोपाळसिंहजी सामे आय ऊभो ।

—ठाकर साऽ कमरा साफ कर दियो ।

—ठीक है । जा सामे सू अक कप चाय ले आ म्हार खातर । जेकदम बढक लागे भलो ।

रमण चाय लेवण न गया परा । गोपाळसिंहजी घडी दधी । साढी सात वजणआळी ही । जाधी घण्टा और लागसी लागडा न भेळा हुवता । आठ पली शायद ई वळ कोई । अंढी बाजी आदत घाल राखी है क । हुह ! घण्टा भर लट न तो सेट ई कानी गिण । आसी जणा राप्या तिडका र वत्तीसी छीदी कर दसी—ह ह ह रस्ते म काई मिलग्या का पछे घरा सू निवळता निवळता मोडा हुयग्या का पछे रस्ते मे सा'ब रो घर पडता साच्यो लगते भाड अठ ई हाजरी माण्डता चाला । अवार कठई जीमण न जावणो हुवे तो अघ घण्टा पैली पूग जाव । बी गिन ना तो काई रस्ते म मिले अर ना ई सा'ब रे अठ हाजरी माण्डण री उपजे । बी दिन जे कोई मिल ई जावे तो बी सू टळ र निवळण री तजबीज सोध लेवे ।

रामलालजी अर शिवदानजी आयग्या । इ न वि न देख र रामलाल-जी बाल्या—हालताई कोई आयो कानी दीखे ।

—आय जावणा चाइजे हा । शिवदानजी घडी दखता बोल्या—बियास थोडी ताळ और उठीक लेवा । हाल बजी ता पूणी-आठ ई है ।

गोपाळसिंहजी गिर्ने खुर्चे मे ऊभा चाय पीवे हा । बा खाली गिलास खुर्चे म भेली अर कमर कानी आया । वान देखता ई रामा स्यामा करी ।

—आबो आपा तो माय बठा । प'दर-बीस मिनट और उठीक लेवा । आठ दस लोग आय जाव तो पछ ई मीटिंग शुरू करा ।

बै माय जाय र बैठग्या ।

सातक दिन पली दयालदासजी चालता रया ।

दयालदासजी कवि अर लेखक हा । बारी पाच पोथ्या छपी ही । अंक पोथी न साहित्य अकादमी सू पुरस्कार पण मित्या । बारो हाट फेल हुयग्यो । सारले केई बरसा सू ब दिल्ली मे बसग्या हा । आ खबर अठे परसू पूर्ण । जणा अमर निकेतन मे सोग-सभा राखण री वान तय हुई ।

गोपाळसिंहजी अर दयालदासजी अंक ई मोहल्ले रा वासी । वे जिते अठे रया साग उठता बठता । दिल्ली गया पछ छिटठी पत्री आवती । दयालदासजी आपरे सगा-परसग्या सू मिलण न अठ आवता जणा गोपाळ-सिंहजी सू इ मिलणो कानी भूलता । दिनूग साग बैठ र जूनी बाता याद

करता अर जोश मे आय र सिइया नै खाजरू री गोठ । बोतला खुलती । जिका सू आट चालती, बार बाबत मम्मै-वच्चै री बौछाड करता ।

बारै रामशरण हुवण री खबर सुणताइ गोपाळसिंहजी न आपरी जिम्मेदारी सतावण लामी । बा शहर रै सग कविया, लेखका नै इण री इत्तला करवा दीनी कै आज सिइया सात बजी अमर निवेतन म श्री दयाल दासजी नै थढ़ाजली देवण खातर सोग सभा राखीजी ह । बा ओछा मे आछा बीस पच्चीस जणा नै इत्तला करवायी । पण हालताइ पूगणिया मे जेक तो बै खुद हा अर दा जणा साम बठा हा ।

जीवणसिंह सागै नदलाल आयो हो । गोपाळसिंहजी आ दोना बानी देख्यो । ब आ दोना न छोरा छीपरा मे गिणता । कँवता कँ नाक पूछण रो तो शऊर कोनी अर बंटा कवितावा लिख । कवितावा तो लिखै जिकी लिखै चालो काई बात कोनी, आलोचना यारी करै ।

—अबै शुरू करो परा ठाकरा ! सवा-आठ सू ऊपर हुवणआळी है । शिवदानजी कैयो । कय र बै अकेर फेरू आपरी घडी देखण लाग्या कै कठै ई बा सवा रो टोरा इया ई तो नइ मार दिया हुवै । पण आठ बीस हुयग्या हा । आ दख र बै मन ई मन राजी हुया ।

—लोगडा आया किया कोनी ? गोपाळसिंहजी खचारता बोल्या ।

जीवणसिंह होळ-सी बोल्थो—बाडा क्या सू हा । च्यार खाधिया अर अर अेक हाण्टीआळा पूरा पाच हुयग्या आपा । अब क्या री कसर है । उठावो परा ।

नन्दलाल आ मुण र मुळक्यो । उण जीवणसिंह बानी देख र गोपाळ-सिंहजी बानी देख्यो । ब बा दोना नै खारी मीठ सू देखै हा ।

कामलजी आया तो गोपाळसिंहजी उठ र बारै साम गया अर मुळकता बोल्या—पघारो सा पघारो ।

नदलाल होळै सी-क बोल्थो—दीखत रा पूरा ऊट है अर बाज कोमल-जी ।

अबकै जीवणसिंह मुळक्या ।

—क्या, अबै शुरू करा ? गोपाळसिंहजी पूछथो । शिवदानजी अर रामलालजी तो उडीव ही हा ब कणा शुरू हुय र पूरी हुवै अर अट

सगासू पैखी कोमलजी बोलण लाय्या—दयालदासजी र रामशरण हुवण री खबर सुणताइ म्हनै लाय्यो वँ आपणी भापा री अंक हीरा गमग्यो । दयालदासजी मिनख काई देवता हा । जीवण सू बारो जुडाव कित्तो परतख अर ठण्डो हो आ बात आपा बारी पोय्या म सावळ दख सका । आ ठीक है वँ साहित्य री राजनीति र कारण बान जित्तो आव आदर मिलणो चाइजै हो, बित्तो कोनी मिल्यो । पण साचा साहित्यकार अँडै लोक दिखायै रँ जस री आस कोनी राखै । वँ तो सिरजण नै ई धरम मार्न ।

आपण बिच्चै सू साहित्य री मोबी पूत खोस लियो, इण बात रो भगवान नै ओळभो दवता थका म्हे बारी आत्मा री शांति साह कामना करू । भगवान बारै घरआळा न ओ दुख सहणै री हिम्मत दवै ।

कोमलजी पछै गोपाळसिंहजी बोल्या । बाळपण म सागै भणती बगत स्वाउट बँम्प मे रात नै अंक दूज रँ जाघिया रा नाडा खाल दवण सू लेय र सारलै दिना हुई गोठ म घणो पिया पछ दयालदासजी न हुमोडी उल्टी ताइ रा हवाला बा दिया । बोलता-बोलता भायल री मोत रँ दुख सू वँ गळगळा हुय्या ।

रामलालजी अर शिवदान जी बारी आत्मा री शांति री कामना करी । जीवणसिंह अर नदलाल की कोनी बोल्या । बा मून रयर श्रद्धाजली दीनी । साग समा पूरी हुई ।

गोपाळसिंहजी रमण न चाय लावण रा कया । भेळा बैठपा पछ चाय रा गुटको ता हुवणा इ चाइज, इ म विश्वास राखणिया गोपाळसिंहजी मीखो हुव अर घास भायलो साग हुव ता असली गुटक' रा ई इन्तजाम करणिया म गिणीज ।

रमण चाय लावण नै गया परो ।

—कामतजी साह, आपरै भायै रो ब्याह सुणण म आयो ठै । कदनाइ विचार है ? गोपाळसिंहजी चाय रा गुटका लवता पूछपा ।

जीवणसिंह नदलाल रँ कान वनै मूण्डो ले जाय र बाल्यो—अबार सू ई जीमण पवनो बर रँया है । भूखमाता ।

—अव उठणी इग्यारस रा है । कोमलजी बाल्या ।

शिवदानजी मूछा पलारता बोल्या—छोरी रो बाप मजिस्ट्रेट है।
ठा है कै नी ?

—ज तो लूठी जागा ई हाथ भारै। कैय र गोपाळसिंहजी ह-ह ह
कर र हमण लाग्या।

कोमलजी आत्मज्ञानी मुद्रा मे बोल्या—करा तो सावळ नै ई हा। पछे
आपोआप रो भाग है। बेटी रो बाप है। आपरी पोजीशन सारु की देसीज।
आपा ठरघा बेटी रा बाप। आपनै तो आवत ई है।

फर आपरो खास वाक्य बोल्या—और फिर आता नहीं तो जाता क्या
है। स्ताला कुछ ता देगा ही।

उठनी बगत गोपाळसिंहजी बोल्या—शिवदानजी, ये काल इण सोग-
सभा री रिपोर्ट बणा र सगळे अखबारा मे भिजवा दिया भलो। छव नादभी
तो आपा हाजर हा ई आठ दस लोगा रा नाव और दे दिया।

कोमलजी बोल्या—हाऊ, या ओ ठीक याद दिराया। अखबारा म
ता खबर छपणीज चाइज नइ तो लाग्या नै ठा किया पडसी कै सोग-सभा
हुई।

—जा तो है ई साऊ। गोपाळसिंहजी अंकर फेरु शिवदानजी नै
अखगवता यका बोल्या—भूल ना जाया भलो शिवदानजी। सोग-सभा
आली खबर काल सगळ अखबारा म छप जावणी चाइजै।

शिवदानजी अर रामलालजी गया परा।

जीवणसिंह अर नन्दलाल घाडी ताळतानै तो बठे इ ऊभा रैया पछे कै
दोनू ई गरसा भरता दुरग्या।

गोपाळसिंहजी रमण नै कमरो बन्द करण खातर कैयो। पछ आप
कोमलजी नै लेयर ठेके कानी दुरग्या।

सुळती भीता

रामनाथ घर म बडघो ।

माय पग घरताई उणन लखायो कै अमूजा है । की न की गिंधा रया है । कपडा न निवोवा जणा आटा दवण पड ठीक बियाई उण रै जी र आटा साग रया ह । नीचै आगण म भाभी अर दा बीनण्या बठी ही । अंक पीनणी आटो आसणै ही । दूजी साग सुधारै ही । माय साळ म टप रिकाडर बाजै ही । टेप खासा ऊची आवाज म बाजै ही ।

रामनाथ नै टेप री ऊची आवाज चोखी कोनी लागी । काना म खीसा सा खुबण लाग्या । वो साचण लाग्यो कै ओ घर है का नाई री दुकान ? नाई री दुकान नइ ता लाउडस्पीकरआळा री समझा । बठै ई जोर सू बाजै—रडिया हुवो भलाई टप । घर मे आदमी सुणै आपरा मन बिलमावण खातर । हाळ होळ सुण सक । इण सू ता पाडोस्या न ई तकलीफ हुवती हुवला ।

बा पगोयिया चढ र ऊपर माळियै म पूग्या । बा छोट सी'क माळिय म बीनै सागी अमूजा अर उदासी पसरघोडी लखायी । खुण म मा बठी ही । बाघ र भल्मोडी गाठडी दाई । बीर पगां रा घुडको सुण र भा र डोल म की सुळबुळाट हुई ।

—कुण हुमी रे । मा पूछघो ।

—म्है ह रामनाथ । बा हाळ सी'क बाल्यो ।

—आ बठ ।

वो चुपचाप बँठग्यो ।

—स, आ गिद्दी बिछाय ल । मा क्या ।

—नड इया ई ठीक है ।

—कपडा खराब हुसी ।

—क्या स् माझिया तो साफ है । कह परो र रामनाथ दख्या कै माझिय म फूस बुहारधाडो कानी । रजी री हळकी सी परत जम्याडी है । बो फूव मार र गिद्दी बिछाय र बठग्यो । बाकी जिती रेत पेंट र चिपणी ही, बा तो पैली बैठयो जणा चिप चुकी ।

घडी खण खातर मून रै रदै सू सास छलती रैयी । पछै शुरू हुई बै फालतू बाता जिकी हमेशा हुवै—बा आव जिती दफै । बो बमन सू उधळा दबतो रवै ।

—कणा आया रे ? मा पूछया ।

—बस, अबार आयो ई हू । खण उपलो दियो ।

वठ सू कणा दुरयो हो ?

—जाठआळी बस सू । रामनाथ बाल्या ।

रामनाथ आपरी मा र चहर कानी गौर सू दखण लाग्यो । मा रै चेहरै री सळा भर्री चामडी दख र बीन घणखरी दफै अक ई बात याद आवै कै जाण किणी कागद नै मुट्ठी म लेय र मसळ र बीरा कूचा काढ र पछै बीन सीधो कर जणा बी माथ जागा जागा सळ पढ जावै—आडा तिरछा सळ—बियाई मा रै चेहर मायै सळ पढयोडा है । का पछ बीनै घणखरी दफै लखाव कै नवश म आडी तिरछी रेखावा हुव बिया ई मा रै चहर माथ सळ है । असळ सित्तर बरसा रै मुखा दुया रा आकडा है । दुखा रा ई समझा नी । मुख ता कठ है ? रामनाथ भळै आगै सावण लाग्यो—मुख री तो छाली कल्पना ई हुवै सुपना ई हुव । दुख न ई मुख मान र जीवै जिका भलाई मुखी हुवा, बाकी रोज लायी खायी रवै बा घरा मे मुख नाव री चिडकली भूत्य भटक इ सुगन करण न आवै ।

रामनाथ विचारा र कुव सू वारै आयो । जेवर भळ मा रै चेहर कानी देख्यो ।

—कागद आयो हो नी । रामनाथ आपरै आवण री बात रा तार जोडण खातर बोल्या ।

—होऽ । मा री आवाज ही । यासा बुझ्याही सी । विणी बाझ तळ दळ्योही-सी । चीचीज्याही सी ।

—निजळा ग्यारसआळा काम हा । घडी-व र मा बोली ।

रामनाथ समझ्या क घरचै री बात है ।

—हाऽ तो वाऽ करणा । जण पूछ्या ।

—दोनू छोरया पया मार्ग ह । मा कैया गयी अर रामनाथ सुण्या गयो ।

—जाया रामी अर तोजान परणायी जणा तो आळा अर पयो री रीत ही । ची बमत री रीत रास्स रायता दारा सोरा करपा इहा । पण सोनकीन लारल साल परणायी जणा पयो दियो बाळपो हो नी जणा अब ब दोनू कव—म्हानै ई बराबर करो । अवार टीगरया न सासू सुतरा यारी तळ राखी है । कै रोजीना पखै री बात सुणाव । कव क चोदू मोदू घरआळा ई पयो दव ये तो पछै पाच-पाच भाया री बना हो यान पयो ई कोनी जुड काइ ।

रामनाथ रै विचारा री लही म पाच पाच भाई खील दाइ खुबग्या । बरमा पली जीसा दाइ पीया पछ मूछा माचै हाथ फँरता कैया करता—प्यार भाई चौधरी अर पाच भाई पच । छब साठी हूव जिक घर म, पच गिणै ना घच । ज्यू ज्यू दाइ चढती, त्यू-त्यू बानै जोश चढतो—लाट साब नै ई लम्बी कर हाखा अँकर तो । पाच पाच बेटा है म्हार ।

पाच पाच बेटा री मरोड अर मिजाज रा पोत चवड आयग्या । सग आप आप रै रस्तै लाग्या—यारा हुयाडा कमावै खावै हाळी दिमाळी ई सुख दुख री पूछ तो पूछ । व दो जणा घर म रैव तो इण कारण कै जमीन रो टुवडो हाथ आसी । मा बाप अब कित्तक बरसा रा । सो बरस पूगण म काइ घट । बाकी दा यारा घर चिन्वाय लिया । पण बारी आख ई पाती माथ पूरी । कै जीसा न सलाह दव कै ओ घर वच र पाच पाती कर दवा । पण मा ई अडचोडी है । कैव कै म्हारै जीवता ओ काम कोनी हुव । मरघा पछै करपा मरजी आव जिया ।

रामनाथ तो अठ आयो गयो रैवतो । महीन बीस दिना सू चक्कर लगाया करता । बा तो सौ-सवासौ किलोमीटर दूर हसील म एल० डी०

सी० है। टावरा सागे बठे ई रैवे। अक कमरसे अर रसोई बर कि पिरल्ले साल। बरसा सू बार नौवरी रै नारण बो घेरु रो आदमी तबुता धकाई अर रो कोनी रैयो। भरणो परणो हुवतो तो जरूर केइ निशु म गुजरता। नीतर आया र गयो।

—अब तू ई दखलै। मा री आवाज सुन रे सोचतु सुनकी चेसरे सा-क हुयो।

—की करा जणा पार पडै नई ता छोरपा र जी न आफत है। मा बानी।

—हैं काइ कबू थारे जचै जिया कर लो।

—वणा तो पडसी। मा रा सुर। अखाहें म हारघोई पहतवान री आवाज दाई डीली है आवाज मा री।

—जीसा काई कबै। रामनाथ बात उलझावै।

—व काइ कबू बारा हाथ पग चालता जितै तो बा की बसर कोनी राखी। यात म हुयाड अंढा सू सवाया ई करपा बा तो। अब स बन की बानी जणा पूछणा पड थानै। मा री आवाज म रीस हो का लाचारी, रामनाथ पिछाण नी सकयो।

—जीसा सिघ गया है ?

—मिदर गया है। आवता ई हुबैला।

घोड़ी ताळ पछ जीसा आयग्या। बा नैयो—व दानू तो साव गईवाळ निवडधा।

रामनाथ जाणग्यो न आ बात बडोड भाया छातर कहीजी ह। बाता मे ठा पडो नै व खरचै री पाती देवण सूनटग्या। जीसा घोड़ी ताळ पछ तीजा अर रामी रै सासरआळा नै भाउण लाग्या—भूखमाता कठ ई रा। हरामखोरा न पखा चाइज। घर र गया जठ पखा। पछ बै कवण लाग्या क दुस्मो ता सी हुवै तो ई सलट लेवा पण वटी अक द भली कानी। वटी हुवै जणा दुनिया बैरी हुवै।

आयण री पौ र सियाळ र तावड मजिती गरमाहट हुव उत्तीज रीस जीमा री आवाज म ही।

रामनाथ री निजर माळिय री जोडी माथ पडो। जोडी सुळघोडो सी

लपायी ।

—आ जाडी ता जावणआळी दीस । रामनाथ जोडी रो बिनारो भागळी सू फुचरता कयो । फुचरता ई की चूरा सो पिरया ।

—उन्ई लागी ! मा री आवाज सुणीजी बीन—उन्ई लाग्या पछे माद छोड । हाळ होळ धोयी कर हाण माय री माय । रामनाथ अंबर भळ सुळती गाडी कानी देखण लाग्यो ।

घोडी ताळ ताड मून र कूर्व मे पड्या रया सग । जंडी गत म रामनाथ रो जी जमूजण लागतो । बात टारता ई खरचैआळो पुराण बाबीजसी इण डर सू चुप रेंवतो ।

—हूजाडा की दव कानी जणा पछ धान काण पडी है । रामनाथ रै मगज म जोडायत री बात गूजी । इण बगत रामनाथ खुद आ ईन बात साची—बीन अकलै न काड पडी ह । का ता सग जणा बराबर खरचो वाटै का पछे टाळ ई नही । बा जेकसा टाट क्यू कुटाव । घर री शाभा है तो सगळा खातर । भूड ह ता सगळा री है ।

बात भळ शुरु हुई । रामनाथ देख्या कँ मा अर जीसा अेक ठूजै सामे झायवाटण लाग्या । बा हाऊ-बटका देख र बो बोल्या—अबार तो म्है चालू भळै आसू तीन च्यार दिना नै जित्त की तय कर लिया । सगळा देमी उत्ती पाती म्है ई द दसू ।

मा की कर्ब ही, पण बोली कोनी ।

जीसा रा होठ की हाल्या ता सरी, पण बोल बार कोनी आया । रामनाथ पगोधिया बन आयो । नीचै टेप म डिस्को गूज हो । धीरै काना म खीला सा खुब्या । गळी म पूग्या जणा की आराम मिल्यो ।

रामनाथ नै सडक माथ अजुन मिलग्या । केई दिना पछ मिल्या हा दानू भायला । चाय पीवण न बैठ्या । चाय पीवता पीवता ई अजुन आपर घर रो रोवणो शुरू करघो ।

रामनाथ बोल्या—घर घर ओ ई फजीता है । गुजर जिया इ गजार भायला । बाकी जेक बात पक्की है, समझदार री भीत है ।

चाय पी र उठती बळा अजुन आल्या—अेक बात तो बता रामा,

म्हार माझिय री जोडपा रै उदेई लाग रेयी है। काइ करणा चाइज ?

—रग बरवाल । आ क्या पछै रामनाथ नै थोडो ताळ पैली
देखपा नी घरआळ माझिय नी जोडी चेनै आयी। बड भी तो उन्ई लाग्याडी
हो। रग करण री बान बी बगन बीर मूण्ड सू क्यू कोनी निसरी ?

उन्ई उन्ई उदेई । रामनाथ रै विचारा म उदेई री वात चक्कर
मारण लागी। बीन व्याहमर उदेई दीसण लागी।

अवाणचक बीरी आस्या आग घरआळा रा चेहरा घूमण लाग्या।
वै सैग चेहरा उन्ई म उन्ळ्या अर ठीक इणो बगत बीन खुद री चेहरो
भी उदेई रै डिगलै म बन्ळपोडा दीस्या। घर री भीता धुडती-नी दीखी।
वन ऊमा लाग हसना दीस्या।

हाडल माय रेडियो म् महंगन री गापोडो गीन आवै हो—इक बगला
बने पारा ।

औ गीन बीर मन मगज म ऊड ताई बडायो।

रामनाथ गुरी कुचरनी कुचरनी बस स्टण्ड बानी दुरायो।

आज री आमदनी

बात मामूली सी-क ही ।

ऊट गाईआळ री लापरवाही सू सा-किसआळ री टक्कर लागी ।
साइकिलआळ री भीषा म रगड लागी ।

साइकिल री डोल बिगडग्यो । आगल पहिय म बल पडग्यो अर हँडल
हुयग्या आटो ।

लोग भेळा हुवण लाग्या ।

बस भा शहरा मे भीड अेक रोग है । कसर दाह सा इलाज रोग ।

बी भीड मे दा आदमी अगुवा बघ्योडा हा । बार गळ म हमाल
बाघ्योडा हा । आदमी नम्बर जेक ऊटआळ री मोरी झालर उभग्यो ।
आदमी नम्बर दो ऊटआळ री मुरखो झालर बोत्यो—चाल घाण ।

—गळती हुयगी मा बाप । ऊटआळो रोयो—पग पडू अ तदाता ।

—घाली पग पडघा सू काह हुव रसाळा । दखर कोनी घालोजे ?

भीड तमाशो देखण लागी । भीड माम सू आवाजा आवण लागी ।

—छाड दा बापडे नै

—जावण दा जावण दो ।

—गाव रा गवार है बापडा ।

—मोटर री आवाज सू ऊट बमकग्यो हुवता ।

—ऊट तो जिनावर है । बी रसाळा खुद ई हुक्को बनको हुयग्यो
हुवता ।

—बागा बडई रो ।

—जेटू चाले तो सडन माथे अर भूण्डो फाटे आभ वानी ।

—जणाई ता बापडै माइकिलआळ री लीद काढ दी ।

—साइकिलआळो जीवै है का मरग्यो ? अेक ठिंगणीय मूण्डो ऊचो करर पूछ्या । सग जणा हसण लाग्या ।

आदमी नम्बर जेव—चाल थाणै ।

—हाऽ मादर । चाल थाणै ।

—छाड दा बापडै नै ।

—क्यू छोड दा ?

आदमी नम्बर दा आदमी नम्बर अेक री हिमायत वाल्या—अै कौवै कै छोड दा पण दया बिया छोड देवा जे ओ मर जावता ता ।

—जद री जद देखता ।

—वाह ! कमाल रा आदमी हो ये । आदमी री जान री कोई कीमत ई कोनी मममा थे । दा मिनट वास्तै सोचा कै जे ओ पारा मा जाया भाई हुवतो तां ये काड करता ? आदमी नम्बर अेक बोत्यो आपरै रुमाल री गाठ कस र ।

आदमी नम्बर दा ई आपर रुमाल री गाठ कसण लाग्यो ।

आदमी नम्बर दा—अब चुप क्यू हुयग्या ? इत्ता जणा ऊभा हो कोई तो बोतो ।

भीह र मूण्डै माथै ताळा लागग्या ।

—ये कैओ ता म्हैआरी साइकिल ठीक करवाय दू । ऊटआळै हाथा जोडी करी ।

—साइकिल तो धनै काई थारै बाप नै ई ठीक करवाणी पडसी । साइकिल ठीक करवाया बिना तो धनै अठै स हिलण ई कानी देवा । समझग्यो ?

अेक वृत्त आदमी बाया—की ता साइकिलआळ री भी गळनी हुवैला । बापडै गरीब नै क्यू डण्डा ।

—बापडै रो सारो छोडो नो ।

—साइकिलआळो आबा खरीद हो ।

—ओ आर्थ दाड गाडा लेपर ऊपर चढग्यो ।

—बापड री साइकिल टूटगी ।

—बोखो हुयो कै खुद बनग्यो ।

अरे भोड छटण लागी ।

—बाल बाइ चावे ?

—आप येवा जिया इ करण ने तैयार हू ।

—घाण चालसी ?

—नइ माई-बाप ।

—पछ पंगतो बिया हुसी ?

—म्है साइकिल री मरम्मत करवाय देसू ।

—कसऽ ? दोनू जणा चमकर बोल्या ।

—और ।

—और बाइ ? वेगो सी-ब बोल ।

—आप कसो जिया ई ।

—ठीक है । निवाळ पचास रुपिया ।

—अँऽ ? ऊटआळै री आख्या फाटगी ।

—नइ तो घाल घाणे ।

—बटे पूरा सौ लागसी ।

—अर पारा बाप लाता मारसी जिकी नफे म ।

—तू इ री जेब सम्भाळ । आदमी नम्बर अेक बाट्या । आदमी नम्बर दो बीरी जेब सम्भाळण लाग्यो ।

—ऊटआळ री जेब माय पच्चीस रुपिया निकळघा ।

—बाल भाग अठै सू ।

—ऊटआळा मूण्डो फाडघा देखतो रैयो ।

—साइकिलआळै न पाच रुपिया झत्तायर आदमी नम्बर जेक बोत्यो—ल, साइकिल री मरम्मत करवाय लिये ।

—पण । साइकिलआळ कबणो चाहघा क पाच रुपिया मई साइकिल री मरम्मत नुण करसी । कम सू कम दस प इह रुपिया लागसी ।

इत्तै म आदमी नम्बर दो बोत्यो ई—अवे अठ सू जावे है क दवू धन ई परसाद ?

बो साइकिलआळ रो गळो पकडण लाग्यो । साइकिलआळ हाथ जोड दीना । चुपचाप टुर्यो ।

—आजो आपा चाला ।

—चाल गुरु, चाल ।

अर व दानू जणा रफू चक्कर हुयग्या ।

मुआवजो

बा जीर्म ही । अचाणचक बोनें उबकी आयी । बा दीडर हायण घर माय पूगी । गोडा माय मायो घालर उलटपा करण लागी । म्हावण घर माय चालती दूटी र पाणी री आवाज बारें ताइ आव ही ।

इ भगत म्हार विचारा र जाळ म केई छिपकल्या अळूझगी । छिपकल्या छटपटावण लागी । म्हें तज घरआळो बरछो सेयर बा छिपकल्या रा दुकडा-दुकडा करण री सोची । बा छिपकल्या रा दुकडा दुकडा करपा पछे ई म्हनै लखावता रया क बारी पूछा हालताइ हिल ह । बै हिलतोडी पूछा जेक भीबकाय सवाल बणर म्हार सामे ऊभगी । म्हें कडकर बोल्या—वता, कृण हा बा ?

मीरा की कानी बाली । बा तोलियै सू मूण्डो पूछर आपरें कमर म गयी परी । माय गया पछ बीरा रावणो सुणीजण लाग्यो । बा पिलग माथ ऊभी पडी ही । मा बीरी पीठ पर हाथ फेर ही । मा नै चेहर रा भाव म्है कोनी पद सक्यो । म्हें नमरें रै फाटक कौ ऊभो हो जर अवार म्हारी पीठ मा कानी ही । माय जायर सवाल पूछण री जरूरत कोनी समझी । जाणतो हो कैं उघळो कानी मिलेला । अर जे म्हें मीरा नै भारण कूटण री कोशिश करुला तो मा बिचाळ आय जावेला । म्हनै रीसा बळतां दखर बा आपरो कपाळ ठोकर कैंवणो शुरू कर देसी—ईसी औलान सू ता चाखो कैं बाझडीज रैवती । आज औ दिन ता कोनी दखणा पढतो । काइ ठा किस पापा रा फळ भुगतणा बाकी है । म्हारा तो माम ई फूटग्या । हे भगवान !

म्हनै इसी वाता खोखी कोनी लागै । इसी वाता सुणर म्हारो तो पारो गरम हुय जावे । भगवान अर धरम र नाव सू म्हन चिड है । घणा है ।

नफरत है। ईश्वर, धर्म अर भाग बाँट दिया—मूँने इ घर नें ममाज न ग्या नें ? कारी बरबादी ई ता दी है ?

हह ! खबीर बठई रा । मूँने ताल पीछा हुवता नीचे उतर घा । सामने जीसा मिल ग्या । मूँने समूँने दखर 'काइ हुया बाँट हुया' बबता ऊपर चढ़ ग्या ।

मा उठर बार बने पूगी । कान म बात कयी । घात सुनर जीसा री आख्या फाटगी । कान खूँसर हाथ म आय ग्या । लयाया नें पगा हठ सू जमी खिसक रंथी हुवे ।

मूँने भड़क्या—जद ता मूँने कियो कानी सुणी । अबे तो, भागो बटो रा करघोडा ।

—चुप हुय जा हरामी !

—क्यू ? चुप क्यू हुय जावू ? बी दिन ता मूँने सामान फँकण लाग्या हा । पाली इ वास्त क मूँने घान मीरा माथ रोव लगावण री बात कयी हो । मूँने तो पली ई लाग हा क बा खस्मूदीन ठीक लैण रा आदमी कानी । मूँने ता बीरी मूरत ई बोनी सुहावती ।

—धक्का मार र बार बाँट देवणो हा ।

—जदर बाँट दवता, जे इ घर म मूँने काई सुनतो ।

—घारे कने सुणावण लामक है ई काँ ? खाली ओ ईज नी क आज भी नौकरी कोनी मिली गटरव्यू म फेल हुय ग्यो । कियो इ लेय-अयर अक नौकरी दिरवायी तो साब सू लडर घरा जाय बैठघो । हालता हराम री रोटघा छापी है । आ तो मीरा है जकी बमायर लाव जणा घर रो धाको धिक्क । जन् आट दाळ रा भाव भालूम हवैला नी आख्या मूगी हुय जावैला समझ्यो लाडी ! कमावण नें कौडी कोनी अर खावण नें चाइज दानू टक ! ऊपर सू रण चारा ई जमावै । हरामखोर कठई रा । दफा हुय जा अठ सू । कमबख्त !

कमबख्त ? हाँ बा खस्मूदीन कमबख्त ई हो । जण ई मीरा साग । मीरा भलाई की नी बतावै पण मूँने विश्वास है क ओ पाप बीरा इज है । जद ओ पैदा हुवला सग जाण जावला के इ बारबन-कापी री मूळ प्रति आ ई है !

म्है बी चस्मूदीन रा खूँ बरण रो माची । मा भगवान नै सांम आपरी
झांटी पसार र ऊभगी । म्है नी जाण सनया कै बा विण रो मुरझा चाव हो ।
म्हारी ? बी चस्मूदीन रो ? मीरा रो ? मा पछे अण ब्रलम्ये टांगर रो ?

म्है बीरो हत्या रो म्हीम बणावण म साम्याडो हा कै अग दिन बी
सुन आय धमक्या । जीमा वनै पूगर व यो—अक मिनट घानर माय चालो
तो ।

जीसा माय जायर वाता बरण साम्या ।

म्है भीन सू चिपर ऊभग्या । मा भी माय पूगगी ।

—भी ठीक मोनी बरघा बटा । बीरो जिदगाणी ।

—मा साड वात आ हुड कै । आनी भी बात बीर गल्लै म अटवगी ।

भीत वनै ऊभ ऊभ म्है बीन घणीज गाछा बाड़ी ।

—व्याह सू पै नी जा वान न हुवणी । जीसा उपन्या रो उलटघा
बरण साम्या ।

व्याह ? अर इ कमबळन साग ? हुह । म्हार भा सू चूल्है माय हाथी
मीरा नै । पबीम बडैइ रा । वस धोळा हुमग्या पण अवकल रो ठीकरो हाल
साड बुत्ता घाट ।

—थ इया करा नी । बी कैवण साम्या—डागदर नै दिजायर ।

उण पाच सौ रुपिया जीसा र हाथी म दाब दिया ।

—पण ?

—अवाशन बरवाय दिया । आ कैयर बा घर सू बार निकळग्यो ।

जीसा रो भुटठी म दब्याडा पाच सौ रुपिया म्हारी आख्या साम घूमण
साम्या ।

म्हून लयाया व ओछा पड रया है । सगळो घर ओछा सू भरीजग्यो है ।
व्याख्या रे बरप ई-बरप जमगी है । म्हारा खून जम रया है । डील रो सग
नाडा म सून घापर रयी है ।

फरक

कैलास घरा पूग्यो । घर भाय बढताई बीरी मा कैयो—अर सुर्ण है ।

—काई है ? आपरी आदत मुजब बो बात्या ।

—थनै काल मासी रै घरा जीमण नै जावणा ह ।

—राणी बाजारभाळी मासी र अठ ?

—हा ऽ ।

—काई बात है ?

—चाद रो ब्याव ह र काल जान है । तू जाय परो ।

—कुण आयो हो ? उण पूछघो ।

—आव पछै कुण, घारी मासी आयी ही । बार लेय र आयी ही ।

हा ऽ । बी नाण सू अव घणो चालीज फिरीजै ता आय कानी इण खातर बा कार म ई बठी रयी । नौकर न भाय भेज र कवायो । म्हे बारै गयी । जी खोल र मिली लाण । जावती पाव रपिया यारा दयगी । कैयगी कै टाबरा खातर रसाल ले लिय । कवता कवता उण कैलास कानी दट्या । कैलास नै लखायो क मा आ पूरी कहाणी सुणावण म की बडप्पण सो महसूस कर रयी है ।

ठीक है, जासू परा । कैय र वो ठपर माळिय मे जावण साम्यो क इत्तै म बीरी मा फेर बोली—देख ता, जाव जणा अँ मोजडघा लेवतो जाय । मासी कैयगी ही रे आ खातर । बीनै म्हार हाय री मोजडघा दाय आवै । बीर क्या री बभी है, पण बाळपणै री प्रीत पाळ लाण । म्हे तो साग ई रम्या-पळभा । बाकी आपोआप र भाग रो बात । बा बाणियै री बेटो अर म्हे दजण पण म्हार मना म ता आज इ कोई फरक कोनी सागी

प्रीत है।

उण देख्यो क भा गरम कपडा री कातरा लिया बँठी ही भूरै अर लाल रंग रो कपडो जोड राख्या हो। बा माजडधा सीव ही। आ कोई नुवी बात बोनी ही हर अँक सियाळ बा इणी भात मोजडधा वणाय र मासी र घरा भिजवाया करती। घणी दफै तो बा खुद मासी रँ घरा मोजडधा पूगाय र आया करता। बो कई दफै साचता नै मा अ माजडधा फालतू ई भेजै। मासी आनै किसी परती हुवला।

—अरे मुण है। मा फेर बोली।

—काइ ? अबक बोरी आवाज म नी तणाव-सा हा। बा वेगो सो क ठपर जाय र लुगाई र हाथ री चाय पीवण री साच हा।

—थारा बालमोठियो बिजजू थारो आयाणो ह।

—बिजजू ? यो की बियव र बोल्थो।

—हा र मासी कय ही काल सिझ्या जाया बताव इणी खानर तो घनै बुलवायो है। मा इण बात पर की जार दय र बोली—बीन लखायो। बिजजू रँ जावण री खबर मुणताई बीन की अजब-सो लाग्यो। कित्ता बरस बीतग्या ? उण याद करण री कोसिम करी। कम सू कम दस बारह बरस तो पक्कायत बीतग्या। आ बरसा म पता नी यो कित्ता बदळग्यो हुवला। हुय सकँ, अँकर तो बिजजू बीनँ ओळख ई नइ। हुह ! आ किया हुय मक् ? योरँ माय सू आवाज आयी।

—ठीक है। जसू परो। कय र बो डागळ गया परो। जोडायत स्टोव म हवा भरै ही। बोरी आवाज मुण र बिना कैया इ चाय चढावण री तयारी कर लीनी ही। लुगाई कानी देख र बो मुळवयो। बा पण मुळकी।

उण जूता खोल्या। कमीज-पेट खोल र खूटी पर टाग्या। पछै तहमद बाध र आलमारी कन बठम्यो। ट्राजिस्टर उठाय र गाणा लगाया अर मुणण लाग्यो।

—ये कात जीमण नै जावोला काइ ?

—हा SS।

—मन्नू नै ई माग लेय जाया।

—थारो अबकल भाग खायणी काई ? टीगर नै बठै कठै लिया घीसवो

बरसू ।

—यान तावदेई सुमना सू ई बकार र दयलो भलाई । म्ह वबू जिकी खात खातर थ वदेई हा करा ई नानी । बो विसा थारें थार्थ चढे है ?

—थार्थ तो कानी चढे, पण बढे । आगे का० कवणा बीन की सूझ्या नानी । घडी खण खातर ठर र आगे बोल्हो—अब तू समझ तो आय कोनी—फालतू री जिद करे ।

—असल है । लो, चाय पीवो परा । कैय र उण चाय री गिलास भलाय दानी । बा चाय पीवण लाग्या ।

ओ ठीक हयो कै भायेंजोग आज अदीतवार हो बा आ सांच र राजी हयो—नइ तो फालतू ई अंक दिन री छुट्टी री टुफ जावती । मा क्या हो, इण खातर बढे जावणो जरूरी हा पण जीमण जूठण खातर सी० अेल० री हत्या करणी बीन बेजा लागती । मा आ बात भी कयी कै जान दिनुग री है । मतलब नइ-नइ करता दा-ढाई ता बज ई जावैसी । बारह बजी ताई तो जीमण शुरू हुवैला ।

घरा सू निकळ्या पैती उण याद राख र मा कन माजड्या लय र यैली माय घालली । यली माय आपरी कवितावा री पोयी पण घाली । सांच्या कै बिज्जू र कमर म बँठ र बीन सुणासू बीन जद आ ठा पड सी कै बीरो वाळगोठियो कवि हुयग्यो तो बो कित्तो राजी हुवैला । ज बिज्जू री मूढ की ठीक लाध्यो तो बा बीन आ पण नवैता—बस तू काइ बण्यो आ दस-बारह वरसा माय ? कमर माय पड्या खाली नाट इ गिणतो रैमा क जीवण सार की समझ्यो ? लाडी । जिदगी रा भजा भूख म है । आदमी वणणो ह तो म्हारें दाइ फकीरी पाळ बेटा ।

कैलास आपरी साइकिल घर सू थारें काढी । सीट हेठ दब्याडा मलो सा पूर काढ्यो । पूर सू साइकिल पूछी । पूछ्या पछे फर अंक हाथ मारया । फेर सागी जागा दाव र सडक पर आयग्यो । बो साइकिल पर चढग्यो । चढ र पडल मारण लाग्या । कोटमट ताइ भूमता-भूमता बीन लखाया कै तारसा चक्का सडक सू चिप र हेत सू बाता करण री बोधना कर रयो है—फट फट फट । हवा कम हुवती लखायी बीन । बो साइकिल सू

उतरघो । अगूठै सू टायर दवाय र दछ्यो । हवा निक्कली ही । आ वेजा हई नी । अरै काइ करणा ? आ सोच र उण घडी बानी देख्या । ग्यारह हुमा हा ।

बो साइकिय नेय र भगळजी मोदी री दुकान पूग्या । साइकिल नै नाळी र स्सार उभी करी । फुटपाथ पर त्रैठा मोदीजी कनै पूग्यो ।

—मादीजी, पिचर काढणो है ।

—गाडी छोड जावो । थोडीताळ पछै लेय जाया ।

—हायो हाथ काढो नी थोडी जल्दी है आज । जाण पिछाण रै कारण उण बात की घरू अदाज सू कैयी । मोदीजी मानग्या ।

हाथ मायतो काम छोड र बीरो काम शुह कर दीतो ।

कैलास साम गणेश मिष्ठान भडार माय चाय पीवण खातर गयो परो । बठ वासु मिलग्यो । बो पैली स् ई बठ बठयो हो । चाय रो कैयोडा हो । कैलास न आयोडो देख र उण दुबानदार नै कैयो—अरे भाई, अक् बट्टा दो आवण दै दखाण ।

चाय पीवता—पीवता कैलास बीन कैयो—आव चास धन बिज्जू सू मिलाय लावू ।

—बिज्जू कुण ? वासु पूछयो । बीन की याद कोनी आया ।

—आपण साम पढतो हो नी । अर फेर कैलास की लारला इतिहास बाब्यो ।

—अरे, बो किराड काइ ? इतिहास सुण्या पछै वासु नै बिज्जू बाबत की याद आयो । वासु बा दिना भी बिज्जू रै अलावा दूजे बाणिया नै किराड ई क्या करतो हो ।

—हा हा ५५ बो ई बिज्जू ।

—नाऽरे । कित्ता वरस हुयग्या बा बाता न ।

—तो काइ हुयो । आपणा भायलो है बो ।

—छोड मार उपाळ्य चाळणिया रो गाडीआळा सू क्यारो भायलापो ।

थोडी ताळ ठर र वासु फेर बाल्यो—तू भलाई जा । थारी बात जुदी है । तू बीरो पाडोमी थारो है । अर फेर थारी तो बठ शुह सू ई आव-

जाव ह । आपणी तो रस्त चालता री जै रामजी री ही ।

कैलास चाय पो र होटल सू बारें निकळधो । म्है मादीजी री दुकान रययो । पचास पइसा देय र साइक्लि उठायी जर खाना हुयग्यो ।

वा स्टेशन राड पार कर र राणी बाजारआळी सडक पर पूगग्या । रस्त म अेडं छेडं बघ्याड मवाना कानी दखता वा मन ई मन गीत री आळपा गावें हो । मस्ती सू पैडल मारया जावें हो । एम्पलॉयमेंट एक्सचेंज रै दफ्तर वनै सू डावें हाय कानी मुडग्यो । अवें बीर साम लम्बी सडक ही । धाडीक ताळ पछे बीनै जेब पर जाग भीड सी दिखी । वा बठ पूग्या । सायकिल सू उतर र इनै बिन दट्या । उण आपरी साइक्लि नै सामस घर री भीत स्सारें ऊभी कर दीनी । बठे दूजी साइक्लि ई पडी ही । च्यार पाचेंक स्कूटर भी मेल्योडा हा । साइकिल भीत स्सारें खडी करया पछ उण आपरी जेब सू रुमाल काढधो । रुमाल सू चेहर रा पसीनो पूछया । रुमाल तह कर र जेब माय घाल सीना ।

कैलास मासी र घर आग आय ऊभ्यो । बठ ऊभ र इनै बिनै ऊभै फिरनै लोगा न गौर सू देखण लाग्या । किणी ओळखत चेहरै री खाज मे घीरी आट्या इनै सू बिन घूमे ही । सगळ्या स पैली बीनै बाव दीव्या । होळी सी न मुळक र बिना की बोल्या भीड मे गयो परो । दा अेक मिनट पछ बीर साग अेक लम्बा तगडो अर गारो गट्ट आदमी हो । बीन लेय र वो माय गया परो । वो आदमी कैलास र वनै सू निसरयो । बी आदमी रै वपडा म लाग्योडें सेंट री मुगध सू अेडं छेड री हुवा म महक भरीजगी । इणी वगत बीन लखायो क बीर डील सू पसीनै री बास आव ही । बीर चेहर माय हळका-सा झावा आयग्यो । उण रुमाल काढधो जर चेहरा पूछण लाग्यो ।

वा पाट वन आपरें जेनै छेड ऊभै लोगा नै दखण लाग्या । सगळ्या रा वपडा पनया धोयोटा हा । उस्त्री करधोडी ही । उण आपर वपडा कानी देख्या । परसू परया हा । वमीज अर पट री श्रीज ता काल ई मरगी ही । आज तो वमीज खामा मुय्योडो-सो-न लागें हा । पट गोडा वन सू गाळ हुयोडी ही । बीरी निजर तागा र पणा कानी गयो । पणा म माजा अर

जूता । सँडल अर माना । पालिम री चमक । उण आपरें पगा बानी देख्या । हवाई चप्पल । धूउ सू भरधाडा पग । बीरी पगधळ्या म पसीनो सा आयग्या । रेत र बारण की किच पिच-सी हुवती लखायी ।

उण खचार र गळा साफ करयो । लागा री भीड माय सू निवळ र घर नें बारण वन पूग्या ।

घर र घ्यारुमर घ्यारेक फूट ऊची भीत ही । जेड छेड घासा जागा खुली छोड्याही ही । जेव पासो माव खावी हा । आधो जमीन ऊपर मकान धण्योडा हा । इण मरान म वा बीसू दफें आयाडा हा । बीनं ठा ही कै माय बडताई बडो बमरा ह । बमर वन रस्ता छोड्याडा है जिका आगण मे जावें । आणें सू निवळ्या पछ तीन बमरा ह । मासी रें बमरें नें पमवाड दा बमरा ओर है । बीन ठा ही क बार सू आवणिया जावणिया नीवन बमरें माय जा बटपा करता । पण बा जद बदै जावतो, नीचें मासी री वेटी चाद या बेटा री बहु वा माय सू काई लाधती तो बाने छाला इत्ती ई पूछपा करना—मासीजी ऊपर है काई ?

—हा ॥ बीन उबळा मिलतो । आ सुणताई वो बिना की बाल्या सीधा ऊपर जावता परा । बठे मासी नें मोजड्या का काई दूजा समचार दय र पाछा आय जायता । काई दफ बीन चाय-नास्ता इ मिलता ।

पण आज इत्ती भीड मे बीरी हिम्मत बानी हुई क मीधो ऊपर जावें परा बा किणी न पूछें मासीजी ऊपर है काई । वो की आय खिसक र बमर ताः पूग्यो अर बठ भीत र मसार ऊम र सामे खानी जागा म तण्वाड तण्बू मे जीमत लोगा नें देखण लाग्यो । टेबला कुसिया लाग्योही ही । लोग बा माथ तैठा ठाठ सू जीमै हा । पुरसणिया म बीन बावू, पूनम अर माणक ई ऊमा दीस्या । मासी रें सँग बेटा नें वा सावळ ओळखता हो ।

बमरें री भीत वनं अवें बीनं माणक री बहू दीखी । उण बीरें वन जाय र होठ मो-क पूछयो—भाभीजी, मासीजी ऊपर है का ?

हा ॥ है । कय र उण बीनं गौर सू देख्यो । फेर वेगी सी-क माय गयी परी । माय सू किणी हलो पाडयो हो—बीनणी ।

कैलास दख्यो क माय जागणें मे लुगाया री खासा भाड ही । जागण म अेकबानी लुगाया जीमै ही । मासी री बीनण्या बान पुरस ही ।

वो आगण मे पूग र पगाधिया चढे हा के इत्ते मे पगाधिया सू उतरती पूनम रो बहू मिलगी । बीरे हाय म घामा हो । धामे म चूरम री चवमा ही ।

—अरे कैलासजी ये इ आया हा बाट ? मासीजी ऊपर है । कय र मा आगणे म गयी परी ।

कैलास ने की अणखावणा सो लागण लाग्या । छतापण वो पगाधिया चढ र डायल गयो परो । डामले पूगता ई मासीआलो कमरो दीभ्यो । आज ता बटे ई भीड ही । मासी सुगाया सू घिरघाडी ही । बठ जावणो चाइजे का नइ, वो आ सोचण लाग्यो । पतो नी बाट वात ही क कमर माय सू जोर सू हसण री आवाज आयी । वा अक्वानी डामले री बिंही कानी गयो परी । बठ ऊभ र नीचे गळी म दखण लाग्या । हठ पाट वने लोग उभा हा । डार्व हाय कानी देख्यो । सामे लाग जीमता तिय आया । उण आपर हाय मायली थैली कानी देख्यो । हाय घाल र माजडघा वारै काढण री सोची । पण इत्ती सुगाया बिच्चे जाय र मोजडघा दवण री बात की वे ओपती सी लागी । थोडी ताळ पछ दख सू । अक्ली हुया ई दवणी टीक रसी । आपरी मुद्दी कुचरता बा हेटे आयग्यो । आगण माय सू बेमो सी क बार निकळयो । बार आया पछ उण बिज्जू न मोधण री साची । वा मिल जाव तो थोडी ताळ गल कर लसू । कैलास इन बिने ठभे लोगा बिच्चे बिज्जू न मोधण री कोशिश करतो रैयो । पण बिज्जू दीख्यो कोनी ।

हाल ताइ माय जीमणआळा री की छोट हुई कोनी हो । जेक दो आदमी जीम र उठता के माणक या पूनम सागे आय र दा च्यार आदमी या खाली कुसिया ऊपर बठ जावता । माणक या पूनम पुरसणआळा न खास हिदायता दय र पाछा वारै आय जावता । आवणिया रो आव आदर करण लगता । वा बार पाट पर बठग्या । उण घडी कानी देख्यो । जेक वजणआळी ही । वीने जोरदार भूख लागगी । बीरी इच्छा हुइ के कोइ कुसी खाली हुवता ई बठ जाय र बठ जावे अर पुरसताई जीमणा शुरू कर दव । पण हालताई किणी बीने बठण खातर कयो ई कानी । बी धूक गिट र कठ आला करघा अर खखार परो र साम भीत कानी दखण लाग्यो । बीरे कन माणक आय र ऊभ्यो । उण माणक सू बात करण खातर की केवणो चाह्यो के अंक जण

आय र पूछयो—विजय कुमार जी आयोडा बतावै ?

—हाऽ । माणक उथळो दियो ।

—अवार अठै ई है वाई ?

—माय है नी आपनै भिनणो है ?

—हाऽ । वंय र मा की मुळवयो ।

—है विजयकुमारजी नै बुलाया र लावू । आप पाट पर बिराजो ।

कैलास मोचण लाग्यो वैं विजजू अवैं विजयकुमार जी बगग्या दीछै ।

बारै आवण दे स्माले नै ।

बीरी आद्या आग दस-चारह बरसां पैली री घटनावा सनीमा री रील दाई धूमण लागी । वा बातां मे वो हो अर बिजजू हो । कैलास अर बिजजू बिजजू अर कलाम ।

बारा घर वनै-वनै ई हा । वैं आठवी मे पढ़ता । बिजजू खावनै पीवतै घर रो हा । वैं घर मे रोजीना लायी खापी रैवती । पण बिजजू रै घर म बीरी पूछ ही । बिजजू बीनै मानतो । कलाम बीनै सवाल बतावता । बिजजू राज सवाल पूछतो । सवाल बतावती बगत वा खुद नै की ऊचो समझतो । कलाम मोचतो व बिजजू जिती सुविधावा बीनै मिल तो वो पोजीशन लाय र दिखाय सकै ।

टस्ट हुवता जणा बिजजू बीरै वनै बैठतो । वो कैलास री नकल करतो । पछै बीन घरै बुलाम र चाय पावतो । कदै-कदास सनीमा ई दिखावता ।

कलाम नै याद आवै वैं बिजजू बीरी कापिया लेय जाया करता । घर खातर दियोडो नाम वो बीरी नकल कर र पूरो करघा करतो । आय दिन बिजजू नै बीरी गरज रया करती ।

स्कूल म शनिवारआठै दिन जद कलाम मोटी क तलवारया पछ बिज्ञान री तरक्की मानकी समाज खातर कल्याणकारी या घातक जडा विपद्या मायै डिवट हुवती जणा विषय रैं पछ या विपद्य म बोलण खातर बिजजू नै लिख र निया करतो । भारो लिख्योडो लेख जिया तिया रट रटाय र बिजजू वालता । हाथाहाथ बठै अक्ल सू की उपजतो कोनी । रटी रटापी ओठधा रैं सिवाय की बोल ई कोनी सकतो । पण वो वठै बहस बिच्च उपज्योड मुहा उपर गगतार बाल्या करतो । धणशरी दफ जीत बीरै ई

पय री हुया करनी ।

जद व दसवी म पढधा करता हा तद विज्जू शहर छाड र गया परा । गया क्या रा धूड रा । जावणा पढधा । बीरी भुवा बीन छाळें लय लीना । बीरी भुवा रं कोड टावर बानी हा । कराडपति जासामी हा । कळकर्त्त म साखा रो विजनस चालता । विज्ज रो तवदीर इण बदर पलटा छाव आवेला काई कानी जाणता । बीर कळकर्त्त गया पछें वगत रा मोटा धारा बारें विश्व पसरग्या । पण आज वा ई विज्जू मासी र घरा आयोडा हा । विज्जू मासी रो जट्टना हा ।

कैलास वन बठघो आदमी घासण लाग्या । बीरी घासी सुण र कलास इनै त्रि न दखण लाग्यो । साम सू माणक आवता दीव्या । माणक बी आदमी वनै आय र बोल्या—विजयकुमारजी अवार आवें ।

पाचक मिनटा म सामल वारण सू छव फुटा जवान वार निकळया । भरवा डील । साबळो रग । पाढा थोडा उडधाडा केस । हळकी सी दिखती टाट । सानलिया डाडीआळा धोळें काचा रो वस्मा । चटकीलें रग रो डिजाइनदार बुगट । धोळी पट । चमचमाट करता जूता । बी की गौर सू दप्यो । पट की छिटवधाडो निग आया । उण दस-बारह बरसा पलीआळ विज्जू री शकल याद करण री वेस्टा करी—बी वगत रं डीन डोळ रो इण डील डोळ सू रती भर इ मळ कानी लाग्या । छतापण वो आदमी सांगी हा ।

—विजयकुमारजी । ही ही ही । वा आदमी हाथ जोड र ऊभा हुयग्यो—आपरा दरसण हुयग्या ही हा ।

विजयकुमार हाळें सी क मुळक र बीन देख्यो ।

कैलास बीन विज्जू वय र वतळावण री साची, पण हिंमत कोनी पडी ।

विज्जू री पसनल्टी देख र वो गतागूम हुयग्या । वो होळ सी क बोल्या—विजयकुमारजी म्हनै आळय्या म्है कलास ।

—अरे कलास तू । विजयकुमार बाल्या ।

—हाड । कय र उण हाथ मिलावण खानर हाथ आग करण री कोशिश करीक इतै म ई माणक जेव आदमी न लेय र आयो अर बाल्या—

ਆਪ ਈ ਵਿਜਯਕੁਮਾਰਜੀ ਹੋ ਅਰ ਵਿਜਯਕੁਮਾਰਜੀ, ਐ ਆਪਣੀ ਸਰਲਾ ਨਾ
ਬੋਦ ਹੈ ਥੇ ਮਿਲਾ ਬੈਨਾਜੀ ਮੈਂ ਅਵਾਰ ਆਵੂ ।

ਕਲਾਮ ਆਪਰਾ ਆਗੈ ਬਧਾਭੋ ਹਾਥ ਅਵਾਰ ਤਾਏਂ ਪਾਛੋ ਲਾਰੈ ਨਰ ਚੁਕਾਯਾ ।
ਵਿਜਯਕੁਮਾਰ ਫਟਾਕ ਮੂ ਹਾਥ ਆਗੈ ਬਧਾਯੋ ਅਰ ਬੈਨੋਏਜੀ ਰੈ ਹਾਥ ਸੂ ਮਿਲਾਯਾ ।

—ਕਾਏ ਹਾਲ ਬਾਲ ਹੁ ? ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ ਪੂਛ ਰ ਮੁਲਕਯੋ ।

—ਠੀਕ ਹੁ । ਆਪ ਸੁਣਾਵੋ ।

ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ ਅਵਰ ਕੰਲਾਸ ਕਾਨੀ ਦੇਖਯੋ । ਉਠ ਪੂਛਧਾ—ਤੂ ਜੀਮਯੋ ਕ
ਨਰ ?

—ਜੀਮ ਲਸੂ । ਠਨਾਬਲ ਕਾਨੀ ।

—ਅਰ ਮਾਯਕ ? ਉਠ ਮਾਯਕ ਨੈ ਹੇਠੋ ਪਾਠਧੋ ।

—ਕੰਲਾਸ ਨ ਜੀਮਾਯੋ ਕੋਨੀ ?

—ਮੈਂ ਕਯੋ ਨੀ ਠਨਾਬਲ ਕਾਨੀ । ਕਲਾਸ ਲੋਕ ਟੇਧਾਪੈ ਬੋਲ੍ਹਾ ।

ਅਵਾਰ ਜੀਮਾਵੂ । ਮਾਯਕ, ਵਿਜਯਕੁਮਾਰ ਰੋ ਫੁਕਮ ਬਜਾਵਣ ਰੈ ਡਗ ਸੂ
ਬੋਲ੍ਹੋ । ਕਲਾਸ ਵਿਭਜੂ ਰ ਪਾਗਰਧੋਡ ਡੀਲ ਡਾਲ ਨੈ ਗੌਰ ਸੂ ਦਖਣ ਲਾਗ੍ਹੋ ।

ਮਾਯਕ ਬੋਲ੍ਹਾ—ਜ ਆਖ, ਮਾਯ ਬਾਲਾ ।

—ਤੂ ਜੀਮ । ਮੈਂ ਆਵੂ । ਕਯ ਰ ਵਿਜਯਕੁਮਾਰ ਕੀ ਅਦਮੀ ਸਾਗੈ ਮਾਯ
ਮਯੋ ਪਰੋ ।

ਕਲਾਸ ਮਾਯਕ ਸਾਗ ਮਾਯ ਪ੍ਰਾਗ੍ਹੋ । ਕਲਾਸ ਦ੍ਰਾਗ੍ਹੋ ਕੈ ਜੀਮਣਯਾਡੀ ਰੀ
ਮੀਡ ਹਾਲਤਾਏਂ ਰਿਤੀ ਜ ਹੀ ।

—ਤੂ ਦੋ ਮਿਨਟ ਠਰ ਜਾਵੈਂ ਤੋ ਠੀਕ ਰੈਸੀ । ਮਾਯਕ ਬਾਰਧਾ ।

—ਹਾ ਹਾ ਮੈਂ ਕਯੋ ਨੀ, ਠਨਾਬਲ ਕਾਨੀ । ਉਠ ਲਾਖ ਦੇਧਾਪੈ ਗੋਰ
ਕਯੋ । ਕਾਕੀ ਕੋਰ ਪਟ ਮਾਯ ਠਵਰਾ ਕੂਦੈ ਹਾ । ਉਠ ਧੂਕ ਗਿਟਧੋ ।

ਕੋ ਥਮੈਂ ਰੋ ਸ਼ਸਾਰੋ ਲੇਖ ਰ ਠਮਯੋ । ਮਿਠਾਯਾ ਰ ਧਾਮੀ ਨਾਮੀ ਦੇਖਣ
ਲਾਗ੍ਹੋ । ਜਾਫਲ ਹਾ । ਚੂਰਮ ਰੀ ਬਕਾਯਾ ਹੀ । ਧੇਵਰ ਹਾ । ਪਾਡਾ ਰਾ ਰਾਧੂ ਮਾਰਾ
ਹਾ । ਪਕੀਡੀ ਹੀ । ਮੁਝਿਆ ਹਾ । ਤਾਜੀ ਤਲਬਾਡੀ ਪ੍ਰਫੁਲਾ ਹੀ । ਰੋ ਮਾਯਕ ਰੀ
ਅਚਾਰ ਹੋ । ਹਵੇਜੀ ਰਾ ਸਾਗ ਧਾਰੋ ਹੋ । ਕਰੀ-ਨੀਮ੍ਹੂ ਰਾ ਅਚਾਰ ।

ਧੀਰ ਮੂਧ ਮਾਯ ਪਾਠੀ ਆਧ੍ਰਾਯਾ । ਬੀਨ ਲਾਗ੍ਹੋ ਕੈ ਦੇਖੈਂ ਉਧਾਯਾ ਆ
ਸੂ ਕੂਦਣ ਲਾਗ੍ਹਾ । ਕੀ ਆਪਰੈ ਹੋਠ ਮਾਧੈਂ ਜੀਮ ਕੇਰੀ । ਧੂਕ ਮਿਧਾ ਰਾ
ਮੇ ਪਦ੍ਰਾਧੈ ਧੇਵਰਾ ਕਾਨੀ ਦੇਖਣ ਲਾਗ੍ਹੋ ।

पय री हुया करनी ।

जद व दसवी म पढ्या करता ।
गया क्या रा धूड रा । जावणा पढ्या
बीरी भुवा र बोई टायर कानी हा ।
साखा रा ब्रिजनस चालता । बिज्ज
जावैला पाई कानी जाणना । बीर कळष
बारँ बिच्चँ पसरग्या । पण आज वा ई ।
बिज्जू मासी रो जेटूना हा ।

बैलास वन घटघो आदमी घासण लाग-
हन तिन दरण लाग्यो । सामँ सू माणक
आदमी वन आम र बोल्या—विजयकुमारजी
पावेक मिनटा म सामलै वारणँ सू छव प
भरवा डील । सावळो रंग । थाडा थाडा उड्या
टाट । सोनलिया डाडीआळा घीळ काचा रो ।
डिजाइनदार बुशट । घीळो पेट । चमचमाट कर
दर्यो । पट फी छिटकघोडो निम जायो । उण दस,
बिज्जू री शकल याद करण री चेस्टा करी—बी वा
डील डोळ सू रत्ती भर इ मळ कोनी लाग्यो । छत
हो ।

—विजयकुमारजी । ही ही ही । वा
ऊभो हुयग्यो—आपरा दरसण हुयग्या ही ही
विजयकुमार होळै सी क मुळक र बीन देख्यो
बैलास बीन बिज्जू कय र बतळावण री स
पढी ।

बिज्जू री पसनस्टी दख र वो गतागूम हु
बोल्या—विजयकुमारजी म्हन आळच्या म्है कँ
—अरे कलास तू । विजयकुमार वाल्या ।
—हाऊ । कय र उण हाय मिलावण
कोशिश करीक इत्त म ई माणक जेव आदमी न लेय

माय गया। मज ऊपर पाणी री गिलासा पड़ी हो। दू माय स गिलास उठाय
र पाणी पीवण साम्यो—गट-गट गट। पाणी में बरफ घाल्योडी हो। केवई
री महम 'यागी हो। बी अक गिलास भळै उठायो।

कैलास गिलास धर र अब सू रुमास काड्या। होठ पूछ्या। चेहरो
पूछ्या। हाथ पूछ र रुमान तह करे हो क इत म विजय कुमार बीर
वन सू निवळपो। उण पूछ्यो—अरे तू !

जीम लिया काड ?

कलास बीम गौर सू दळ्या। फेर बाल्या—हाँ, !

अर बी रुमान जेव म घाल लियो।

विजयकुमार बोल्ह्यो—देख अबार तो आवण जावणआळा ई दम
कोनी लेवण देवें डया कर, तू दो-व्यार दिन ठेर र आ। आपा फुरसत
करसा ।

ॐ । कैलास कैयो।

न गौरसू देखण साम्या। चीकणो भरवो चेहरो।

आळो धौळ काचा रो चस्मो। चटकीलें

ी शक पेट। चमचमाट करता जूता।

अर फेर वो खुद नै निरखण-परखण

ी। मास सोछ्या ई दोरा लार्थ।

कालर मार्थ जम्माडा मैल। गाडा

। धूड सू भरपाडा काळा

कैलास नै लयाया के वो जीमते लोगा कानी दखता अठ ऊमो भूण्डो सागतो हुबेला । हुय सकै, भासी रै कमरै मे को छीह हुयगी हुबै ।

वो डागळै गयो । पण वठै हाल ताई सुगाया री भीठ ही । इत्ती भीठ अर अै भोजहथा ? हूऽ । फेर नणाई बात । बा पाछो हट आयग्यो ।

कैलास दम्प्यो के पदरै-बीस आदमी जीम र साग इ उठथा । वे लाग हाय घोवण लाग्या । नायण भाय जाय वरी र अठी थाळथा उटावण लागी । माणक बा सगळा खातर पान सुपारी रै इतजाम म लाग्यो-हो । इत्ते म पूनम माणक वनै आयो । बोल्थो—माणक भाईसा, माणक भाईसा ।

—बाई है ?

—पारा बक रा भायला आयग्या बार ऊभा है ।

—तू चाल, म्है आवू । अर माणक बटकै ई वारी आव-आदर खातर वारै गयो परो ।

कैलास र मन माय की घराब सी लागी ।

घोडीक ताळ पछ माणक आपर पदरै बीस भायला सभत बीर वन सू निकळथो । माणक मुळकण री कोशिश करी । कैलास आपरो भूण्डो मच-कोडथो अर फेर आभै कानी देखण लाग्यो ।

कैलास वारै पाटै कनै आयग्यो ।

पाट ऊपर लोग तास रो भजमा लगाया बैठा हा । रमी चाल ही । माचिस री तूळथा सू खेल हा । तूळथा तो खाती देघापे री ही । असल मे तो जूओ चालै हो । तूळी दीठ पइसा तय हा ।

माणक बीरै वनै आयो । बीरै खाधै ऊपर हाय धर र बोल्थो—बस, पाच-दस मिनट और अबकै धन वठावू बस म्है अद्वार पान लेय र आवू ।

वो की कोनी बोल्थो ।

माणक गया परो ।

कैलास बीन जावतै नै देखतो रयो । पछै आभै कानी दख्या । सूरज तपै हो । बी आपरी जेव सू कमाल काढथो । बेहरो पूछथो । अद्वार ताऽ बीरा कठ सूकण लाग्या । उण यूक गिटथो । पाणी री तलव और बघगी । बा

भाय गया। मेज ऊपर पाणी री गिलासा पड़ी ही। ट्रे भाय सू गिलास उठाय र पाणी पीवण लाग्यो—गट गट-गट। पाणी मे वरफ घाल्योडी ही। बेवडै री महव यारी ही। वो अँक गिलास भळै उठायी।

कलास गिलास धर र जेब सू रुमाल काढथा। होठ पूछया। चेहरो पूछयो। हाथ पूछ र रुमाल तह करे हो कै इत्त म विजय कुमार बीरै वनें सू निकळयो। उण पूछया—अरे तू !

जोम लियो का ?

कलास बीरै गौर सू देख्यो। फेर बोल्थो—हाँस !

अर बी रुमाल जेब म घाल लियो।

विजयकुमार बोल्थो—दख, अबार तो आवण जावणआळा ई दम बोनी लेवण दव डया नर, तू दा-ब्यार दिन ठर र आ। आपा फुरसत सू बाता करसा।

—हँस। कलास कैयो।

वो विजयकुमार नै गौर सू देखण लाग्या। चीकणो भरवा चेहरो। सावळो रंग। सानळिया डाडीआळा धौळ काना रो चस्मा। चटकीलै रंग रो डिजाइनदार ब्रुसट। धौळी शक पेंट। चमचमाट करता जूता। कपडा सू आवती सेट री सुगंध। अर फेर वो खुद नै निरखण परखण लाग्यो। हाटा माथे बिप्योडी चामडी। मास सोछ्या ई दोरो लाधै। शिबवा वठपोडा सा। अधमली कमीज। कालर माथ जम्पोडो मल। गोडा वन सू गाल हुयाडी पेट। पगा मे हवाई चप्पल। धूड सू भरघाडा काळा पग।

बीरै काना म वासु रा शब्द गुंजण लाग्या—उपाळा रो गाडीआळा सू ब्यारो भायलामा।

कलास बार आयग्यो। बीरो चेहरो तमतमावै हो।

उण साइकिल उठाय र हँडिल परधली टागी। थैली भाय मा री वणाय र दियोडी मोजडथा ही। बीरी कवितावा री पोथी ही। बी अँक दफै मासी रै घर सामे देख्यो अर फेर थैली भाय पड़ी मोजडथा कानी।

बी नितकारा हाथ्या।

कैलास नै लखायो के वो जीमते लोगा कानी देखतो अठ ऊमो भूण्डो लागतो हुवेला । हुय सके, भासी रे कमरे म की छोड हुयगी हुवे ।

वो डागलै गयो । पण वठै हाल ताइ सुगाया री भीड ही । इत्ती भीड अर अँ मोजड्या ? हूऽ । फेर वणाई बात । वो पाछो हूँ आयग्या ।

कैलास देख्यो के पदरे बीस आदमी जीम र साग ई उठया । व लोग हाथ धोवण लाग्या । नायण माय जाय परी र अँठी धाळ्या उटावण लागी । माणक बा सगळा खातर पान-मुपारी रे इतजाम म लाग्योहो हो । इत म पूनम माणक फर्न आयो । बोल्थो—माणक भाईसा माणक भाईसा ।

—काई है ?

—घारा बैक रा भायला आयग्या वारे ऊमा है ।

—तू बाल, म्है आवू । अर माणक चटके ई वारी आव-आदर खातर बार गयो परो ।

कैलास रे मन माय की खराच सी लागी ।

घोडीक ताळ पछै माणक आपरे पदरे बीस भायला समेत बीरे फर्न सू निक्कल्यो । माणक मुळकण री कोशिश करी । कैलास आपरो मूण्डो मच-बोड्यो अर फेर आभै कानी देखण लाग्यो ।

कैलास वारे पाट फर्न आयग्यो ।

पाटे ऊपर लोग तास रो मजमा लगाया बटा हा । रभी चाल ही । माघिस री तूळ्या सू खेलै हा । तूळ्या तो खाली देखावे री ही । असल म तो जूओ चालै हो । तूळी धीठ पइसा तय हा ।

माणक बीर फर्न आयो । बीरे खाद्ये ऊपर हाथ धर र बोल्थो—बस, पाच-दस मिनट और अबके थन बैठावू बस म्है अवार पान लेय र आवू ।

वो की कोनी बोल्थो ।

माणक गया परो ।

कलास बीन जावते न दपतो रेयो । पछ आभै कानी देख्यो । सूरज तर्प हो । वो आपरो जेय सू हमाल बाढ्यो । चहरा पूछ्यो । अवार ताइ बीरा बठ मूकण लाग्या । उण थूक गिट्यो । पाणी री तलव और बघगी । बा

माय गया। मेज ऊपर पाणी री गिलासा पड़ी ही। दे मेज सू गिलास उठाय र पाणी पीवण लाग्या—गट गट गट। पाणी मे बरफ घाल्योडो ही। केवढे री महक यारी ही। बी जेक गिलास भळे उठायो।

बैलास गिलास धर र जेब सू रुमाल हाढ्यो। होठ पूछ्या। चेहरो पूछ्यो। हाथ पूछ र रुमाल तह बरें हा क इत म विजय कुमार बीरें वन सू निकळ्यो। उण पूछ्या—अरे तू।

जीम लियो काइ ?

बैलास बीन गौर सू देख्यो। फेर बोल्हो—होंS।

अर बी रुमाल जेब म घाल लियो।

विजयकुमार बोल्हो—देख अबार ता आवण-जावणआळा ई दम कोती लेवण दवें ड्या वर तू दा-च्यार दिन ठैर र आ। आपा फुरसत सू वाता करसा।

—हूस। बैलास गया।

बी विजयकुमार नै गौर सू देखण लाग्यो। चीकणो भरवा चेहरो। सावळो रंग। सानळिया डाडीआळा धीळ काबा रो चस्मो। चटकीलें रंग री डिजाइनदार बुशट। धोळी शक् पेंट। चमचमाट बरता जूता। बपडा सू आवती सेट री सुगंध। अर फेर बी खुद न निरखण-परखण लाग्यो। हाडा माथ चिप्योडी चामडी। मास साध्या ई दोरो लार्प। चिन्वा बठघोडा सा। अधमैली कमीज। कालर माथ जम्प्योडो मल। गोडा कन सू गोल हुयाडी पेंट। पगा मे हवाई चप्पल। धूड सू भरघोडा काळा पग।

बीरें काना म वासु रा शब्द भूजण लाग्या—उपाळा रो गाडीआळा सू क्षारो भामलाया।

कलास वार आयम्यो। बीरो चेहरो तमतमाव हो।

उण साइजिल उठाय र हैडिल परधली टागी। पैली माय मा री वणाय र दियोडी माजड्या ही। बीरी कवितावा री पोयी ही। बी अक दफे मासी रै घर सामे देख्यो अर फेर पैली माय पडी मोजड्या कानी।

बी निसकारो हाड्या।

बो साइकिल माथै चढ्यो । सामै सू सामान लेय र आवतो माणक
दिख्यो । माणक कनै कर निकल्यो जणा उण सडक पर थूक्यो—आव
धू ?

कैलास साइकिल रा पैडल खाथा खाथा मारण लाग्यो ।
बीरें साम काळी सडक पसरघोडी ही । तावढो तर्पे हो ।
बीरें काना माय हवा री साय साय-सी क गूज ही ।

रामरखी नै सुपना आया । बा बैवण लागी—म्हने सुपने म रामदेव दीस्यो ।
बा बैव हा—मा, म्हे फेरु जलम सू ।

नयमल बठ ई हो । बा सुरत बोत्यो—हा हा । आ तो हुय सक । अर
फेर आपणो रामदेव तो पितर है । जे बो चासी तो आपणा सँग दुष्ट दूर हुय
जामी ।

—पण अबै टाबर हुय सक है काइ ? रामरखी की उदास हुय र
बोली । बीरी उमर पचास नडी ही । इण उमर म टाबर हुवणा ? बीरै
मगज म सवाल उठथी । कदाच नी हुव । कदाच हुय जाव । पण नयमल
अई मौका री तलाश म रया करता । बा बोत्यो—थ चिंता क्यू करो
भगवान स्तो की साबळ करसी । थे तो बस धरम पुन माथ जोर राखो ।

—धरम पुन तो करू ई हू रामरखी बोली ।

—इत्तै सू काइ हुवै ? थे तो की और किया करो । पइसो ता हाथ रो
मैल है । आज है, काल कोनी । घर मे टाबर हुसी ता राम रमसी । म्हे
सिद्ध महाराज कन मयो हो । बा दो-तीन दिना पछै आवण रो कैया है ।

नयमल री बाता सू रामरखी र मगज मे आ बात जमगी कै बीरी कूख
भळ हरी हुय सकै । बीन रैय रैय आपरो सुपनो याद आवै हा ।

बरसा पैली बीरै छीरा हुया । नाव हो रामदेव । पण दसक बरसा रो
हुया पछै बा पूरा हुयग्या । बस, उणी दिन सू रामरखी अधगावळी सो रैवण
लागी । बगत रा घोरा ज्यू ज्यू पसरता गया बीरो दुख हळको हुवता गयो ।
पण लुगार्ड आखी उमर टाबर खातर झखती ई रैवै नी । बेटो नई हुवै तो
मरधा पछ पाणी कुण देवै ? बिया रामरखी रै पण अेक छोरी ही । बीरो

હ ઘણી હા નયમલ । દાહિતા-દાહિત્યા ઘણાઈ હા । પળ ચીન તા આપરા વટા
ચાઈજે હા । જદ વદેઈ વોરે મગજ મ ઓ ફતૂર ઉટતા, નયમલ પૂરો પૂરો
પાયદો ઉઠાવતો । બા માત માત રા દાહતા દય ર વોરે મગજ મ આ વાત
વેઠાવળ રી કોશિશ કરતા કેં અબક નદેં તો અબક જહર ભગવાન બારી
સુણસી । અર રામરણી વિલમ જાવતી । આસ અટૂટ હુયા કર હૈ ની ?
એક દિન નયમલ આયો । પસોનેં સૂ લયપય । ઘર માય પૂગ ર ઉતાવળ
કરતો બોલ્યા—ઇયા કરો યે વેગા-સી-વ મ્હનેં સૌ રુપિયા દવા ।

—સૌ રુપિયા ? રામરણી પૂછયો ।

—હાંડ, યે થોડી જલ્દી કરો ।

—પળ કરમા વાઈ ? દો મિનટ વઠ ર વાત તા વતાવતા ।

—મ્હેં કોઈ મ્હારેં ઘાતર વાની માગૂ । મ્હેં તા ચારેં ઈં ઘાનર ભાગ
દોડ કરૂ । જાજ સોમેસર મ્હારાજ કન ગયો હા મ્હ, બા સૂ ગત કરી । બ
સાત દિના તાઈ જપ કરસી । પછેં પાળી મિતર ર દસી । બા પાળી પિયા સૂ
ધારી વણવેલ બધસી । નયમલ કૈયા ગયા ।

—અવાર લાવૂ ! કૈય ર રામરણી માય ગયી । સૌ રુપિયા તા ર
નયમલ ન દિયા ।

—અણ્ણા, અબ ચાલૂ । કૈય ર નયમલ સૌ રુપિયા જેવ મે ઘાલ લિયા ।

—હત્તી મરમી મ આયા હો । થોડી તાલ્લ વઠો તો સરી । મ્હેં શરબત
લાવૂ ।

—શરબત રી જહરત કોની । શરબત કાઈ ધપટવી ચોઠ લેસૂ । પળ
પૈલી વામ તો હુવળ દો । જ સોમેસર મ્હારાજ નારાજ હુયપ્યા તો પછ કોઈ
કારી કોની લાગસી । બ મ્હન ડડીવતા હુસી । મ્હેં ચાલૂ ।

નયમલ ર ગયા પછ રામરણી બોલી—દલ્હો લાઈ કિત્તા ધ્યાન રાખ ।
નર્દેં જણા ઇ લાય મે ઘર સૂ બારેં ઈં કુળ નિવલેં ? જવાઈ કાઈ હોરા હૈ ।
મ્હેં સાચૂ ઇળ રી વાનૂ છોરધા રા હાથ આપાઈ પોલા કર દવા । ઇત્તો પદસો
હૈ વાનુ કામ આસી ?

—વદેઈ હીયો ફાઢથો હૈ વ બુઢાપેં મે કાઈ યાસા ?

—અબ તા છોરો હુસી જ । યો ઘર સમ્બાલ લેમી મત્તેઈ ?

—તૂ ગલી હુયગી કાઈ ? જદ ગાદીઆલો ઈં કોની રયો તા પેટઆલેં

री काई आस ?

—ये इत्ता अशुभ क्यू बोसो ।

—म्हें तो ठीक ई कैवू । पछ थारी मरजी हुव ज्यू घर । पण पछ पिसनावेली । आज रा कैयोडा याद राखजे ।

—थारो ता मगज खिसक्योडा लागे ।

—वा कर इत्ती गैसाई घणी । अर वं होळ-सी-व वाल्या—गुगी रण्डार घर रा तळा झाड र जपसी । थोडी ताळताई दाना बिच्च घून पसरपाडा रैयो ।

अंक हप्तो बीतग्यो ।

नयमल सोमसर म्हाराज कनें सू मितरायाता पाणी लय आयो । बातल खासा जापतै सू लायो । रामरखी नै देय र कैयो—म्हाराज आपरी साधना सू इण पाणी नै मितरघो है । थान काई बरणो है, आ थे सावळ सुणलो । दुफारै बारह धज्या हाम र आगण म बठ र कासी रै कटोर म घान र औ पाणी पीवणो है । पछ तल सू चोपड र काळ कुत्ता न राटी न्हाखणी है । इण बिच्च किणी सू कोई बोल-भतळावण नी करणी ह । जे इण बात म किणी भात री चूक रैयो तो कियो-करायो स्तो घड हुय जावता ।

रामरखी नै जेकर फेरु लाग्यो व नयमल मिनघ नी हीरो ह, हीरा ।

तूज दिन सू रामरखी बो काम शुरू कर दियो । बारह वजता ई बा ह्याय र आगण मे बठ जावती । कासी रै कटोरै म बोतल रो पाणी घालती । फेर बा पाणी पीवती । तल सू राटपा चोपडती । शरोखे मे ऊमर कुत्ता नै रोटी घालती ।

ब्यारेक दिन आडा घाल र नयमल आया । सवा-बारह धजी ही । रामरखी शरोखे म ऊमी ही । बा पगोचिया चढ र ऊमर पूग्यो । बो बोल्हो—
ये ओ काई करो हो ?

—क्यू काद हुयो ? रामरखी कापी । सोचण ठूकी कं कोई चूक तो नी हुयगी ।

नयमल मावा हिलावतो वाल्यो—कियो-करायो स्तो घड हुयग्यो । थाने सौ दफे कैयो हो नी कै रोटी फगत काळ कुत्ता नै ई खनावणी है । म्हें

माया ।

—ना साऽ, अबक रती भर ई घूब नी हुवै । रामरखी बोली ।

घाडी ताल ताइ मून पसरयो रैयो ।

—वित्ता रुपिया लाग्या ? उण पूछयो ।

—दो सौ खातर कैया है म्हाराज ।

नयमल मन इ मन मुळवयो । रामरखी आपर कमरै में गयी । थोड़ी ताल म रुपिया ला र नयमल नै दय दीना ।

बी दिन नयमल बठ ई जीम्यो ।

रामरखी नुवै मिर सू काम करण लागी ।

अन बा झरोख माय सू रोटी कानी हाखती । खुद गळी म जावती अर कुत्ता नै रोटीमा खणावती । हाथ मे अेक छण्डो 'पारा राखती' । जे कोई दूजो कुत्ता बन आवता तो बा चीनै 'दुरे दुरे' कर र भगाय देवती का पछै छण्डे रो बटीड जेप न्हाखती । कुत्तो अरडावतो-अरडावतो आपरा रस्तो लेवता ।

इण टूणै रै चालू करवाया पछ दो-तीन दिन आडा घाल र नयमल फेर बठै पूग्यो । बगत लागी 'ज हा । सवा-भारह बज्या बो आपरी साइकिल सू चतरयो । बी बगत रामरखी काळै कुत्त नै रोटी खणावै ही अर दूजै कुत्ता नै 'दुरे दुरे' कर ही ।

नयमल आपरी साइकिल भीत रै स्सार भेली । इशारो कर र बीनै ऊपर आवण रो कयो ।

रामरखी र ऊपर पूगता ई बो बात्या—फेर कर हाख्यो नी स्तो करपो-करायो घूड़ ।

—क्यू क्यू काइ हुयो ? फेरु काइ भूल हुययी ? रामरखी डरगी । बा माय री माय घूज ही ।

—ह राम ! नयमल निमवारो हाखतो बोत्यो—अब काई हुसी ?

—पण हुया काइ ? रामरखी फेरु पूछयो ।

—महै घान कयो हो नी, ओ टूणो चुपचाप करणा है । मून राखणा जरूरी है ।

—पण म्हेँ तो विणी सू बालो ई कोनी । रामरखी हाथोहाथ बोली ।

अवार नीच दख र आयो । गळी रा सँग कुत्ता वै रोटना खावै हा ।

—जब काई हुमी ? रामरखी डरी ।

—रजब हुयग्यो । नयमल डर परो र बोल्थो ।

—की उपाव तो करणो ई पडसी । रामरखी घबरायोडी आवाज म बोली ।

नयमल मन ई मन मुळवयो ।

—सोमसर म्हाराज नै पूछणो पडसी । वो बोल्या ।

—जिया हुब थे पूछ र आवो । रामरखी बोली—तै कैसी जिया ई करण नै तैयार हू म्हे ।

—दखो काई कैवै । नयमल थाडी ढील देवण र अदाज म बोल्थो ।

—अवार ई पूछ र आवो जिसँ रो तो हाड ई कोनी । रामरखी बोली—बस आ समझलो कै औ काम थारो ई है ।

नयमल उठतो थको बोत्यो—म्है तो इण काम न म्हारो समझ र ई कर रैयो हू । बाकी ता भगवान रै हाथ है । म्हे अवार जाय र आवू भलो ।

—पाछा वेगा आया भलो । रामरखी बोली ।

नयमल गयो परो ।

सिम्प्या नै पाछो आयो । बीनै आयोडो दख र रामरखी र चेहरै मार्यै हरख रा हबोळा उठथा । पण फेरु वा मन म डरगी कै काइ ठा, म्हाराज का कयो हुवला ।

—म्है तो धान ई उडीक ही । रामरखी कैया ।

—बस, म्है ता सीधो बठ सू ईज आय रयो हू ।

—इत्ती जेज लागगी ? रामरखी रै सुर मे अचम्भा हो । नयमल सफाई पश करण लाग्या—म्है गयो जणा म्हाराज सूता हा । वान नोद सू जगावण रो म्हारी ता हिम्मत कोनी हुई । म्हैबैठा रयो । म्हाराज उठथा । नशो-पाणी कर र तैयार हुया । म्है वान सगळी बात बतायी । गुणता ई भटवग्या । कवण लाग्या कै ये लोग कुपान हो । वान ता बोइ धीज दियोडी वाम रो इ वानी । कुपाया खातर म्हार वन जब की कोनी । खासा ताळ ताई हापाजाडी करी जणा बठ ई जाय र आ नुवी बातल दोनी है । साग ई आ चेतावणी यारी दी है क जे अवकै गळनी करदी तो पछ म्हारे वने ता

आया ।

—ना साऽ, अबकँ रत्ती भर ई जूक नी हुवै । रामरखी बोली ।

धाडो ताळ ताई मून पसरधा रैयो ।

—कित्ता रुपिया लाग्या ? उण पूछघो ।

—दा सौ घातर कैयो है महाराज ।

नयमल मन ई मन भुळवयो । रामरखी आपर कमरै मे गयी । थोडी ताळ मे रुपिया ला र नयमल नै देय दीना ।

बी दिन नयमल बठ ई जीम्यो ।

रामरखी नुबै सिर सू काम करण लागी ।

अब बा झरोख माय सू रोटी कोनी हाखती । खुद गळी म जावती अर कुत्ता नै रोटी खावती । हाथ म जेक डण्डो चारा राखती । जे कोई दूजो कुत्तो बनै आवता तो बा बीनै 'दुरे दुरे' कर र भगाय देवती का पछे डण्ड रो बटीड छेप हाखती । कुत्तो अरडावता अरडावतो आपरा रस्तो लेवतो ।

इण टूण र चालू करवाया पछे दो-तीन दिन आढा घाल र नयमल फेर बठ पूग्यो । बगन सानी'ज हा । सवा-बारह बज्या बा आपरी साइकिल सू उतरधा । बी बगत रामरखी काळ कुत्त नै रोटी खाव ही अर दूज कुत्ता नै 'दुरे दुरे' करै हो ।

नयमल आपरी साइकिल भीत रै त्सारै मली । इशारा कर र बीनै ऊपर आवण रो कयो ।

रामरखी र ऊपर पूगता ई बो बोल्या—फेर कर हाख्यो नी स्तो करधो-करायो धूड ।

—क्यू क्यू काइ हयो ? फेरु काई भूल हवगी ? रामरखी डरगी । बा भाय री भाय धूज ही ।

—हं राम ! नयमल निसवारो हाखतो बाल्या—अब काई हुतो ?

—पण हयो काइ ? रामरखी फेरु पूछघो ।

—म्है घान कैयो हो नी, ओ टूणो चुपचाप करणा है । मून राखणो जरूरी है ।

—पण म्है ता किणी सू बोली ई कानी । रामरखी हयोहाय बोली ।

साग्यो जाणै गढ फनह करघा हुवै । इत्ती जेज ताइ रूबा म डर हो, वो नीसरग्या ।

नथमल तो इणी वगत नै उडीक हा । बा गरम हुय र बाल्या—बाल्या पछ किया करै है ? वाई भम्पू लगाय र बालणा ई बालणा हुया करै है वाई ? थे कुत्ता न दुरे दुरे कर भगावै हा नो । अर म्हारा छ्याल है, या अक्काघ गाळ ई काट्टी ही कुत्ता नै ।

—हे भगवान ! अवै काई हुसी ? आ कय र रामरखी आपरा मायो पीट लियो ।

—म्है तो आप इणी साच म हू वँ अवै काड हुसी ? आ कय र नथमल चुप हुयग्या ।

बठ थोडी दर खातर चुप रो भीता चिणीजगी ।

—सामसर म्हाराज रो गुस्ता बौत तज है । नथमल बाल्यो ।

—बानै राजी ता करणा ई पडसी । रामरखी बोली—रपिया-पइसा री चिता कोनी । की हुवै पण वण री बेल वधणी चाइजै ।

—इखा साऽ कोशिश कर सू ।

—पक्की हा भरो । ओ काम बानै करवाणो ई पडसी ।

नथमल हा भर सीनी । दो च्यार दिन डर अर डरावणा मुपना साग बीत्या । नथमल डर भगावण खातर आयो । बाल्यो—म्हाराज नीठा राजी हुया है । अबक ये अक्क महीनै ताइ जाप करला । पछै ताबीज बणावला । ओ काम की खरच रो है । जे थे कबो तो ।

—कैवणो काइ है ? म्हारै कानी सू ता हा ई है । रामरखी बाली ।

नथमल भोळो वण र बाल्यो—म्है महाराज नै बाल उयळा दसू । या हा कय बीनी अवै बानै कय देसू ।

—इण मे पूछणो काइ हो ? रामरखी न की रीस आयो ।

—खरच री बात मुण र म्है थोडो सकय्या । कदाच थारा मत्तो नो हुवै इत्तै खरच रा ।

—कित्तोक खरचो लागसी ?

—हजारेक तो समझ ई ल्यो । नथमल होळै सी-क बोत्यो ।

—काम तो पक्को हुसी नी ? रामरखी रै हिवडै म शक रो साप फण

उठावण लाग्यो ।

—इण म काइ गोळ है ! नयमल हो पक्को खिलाडी । वो सोमेसर
म्हाराज री तारीफ रा पुळ बाधण लाग्यो—म्हाराज री साख इणी खातर
है वं धारो घघो असली है । वा तो अलेखू लोगा रा वश बघाया है । जिका
लोग साव नाउम्मीद हुयग्या, वा तकात नै म्हाराज आपरें मतर-बळ सू
टावर दिया है । धारो काम तो लारलें टूणा सू ई हुय जावतो, पण था ता
गळती करी ही नी । अबै म्हाराज री इण म काइ कमूर ?

—ये म्हाराज न रुपिया देय आवो । रामरखी माय गयी । रुपिया लेय
र आयी ।

नयमल रुपिया लेय र खाना हुयग्यो ।

अबै अक अक दिन भारी हुयग्यो । नित रा उडीकणा ।

उडीका जणा बगत भारी हुय जाया करै । अक घडी अक दिन-सी
सखावै ।

जितर आयो । बाघीज्यो । महीना बीतग्या । आस बधी कोनी । समदर
किनारें बेकळू रा घर वणें तो सरी पण टिकै कोनी । बाता ई बाता म
नयमल नै कैयो वं काम वण्यो कोनी । वो बाल्या—आ ता हो ई कोनी
सक ।

—पण हकीमत तो आई ज है । रामरखी बोली ।

—काई भूल तो नी हुई ?

—ना साऽ अबकै तो म्ह की भूल कोनी करी ।

—पण ओ तो अबूक जितर हो । माटी आ बात हुई तो हुई किया ?

—म्हैं काइ जानू । म्हैं तो आपन है जिकी बात बतायी है ।

—म्हैं म्हाराज सू बात करसू ।

—म्हारो विचार है क थे म्हाराज नै धरा बुताय लावो ।

—ठाक है । नयमल री जोभ सूक्ण लागी ।

—बद लासो ?

—म्हैं वा स आज बात करसू । वै जद भी आवण री हा भरसी, म्हैं
बाने लय आसू ।

—व काल कोनी आय सक काई ?

—जावान म्हें क्थि कॅय सकू ? वै जापरी सुविघा दख र बगत बनावी ।

—ता दया करो, म्हनै ई आज म्हाराज वन लेय हाता । म्हें वा रा परतख दरसन ई कर नसू अर म्हारो विक्खा इ बा न सुणाय दसू ।

—म्हाराज आपरै धूणै माथ सुगाया नै बोनी चढण देव । म्हें बा नै घरा ई बुलाय लासू ।

—जिया ये ठोक समझा । रामरखी हथियार हाथ दिया ।

नयमल आया । सागै सोमसर म्हाराज ई हा ।

रामरखी म्हाराज रै पगा लागी । म्हाराज बीनै पुनवती हुवण री आसीस दीनी ।

म्हाराज पूरै घर म धूम्या । पछ आगणै म ऊभ र इनै बिनै ताका तौली करी । बोल्या—जेक बात कहू वच्ची ?

—हा म्हाराज, जहर वैवो ।

—थारा काई दुस्मी है ?

—हुय सबै म्हाराज । म्हार तो सोखी घोडा अर दोखी घणा है ।

—कुण हुय सब ? नाव बता बीरो ।

—नाव री काह ठा पड म्हाराज ।

—कोई ता हुवैला आडासी पाडोसी कुटम्ब कबील म का पछ लाग म ।

—म्हारा जेठ जी हुय सब म्हाराज व चाव नै इ घर म छारा नी हुव ।

—वस वस म्हें समझग्या । औ ई कारण है क म्हारा स्तै काम असपल हुयग्या । पण बान चमत्कार नी दिखावू तो म्हारा ई नाव सामसर नी ।

—राम मारधा र धूड उड इसो जापनो करो महाराज ।

—तू डर मन वच्ची । तरा घर भर दूगा ।

—यारी किरपा चाइजै म्हाराज ।

—पण वा ई घर नै खील राख्या है । पत्नी इ घर न बार दूणा स

मुगत करणा पडसी । पछ काई तजवीज बैठ सके ।

—हुव जिया ई करा महाराज । रामरखी बोली ।

—सो रुपिया निकाळो । म्है नथमल सागे समित्त मुगदा
पूतळा काढसू ।

—जिया हुक्म महाराज ।

—जल्दी करो ।

नथमल रुपिया लेय र महाराज कन आयो । महाराज कैयो—बस
पद्रह रुपिया रा औ मामान लेय आ । बाकी आपा वाद म हिसाब कर
लेसा ।

—अबार ताबू महाराज । कय र वो माय गयो । रामरखी कनै अक
थेली मागी । बा थली लेम र बाजार गया परो ।

सोमेसर महाराज पालधी भार र बठग्या । वै बोल हा—जोम् बट-बट बट
काळी राख काठजा, गौरी राख पीर । बट बट । बारी ओळमा रो
अरथ का ती ब जाणै हा, का पछ राम ।

बार साम बोरसी जर्ग ही । बोरसी मे खीरा लाल हुयोडा हा । बारमी
माथै मोटी तपेली ही । तपली मे पाणी उठळै हो ।

रामरखी बार गयी जणा वा आपरी शोळी माय सू दा पूतळा काढपा ।
बा पूतळा म जग लाग्योडी जालपिना यमोल्याडी ही । बा व पूतळा तपली
मे हाख दिया । फेर कू कू री पुडी खोल र तपेली म झडकाय हाखी । पछ
आटै री लाई बणाय र तपेली रो ढक जाम कर दियो ।

सोमेसर महाराज अगरबत्तिया जगायी । धूपिमे मे धूप लेय र बी तपली
रै खोफेर खेया । जोर-जोर सू मतर बालण लाग्या । रामरखी सतरी-बैतरी
हुयोडी औ ढगढाळा देख ही । बणाइ वा डरै ही । बणाइ हरखोज ही ।

फट ।

जोर री आवाज हुइ । तपली रो ढकणा भाप र जार सू उछळ र अठघो
जाय पडघो ।

—मरग्यो । मरग्या । सोमेसर महाराज जार सू बोल्या ।

रामरखी डरगी । बी रा रु ऊमा हुयग्या ।

नयमल होळी-होळी मुळवतो रेंयो ।

सोमसर म्हाराज चीम्पीयै सू वै पूतळा वारें काढ्या । वै पूतळा बा मे खसोट्योडी आलपिना दिखावता म्हाराज बोल्या—देख वच्ची, देख । थारो घर खील्योडो हो । ओ काम थारें दुस्मी करचो । पण अब बा री खर नी । छव महीना ७ माय माय वारो जेक छोरो मरसी अर थार घरा जलममी ।

—साची कबो म्हाराज ? रामरखी पूछ्यो ।

—हाऽ । म्हाराज दढ स्वर मे बात्या—आ पूतळा नै मारया पछै म्है दो महीना ताइ जाप करसू । सागें उतारा इ करणा पडसी । पछै अंक ताबीज वणासू । वो बाध र ये थारें घरवाळा वनै जाया । थारी आसा पूरी हुवला ।

सोमसर म्हाराज आपरी शोळी माय सू छोटो चीम्पीयो काढ्यो । रामरखी न आपर सामें बठायी । दस मिनट ताइ झाडो दियो । फेर अंक उतारा बतायो ।

सोमसर म्हाराज नयमल नै आख सू इशारो करचो । नयमल माय गयो । रामरखी नै हेलो पाड्यो । बी कन सू हजार रुपिया लिया । आग महीन भर ताइ म्हाराज रै जप तप घातर ।

नयमल अर सोमसर म्हाराज दुर बहीर हुया । बा रें ग्या पछै रामरखी नै लखायो कें अवै बीरा सैग दुस्मी मरग्या है । अवै बी रो वषा जरूर वधेला ।

रामरखी नै रात नै सुपनो आयो । म्हाराज रो दियोडो ताबीज उण बाध लिया ह । महीनो बीतग्यो है । आस वधगी है । बीर आगणै म रामदेव रम ह । वो मोटो हुय जावै । वो बिना उडावण खातर डागळें चढे । होळी पर मू पग तिसळें । वो नीचें आगण मे आय पटै । खून रो फवारा छूटै । छोरा लाश हुय जावै । रामदेव री लाश देख र वा कूण लाय ।

रामरखी चीप पाडी । बी रो डोल पसेव सू रेव अब हुयग्यो ।

मा वापण लागी—अवै काऽ हुमी ?

